

ÁLLAMI FELADATELLÁTÁS A SZERVEZETRENDSZER ÉS A HATÉKONYSÁG SZEMPONTJÁBÓL – KÖZJOGI MODELL-ELEMZÉS

Kocsis Miklós

NEMZETI KÖZSZOLGÁLATI EGYETEM,
BUDAPEST

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

ÁLLAMI FELADATELLÁTÁS A SZERVEZETRENDSZER ÉS A HATÉKONYSÁG SZEMPONTJÁBÓL – KÖZJOGI MODELL-ELEMZÉS

Projekt szakmai vezető:
Petrétei József, egyetemi tanár

Szerző:

Kocsis Miklós

Szerkesztette:

xxxx

Lektorálta:

xxxx

A kézirat lezárásának dátuma:
2018.szeptember 30.

Kiadó:

Nemzeti Közszolgálati Egyetem
Közigazgatási Továbbképzési Intézet

www.uni-nke.hu

Felelős kiadó:

Prof. Dr. Kis Norbert rektorhelyettes
Címe: 1083 Budapest, Üllői út 82.

A kiadvány
a „**KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15- 2016-00001**
A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” című projekt
keretében készült el és jelent meg.

© Kocsis Miklós, 2020

© Nemzeti Közszolgálati Egyetem

Közigazgatási Továbbképzési Intézet, 2020

A mű szerzői jogilag védett. Minden jog, így különösen a sokszorosítás, terjesztés és fordítás joga fenntartva. A mű a kiadó írásbeli hozzájárulása nélkül részeiben sem reprodukálható, elektronikus rendszerek felhasználásával nem dolgozható fel, azokban nem tárolható, azokkal nem sokszorosítható és nem terjeszthető.

TARTALOM

Tartalom	3
Alapvetések	7
I. Bevezetés	9
1. A kiindulópont: korábbi kutatási eredmények	9
2. A korábbi kutatás óta bekövetkezett fejlemények	12
3. A jelen kutatás hipotézise	13
II. Egyes társtudományok fejlődésének kortárs tendenciái	15
1. Tudomány- és művészetfilozófiai kitekintés	15
1.1. A tudomány-ethosz átalakulása	15
1.2. A művészet szabadságának aktuális filozófiai kérdései	18
2. A tudomány és művészet fogalmának „jogiasítása”	21
3. A tudomány és a művészet viszonya a joghoz	23
4. A tárgyalt alapjogok közös jellemzői	23
III. Az Alkotmány és az Alaptörvény eltérő szabályozási megoldásai	25
1. Bevezetés: a szabályozási dilemma	25
2. A szabályozási modellek elemzése és összehasonlítása	26
2.1. „Magyarország biztosítja...”	27
2.2. „... a tudományos kutatás és a művészeti alkotás szabadságát...”	27
2.3. „Tudományos igazság kérdésében az állam nem jogosult dönteni, tudományos kutatások értékelésére kizárólag a tudomány művelői jogosultak.”	28
2.4. „Magyarország védi a Magyar Tudományos Akadémia és a Magyar Művészeti Akadémia tudományos és művészeti szabadságát.”	29
3. Következtetések	30
IV. A tudomány és a művészet szabadságának elhelyezkedése az alapjogi rendszerben	33
1. A tudomány és művészet szabadságának alapjogi jellege	35
1.1. Szabadságjogi oldal	35
1.2. Kulturális jogi aspektus	36
1.3. Intézményi összefüggés: a tudomány és művészet szabadságának alapjogi eredete	37
2. A tudomány és művészet szabadságának tárgya	38
3. A tudomány és művészet szabadságának tartalma	39
3.1. A tudomány szabadságának tartalma	39
3.2. A művészet szabadságának tartalma	40

4. A tudomány és a művészet szabadságának közös tartalmi elemei	42
5. A tudomány és művészet szabadságának alanyi köre	43
5.1. Az alanyi jogokról	43
5.2. Az alapjogi szubjektív jogosultság	44
5.3. Alkotmányjogi jogképesség	45
5.4. Alkotmányjogi cselekvőképesség	45
5.5. A tudomány szabadságának alanyai	46
5.6. A művészet szabadságának jogosultjai	51
6. Biztosítékok: az állami intézményvédelmi kötelezettsége	53
7. A tudomány és művészet szabadságát biztosító egyes alkotmányos intézmények	54
7.1. A felsőoktatási intézmények és a tudomány kapcsolata	54
7.1.1. Az intézményi önállóság alkotmányjogi kérdése	55
7.1.2. A szervezeti rend szabályozásának kérdése	57
7.1.3. Az intézményvédelmi kötelezettség	58
7.2. A felsőoktatási intézmények és a művészet kapcsolata	58
8. A tudomány és művészet szabadságának korlátai	60
8.1. Az alapjog-korlátozásról	60
8.2. A tudomány és művészet szabadsága korlátozásának határai	61
9. Következtetések	62
V. Az állami kulturális igazgatás fejlődésének hazai trendjei	65
1. Bevezetés	65
2. A magyar kultúraigazgatás központi szervezetrendszere	65
2.1. A Kormány kultúráért való felelőssége	66
2.1.2. A kormányzati tudománypolitika	66
2.1.3. A Kormány alapfeladata a művészet támogatása kapcsán	67
2.1.4. Az oktatással kapcsolatos feladatok	67
2.2. A kultúraigazgatás miniszteri szintje	68
2.2.1. Általános szakpolitikai feladat- és hatáskörök	68
3. A kultúraigazgatás helyi szintje	69
3.1. A helyi önkormányzatok feladata általában	69
3.2. A helyi közügy meghatározása	69
3.3. A jogalkotási hatáskör	69
3.4. A helyi önkormányzatok igazgatási tevékenysége	70
3.5. A helyi önkormányzatok jogkörei a kulturális igazgatás terén	70
3.5.1. Közgyűjteményi igazgatás	70
3.5.2. Művészeti igazgatás	70
3.5.3. Filmigazgatás	71
3.5.6. A kulturális értékek védelme	71
3.5.7. A közművelődési igazgatás	71
VI. A kulturális igazgatás szakmai szintje: a köztisztviselési modell	73
1. A köztisztviselési rendszertani elhelyezése	73
2. Jogalkotási tendenciák mint az állam kiszervezett közfeladatainak expanziója	74
2.1. A Magyar Tudományos Akadémia helyzete	74
2.2. A Magyar Művészeti Akadémia kodifikációja	75
2.2.1. Az MMA tv. elfogadása	77
2.2.2. Az MMA állami szerep(át)vállalásának kezdete:	

<i>a kultúrstratégiai törvény</i>	80
<i>2.2.3. Az MMA tv. 2012. és 2013. évi módosításai</i>	82
<i>2.2.4. A művészi alkotómunka közösségi feltételeinek megerősítése</i>	82
2.3. Az MMA végső közjogi elismerése: az Alkotmánybíróság döntése	85
2.3.1. Az indítvány	85
2.3.2. Az Alkotmánybíróság döntése	85
2.3.3. Különvélemények	87
2.3.4. A döntés elemzése és kritikája	89
2.3.5. A határozat jelentősége	93
2.4. A Magyar Művészeti Akadémia szerepe a hazai kulturális életben	93
2.5. Következtetések	94
VII. Összegzés	97
Felhasznált irodalom	99
Felhasznált alkotmánybírósági határozatok	108
Felhasznált jogforrások	108
Egyéb források	109

ALAPVETÉSEK

Jelen projektben vállalt feladatomban az állami feladatellátásnak a szervezetrendszer és a hatékonyság szempontjából való kérdéskörére irányul; célja, hogy a kutatási projektbe illeszkedő módon vizsgálja a huszonegyedik századi alkotmányos jogállam által a központi állami szervezetrendszer szintjén ellátandó feladatokat, azok jellegét és az igénybe vehető eszközrendszert. Ennek érdekében a kortárs társadalom- és államelmélet eredményeinek felhasználásával olyan modellt töreksem kialakítani, amelynek segítségével elemezhetőek azok az állami döntések, amelyek egyes feladatok direkt állami ellátására, avagy más formában való megvalósítására – dekoncentráció, „kiszervezés”, közös feladatellátás stb. – irányulnak. A teljességre törekvés érdekében töreksem áttekinti azokat a tényezőket, amelyek a központi állami szervezetrendszer működésének társadalmi, nemzetgazdasági, valamint szervezetelméleti szempontú hatékonyságának elemzéséhez hozzájárulhatnak.¹

Mindezek megvalósítása érdekében konkrét jogalkotási területet vizsgálok, amelynek eredményei a kutatás végfázisában, vagy annak folyamányaképpen a későbbiekben tovább absztrahálhatóak, elősegítve a 21. századi jogállam működési mechanizmusainak jobb megértését.²

1 Kétséget kizáróan látható, hogy kurrens témáról van szó. A közelmúltban megjelent hasonló elemzések közül lásd elsősorban BUDAI Balázs Benjámin: A közigazgatás újragondolása. Alkalmazkodás, megújulás, hatékonyság. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2017.; SÁRKÖZY Tamás: Kormányzástan. Adalékok a viszonylag jó kormányzáshoz. HVGorac, Budapest, 2017.; RIXER Ádám: A köz természete – új irányok a magyar közigazgatásban és közigazgatás-tudományban. Patrocínium, Budapest, 2013.

2 Munkám során a hivatkozott szakirodalom mellett támaszkodtam saját korábbi, nem publikált kutatási eredményeimre is. Jelen munka a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosító számú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” című kiemelt projekt keretében, a(z) „Államszervezési és kormányzási kihívások Magyarországon az Alaptörvény hatályba lépését követően” című Államtudományi Műhely kutatómunkájának keretében (NKE/5162-4/2017.) készült.

I. BEVEZETÉS

1. A kiindulópont: korábbi kutatási eredmények

Doktori (PhD) értekezésemben,³ majd az arra részben épülő monográfiámban⁴ a felsőoktatási autonómia fogalmának korszerű értelmezését tártam fel.

Az akkori elemzésből világossá vált, hogy szoros összefüggés fedezhető fel korszakunk felsőoktatási intézményei és a tizenhét-tizenkilencedik század fordulóján kialakult egyetemek között. Ezen alapszik a felsőoktatási autonómia gondolata is, ugyanis ebben a történelmi korszakban az egyetemet „a tiszta tudás iránt érzett vágyból fakadó tudós egyesülésként”⁵ fogták fel, és ebből a korszakból származik az állam „hatalmi akarat organizált formájaként” való felfogása is. A két eltérő gyökerű szerveződést annak okán, hogy a nyilvánvaló túlsúllyal rendelkező állam ne legyen képes befolyása alá vonni a felsőoktatás szabad szellemiségű kollektíváit, igyekeztek egymástól minél inkább elválasztani. A felsőoktatási intézmények célja az volt, hogy a tudományos igazság-keresésre való hivatkozással elutasítsák maguk fölül az állami irányítás konkrét formáit. Ez a gondolat tekinthető a felsőoktatási autonómia gyökerének, „amelynek csupán hajtása aztán a tanítás és a tanulás szabadsága, az önkormányzat kialakulása és a hallgatóknak az a szabadsága, amit az egyetemi polgárok élveznek”.⁶ Az autonóm tudomány-művelésre építő felsőoktatás-szervezési modellt az ezt követő korszakokban elért, a társadalom- és technikai fejlődésen alapuló, a korábbiakhoz nem mérhető hatású tudományos eredmények igazolták. A felsőoktatási autonómia eszerinti meghatározásának a fentiekben kimutatott gyökerei napjainkig befolyásolják a felsőoktatási szférát.⁷

Az állam részéről közfeladatként jelentkező, a felsőoktatással szemben megfogalmazott elvárás – a szakemberek képzése –, illetőleg a felsőoktatás személyzetének szabadságigénye között fennálló ellentétek rendszeres konfliktusok forrásai (ez elsősorban a felsőoktatásra fordított jelentős állami források hasznosításának módozataiban jelentkeznek). Korábbi megállapításom szerint a felsőoktatási autonómia korszerű felfogásának lényege, hogy a felsőoktatási intézmények szabályozása sajátosságaikra tekintettel történik, biztosítva a

3 Kocsis Miklós: A felsőoktatási autonómia elmélete és gyakorlata Magyarországon. ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/kocsis-miklos/kocsis-miklos-vedes-ertekezes.pdf

4 Kocsis Miklós: A felsőoktatási autonómia közjogi keretei Magyarországon. Topbalaton, Budapest, 2011.

5 (HALASY-)NAGY József: Egyetemi szervezeti problémák. Különlenyomat a Minerva 6-10. számaiból. Budapest 1926. 1. old. Érdekességként megjegyzést érdemel, hogy Halasy-Nagy József 1932-ig Nagy Józsefként jegyezte műveit. Lásd erről Deák Tamás – Klukovicsné Paróczy Katalin – Ráczné Mojzes Katalin – Szabó Éva: Halasy-Nagy József írásai. Bibliográfia. Irodalom- és művészettörténeti tanulmányok. A Móra Ferenc Múzeum évkönyve, Szeged, 1999. 239. old.

6 (HALASY-)NAGY József, 1926. 2. old.

7 Ezt erősíti meg a felsőoktatás és az állam kapcsolatrendszerének történetét vizsgáló művében Wolfgang Kahl is. Lásd erről Wolfgang KAHL: Hochschule und Staat. Mohr Siebeck, Tübingen, 2004. 114–116. old.

tudomány szabadságának érvényesülését; másképpen fogalmazva: autonómia kizárólag akkor követelhető legitim módon, amennyiben az az oktatás és a tudomány szabadságának érvényesítését szolgálja.⁸ Az okvetlenül szükséges autonómiát azonban különböző irányokból veszélyek fenyegetik. Ezek legerősebbike az esetleges hatósági fellépés, amely rövid távú és speciális érdekei mentén befolyásolni képes a tudomány működését. Ennek elkerülése érdekében van szükség az autonómia garanciáinak meghatározására, ami elsősorban az állam felelőssége.⁹ A legnehezebb e garanciák megteremtésének körében annak meghatározása, hogy az állam milyen feladatokat bízhat rá a független és felelős tudományra, és mely hatásköröket kell fenntartania magának éppen annak érdekében, hogy biztosítsa a jövő számára is az új tudományos eredmények elérésének lehetőségét. Ennek meghatározása jelenti az örökös feszültségforrást a felsőoktatási intézmények és az állam között. Folytonos a feszültség, mivel a társadalmi változások következtében mind az állam, mind a felsőoktatási intézmények folyamatos változásnak vannak kitéve, és amennyiben az egyik nem követi megfelelő ütemben a másik változását, újabb konfliktusokra lehet számítani. Az intézmények alkotmányos módon olyan mértékű autonómiával rendelkezhetnek, amelynek segítségével rendeltetésüket be tudják tölteni, el tudják látni azokat a feladatokat, amelyek érdekében őket az állam létrehozta (magánintézetek esetében: támogatja). Ennek némileg ellentmond az, hogy a tudományos eredmények létrehozásának folyamata rendszerint olyan tevékenység, amitől az irányítás, a külső befolyásolás idegen, ugyanakkor a formális döntéshozatalra alkalmas struktúrák kiépítése elengedhetetlen fontosságú az intézmények működtetése szempontjából. Szükség van tehát mind irányítási kompetenciára, mind tudományos szakértelemre: e kettő elegyítése keletkezteti a felsőoktatási intézmények önkormányzatait, amelyek célja, hogy a döntéshozatal szükségességének és a tudomány autonómiájának antinómiáját kezeljék.¹⁰

A posztmodern állam nincs abban a helyzetben, hogy a tudományos fejlődést teljesítmény-orientált elvek kimunkálása mellett ne hasznosítsa. A társadalmakat fenyegető súlyos veszélyek¹¹ nélkülözhetetlenné teszik azt, hogy a tudomány művelői a rendelkezésükre álló erőforrásokat a fejlődés szolgálatába állítsák. Nem elegendő annak biztosítása, hogy a tudomány művelői élhessenek a szabadságjogaikkal; az államnak garantálnia kell azt is, hogy ez a tevékenység a társadalom céljainak megvalósulását szolgálja.

A magyar Alkotmánybíróság tárgyban gyakorlatát elemezve megállapítottam, hogy azáltal, hogy az Alkotmánybíróság az intézményi autonómia védelmének érdekében keresztülhúzta a jogalkotó számításait, reális veszéllyé vált, hogy az oly nagyon védeni kívánt autonómia önmaga áldozatává válik, mivel a felsőoktatási intézmények öngazgató-képessége napjainkban jelentős deficittel küszködik. Megoldási javaslatként fogalmaztam meg, hogy az Alkotmánybíróságnak felül kell vizsgálnia ilyen irányú gyakorlatát, mivel a parttalan

8 Hasonlóan fogalmaz Rainer LEPSIUS: LEPSIUS, Rainer: Die Autonomie der Universität in der Krise. In: Was wird aus der Universität? (szerk. Schulz, Gerhard). Tübingen, 1969. 186. old.

9 Bernd RÜTHERS: Universität und Gesellschaft. Konstanz, 1980. 29. old. és Andreas GALLAS: Die Staatsaufsicht über Wissenschaftlichen Hochschulen. Duncker&Humblot, Berlin, 1976. 93–94. old.

10 Ezzel összhangban lásd Hans PETERS: Rechtliche Grenzen und Möglichkeiten einer Hochschulreform. In: Festschrift für Herman Jahrreiß. Carl Heymanns, Köln, 1964. 326. old. valamint Ulrich LOHMAR: Wirtschaft und Wissenschaft. Bertelsmann Universitätsverlag, Düsseldorf, 1976. 4. old. továbbá C. FLÄMING: Die Rolle der Forschung in wissenschaftlichen Hochschulen. WissR, 1979. 43. old.

11 ÁDÁM Antal: A magyar Alkotmányból hiányzó alapértékekről. Közjogi Szemle, 2009. 1. sz. 2. old.

szabadság biztosításának szándékával, céljával ellentétes hatást ér el. A szabadsággal – rendszerint – élni nem tudó intézmények működési zavarai minduntalan arra készítetik (illetőleg arra fogják készíteni) az államot, hogy a működést korlátozó, azt racionalizáló jellegű szabályozást alkosson, ez azonban – amint azt a tapasztalat mutatja – fennakadhat az Alkotmánybíróság alkotmányossági mércéjén. Az autonómia biztosítása és garantálása hosszabb távon az intézmények működését sodorja veszélybe, ekként pedig az állam objektív intézményvédelmi kötelezettségének teljesítését – amelynek eleme az intézményhárlózat fenntartása – teszi lehetetlenné. Ebből fakadó következtetésem szerint a felsőoktatási intézmények gazdasági önállóságának kulcskérdése, hogy az államnak joga és egyben kötelessége is arra törekedni, hogy a felsőoktatási intézményrendszer működőképes legyen. Összegzőképpen az intézmények feladat- és hatáskörének megváltoztatására irányuló korábbi jogalkotói szándékok sikertelenségét abban jelöltem meg, hogy a folyamatból hiányzott a felsőoktatási autonómia alanyai jogállásának rendszerszintű szabályozása.

A felsőoktatási autonómia intézményrendszerének vizsgálatakor rámutattam arra, hogy a felsőoktatási jogalkotásban szerepet játszó köztes szervezetek¹² az esetek döntő többségében nem a felsőoktatás érdekében, hanem az őket delegáló szervezetek szempontjainak megfelelően cselekednek, diszfunkcionálissá téve saját működésüket. E szervezetek nem autonómia allokációnak – új szinten megjelenő autonómiának – tekintik magukat, hanem az őket alkotók konkuráló részautonómiáit kívánják a felsőoktatás egészében megjeleníteni, így köztes szervezeti funkció helyett „érdekkijárókként” vagy érdekképviselőkként jelennek meg. A magyarországi köztes szervezetek áttekintését követően leszűrhető az a megállapítás, hogy a rájuk vonatkozó jogi szabályozás iránya az elmúlt évtizedekben megfelel a fejlettebb felsőoktatás-irányítási modellekkel kapcsolatos követelményeknek, gyakorlati működésük azonban „magyaros” jellemzőket mutat. Ennek oka elsősorban abban keresendő, hogy a magyarországi felsőoktatás-igazgatás köztes szerveinek körében nem tisztázódott kétséget kizáróan az, hogy mely szervek látnak el országos érdekképviselési funkciókat, és melyek azok, amelyek igazgatási feladatokat végeznek: a kétféle szervezettípus jellemzői nem egyszer keverednek. Megoldási javaslatként fogalmaztam meg, hogy a jogalkotó mielőbb végezze el a szükséges profiltisztítást a köztes szervezetek között annak érdekében, hogy világossá váljék, mely szerv tekinthető klasszikus érdekképviselési szervezetnek, és melyek azok, amelyek az állami irányítás feladatainak egyes rész-elemeit valósítják meg.

Korábbi kutatásaimat összefoglaló megállapításom szerint a felsőoktatási intézményeknek a történelem folyamán rendszerint valakivel- valamivel szemben kellett megfogalmazniuk autonómiájukat. Az egyházzal, a világi uralkodókkal, ideológiai irányzatokkal folytatott küzdelem folyamán e fogalom új és új jelentésárnyalatokkal gazdagodott. A huszadik században – különösen a II. világháború után – az állam lett a viszonyítási pont. Napjainkban azonban a társadalmi fejlődés, és ennek következtében a felsőoktatási rendszer fejlődése abba a fázisba került, ahol nem valami ellen, hanem valamiért kell autonómiát biztosítani a felsőoktatási intézményeknek, utóbbiaknak pedig meg kell felelniük ezeknek az új kihívásoknak, elsősorban azáltal, hogy az autonómia fogalmának korszerű jelentéstartalmát – ami szerint

12A felsőoktatás irányításának eltérő, de markáns közös vonásokat mutató modelljeiben a kormányzati irányítás új, közvetett formái terjedtek el, amelyeket Vought „távirányításnak” (remote control) nevez. Kocsis Miklós: Köztes szervezetek a felsőoktatási igazgatásban. Közjogi Szemle, 2010. 1. sz.

az intézmények autonómiája olyan mértékű, amelyen mértékben a társadalmi célokhoz hozzájárulnak – elfogadják. Az autonómia biztosítéka csak a tudomány lehet, ekként a két fogalom – autonómia és tudomány – egymást kényszerítőleg követeli.

2. A korábbi kutatás óta bekövetkezett fejlemények

E tárgykorben folytatott, 2010-ben lezárt kutatásaim óta a felsőoktatási jogi jogalkotás tendenciái igazolták azt az állításumat, amely szerint a minél nagyobb autonómiára való törekvés – paradox módon – az autonómia csökkentéséhez fog vezetni.

A témát a közelmúltban doktori értekezésében¹³ feldolgozó G. Karácsony Gergely, valamint a felsőoktatás-igazgatást ugyancsak több tanulmányban elemző Bárány V. Fanny¹⁴ kutatásai alapján megállapítható, hogy a kormány a bevezetett törvényi szabályozással létrehozta az állami felsőoktatás irányításának kancellári modelljét, amely révén elsősorban a fenntartó és az intézmények közötti hatékonyabb együttműködést, illetve a felsőoktatásra fordított források hatékony felhasználása feletti kontrollt kívánta biztosítani. Az újonnan kialakított rendszer azonban több problémás kérdést nyitva hagyott, amire a Kormány „Fokozatváltás a felsőoktatásban. A teljesítményelvű felsőoktatás fejlesztésének irányvonalai” elnevezésű stratégiában rá is mutatott.¹⁵

Az új felsőoktatási stratégia problémaként emeli ki, hogy a kancellár – mint a fenntartó képviselője – a hatályos szabályozás szerint az egyetem legfelsőbb szervének, azaz a szenátusnak a döntéseiben nem jelenik meg, lehetősége csupán az egyetértési jogig terjed, utóbbit is kizárólag a gazdasági következményekkel járó döntésekkel összefüggésben gyakorolhatja. Ennek okán szükségesnek tartották átgondolni az intézmény akadémiai, szakmai irányítási rendszerét. A konzisztórium előzetes egyetértése szükséges a legalább négy éves időszakra meghatározott intézményfejlesztési terv és kutatási-fejlesztési innovációs stratégiának, a fenntartó általi keretek között meghatározott költségvetés elfogadásának, az éves beszámoló érvényességéhez, valamint az intézmény vagyongazdálkodási tervéről és gazdálkodó szervezet alapításáról, és gazdálkodó szervezetben részesedés szerzéséről szóló döntés elfogadásához.¹⁶

A hatályos Alaptörvény X. cikke külön rendelkezést tartalmaz a felsőoktatási intézményekre vonatkozóan, amely szerint: „A felsőoktatási intézmények a kutatás és a tanítás tartalmát, módszereit illetően önállóak, szervezeti rendjüket törvény szabályozza. Az állami

13 G. KARÁCSONY Gergely: Állami szerepek a felsőoktatásban. Doktori értekezés, Győr 2014. <http://szerep.sze.hu/jadox/portal/displayImage.psm?offset=1&docID=46689> (utolsó letöltés: 2015. november 23.)

14 BÁRÁNY V. Fanny: A felsőoktatás-igazgatás rendszerének átalakítása Magyarországon. Kodifikáció és közigazgatás, 2015. 1. sz. 89–100. old. kodifikator.hu/letoltes/category/16-2015-evi-i-szam?download=94:barany-v-fanny-a-felsooktatasi-igazgatasi-rendszerenek-atalakitasa-magyarorszagon.

BÁRÁNY V. Fanny: A hazai felsőoktatási autonómia története az 1900-as évektől a kancellári rendszerig. <http://www.arsboni.hu/a-hazai-felsooktatasi-autonomia-tortenete-az-1900-as-evektol-a-kancellari-rendszerig.html>.

BÁRÁNY V. Fanny: Új irányok a felsőoktatási igazgatásban – a kancellári rendszer közjogi és (szak)politikai dilemmái. <http://www.arsboni.hu/uj-iranyok-a-felsooktatasi-igazgatásban-a-kancellari-rendszer-kozzjogi-es-szakpolitikai-dilemmai.html>

15 Fokozatváltás a felsőoktatásban. A teljesítményelvű felsőoktatás fejlesztésének irányvonalai.

http://www.kormany.hu/download/5/65/20000/Fels%C5%91oktat%C3%A1si%20strat%C3%A9gia_2014_10_21.pdf, (utolsó letöltés: 2014. november 23.)

16 Nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény (a továbbiakban: Nftv.) 12. § (3) bekezdés.

felsőoktatási intézmények gazdálkodási rendjét törvény keretei között a Kormány határozza meg, gazdálkodásukat a Kormány felügyeli.”¹⁷ Ez alapján a tudományos autonómia – a korábbiakhoz hasonlóan – korlátlanul biztosított a felsőoktatási intézmények számára, a szervezeti és gazdálkodási autonómiát azonban az Alaptörvény szövege egyértelműen korlátozza. Ebbe az irányba mutat a kancellári rendszer bevezetése, valamint a konzisztórium felállítása is. A jelenlegi szabályozással a jogalkotó igyekezett elkülöníteni egymástól „az oktatási és kutatási alaptevékenységet érintő feladatokat és az intézmény napi működésével és gazdálkodásával kapcsolatos – és így az autonómia által kevésbé védett – tevékenységi köröket.”

Korábbi következtetésemet visszaigazolván állapítja meg G. Karácsony Gergely, hogy a „modern állam feladatai között általánosságban is kiemelkedő szerepet játszanak azok a tevékenységek, amely során az egyes állami, valamint társadalmi alrendszerek működését szabályozza és irányítja, valamint meghatározza az adott területen tevékenykedő jogalanyok jogait és kötelezettségeit. A felsőoktatás terén sincs ez másként: a szabályozó, illetve (ágazati) irányító szerepet betöltő állam működése befolyásolja a legnagyobb mértékben a szféra felépítését és működését. [...] A felsőoktatási autonómia és az állam beavatkozásának kérdésére reflektálva láthattuk, hogy a felsőoktatási jogalkotás legújabb eredményei minden részterületen nagyobb fokú állami beavatkozást eredményeztek. A beavatkozás oly mértékű volt sok esetben, hogy az Alkotmánybíróság az intézményi autonómia sérelmét látta benne. Az, hogy végül a felsőoktatási törvény számos rendelkezéseit a testület nem semmisítette meg, annak volt köszönhető, hogy az Alaptörvény negyedik módosítása voltaképpen lehetővé tette a Kormány számára az autonómiák területére való erőteljesebb beavatkozást. A módosítást követően az állami beavatkozás korlátja a tudományos szabadság határán áll meg, így csak azokban a kérdésekben őrizhetik meg a felsőoktatási intézmények a szabadságukat, amelyek közvetlen összekötetésben állnak a tudomány művelésével.”¹⁸

3. A jelen kutatás hipotézise

Fentebb visszaidézett módon korábbi munkámban az oktatási jogok elemzésén – kiemelten: a felsőoktatási autonómia fogalmán – keresztül vizsgáltam a tudomány szabadságának érvényesülését.

A vizsgált területeket az alkotmányjog-tudomány a kulturális jogok keretei között vizsgálja, és – alább részletezett módon – közös jellemzőit hangsúlyozza.

A bevett formulák szerint e jogok közös jellemzője, hogy nem csupán a mindenkori hatalom tartózkodását igénylik, hanem érvényesülésük érdekében az államnak tevőleges módon, támogatási formák kidolgozásával kell segítenie megvalósulásukat. E támogatási formák eltérő igazgatási mechanizmusok kifejlesztésére, illetőleg kifejlődésére adnak lehetőséget, ennek okán a kulturális alapjogok megvalósításáért és érvényesítéséért felelős igazgatási szerveknek, illetve a támogatás formáinak csoportosítása többféle módon történhet, amiről való döntés az állam diszkrecionális hatáskörébe tartozik. Ennek megfelelően az egyes államokban eltérő modellek alakulnak ki, amelyek azonban illeszkednek adott állam egyéb

¹⁷ Magyarország Alaptörvénye X. cikk (3) bekezdés

¹⁸ G. KARÁCSONY Gergely: Állami szerepek a felsőoktatásban. Doktori értekezés, Győr, 2014. <http://szerep.sze.hu/jadox/portal/displayImage.psm?offset=1&docID=46689> (utolsó letöltés: 2015. november 23.)

állami, szervezeti stb. struktúrájához, illetve értelemszerűen a kulturális jogokkal kapcsolatos közpolitikáihoz.

Rögzíthetjük, hogy a vonatkozó magyar alkotmányjogi háttér kétséget kizáróan teret enged a fenti megállapításoknak. Korábbi saját kutatási eredményeim, illetőleg a fentebb hivatkozott friss szakirodalmi megállapítások – és empirikus megfigyeléseink alapján – adott-nak tekinthetjük, hogy a tudomány szabadságával szoros kapcsolatban álló felsőoktatási jog tekintetében a magyar jogalkotás iránya centralizációs jellemzőket mutat. (A teljesség kedvéért jelzem, hogy jelen munkának tudatosan és okszerűen nem tárgya a köznevelési rendszer jogalkotási és igazgatás-tudományi szempontú vizsgálata annak okán, hogy annak a tudomány szabadságával való kapcsolata a felsőoktatási rendszernél távolabbi. Részletes elemzés nélkül is rögzíthető ugyanakkor, hogy a centralizációs szándékok abban a rendszerben is megfigyelhetők.)

Jelen kutatás kiinduló hipotézise, hogy az alkotmányjog-tudomány által egységében kulturális jogokként kezelt oktatási jog, valamint a tudomány és művészet szabadsága eltérő szabályozási jellemzőket mutat: míg a felsőoktatási jog területén centralizációs, addig a tudomány és művészet szabadsága esetében decentralizációs törekvéseket fedezhetünk fel.

Fontosnak, és a megalapozott tudományos következtetések levonása érdekében kiemelkedő jelentőségűnek tartom annak vizsgálatát, hogy milyen okok vezettek a tudomány és a művészet igazgatásával kapcsolatos decentralizációs lépésekhez, a kialakított modell milyen jellemzőkkel rendelkezik, és milyen irányban fejleszthető tovább. Ennek érdekében – a fentebb összefoglalt korábbi saját kutatási eredmények és az azokat visszaigazoló szakirodalom okán – adottnak veszem az oktatáshoz való jogot érintő centralizációs törekvéseket, és a vizsgálat fókuszába a tudomány és a művészet szabadságával kapcsolatos kérdéseket állítom.

Célom, hogy ennek a hipotézisnek a vizsgálata során kimutassam a tudomány és a művészet szabadságát jellemző jogalkotási törekvéseket, és ebből fakadóan mind alkotmányjogi, mind igazgatás-tudományi következtetések levonására módot nyithassak.

II. EGYES TÁRSTUDOMÁNYOK FEJLŐDÉSÉNEK KORTÁRS TENDENCIÁI

1. Tudomány- és művészetfilozófiai kitekintés

1.1. A tudomány-ethosz átalakulása

Napjaink tudomány-felfogásának egyes megnyilvánulásait¹⁹ vizsgálva egyetértéssel fogadhatjuk Polányi Mihály tézisét, amely szerint „azok többsége, akik ma a tudományról írnak, a tudomány értékét vitán fölüli állónak tekintik, nincs szükségük filozófiai igazolására, és ilyesféle igazolására maguk képtelenek is.”²⁰ Ennek oka álláspontom szerint egyebek mellett az, hogy a hagyományosan független szellemiségű elmélet igénylő felsőoktatás személyzetének körében is végbement expanzió következtében jelentősen csökkent azoknak a minőségi „felsőoktatóknak” az aránya, akik szubjektív feltételeik – képességeik – fennállásának okán nem csupán az empiriától az általános következtetésekig vivő absztrakciók megfogalmazására alkalmasak, hanem tágabb kontextusban tudják szemlélni a tudományos folyamatokat: képesek a tartalmilag összefüggő szaktudományok absztrakcióinak további általánosítására, tudományfilozófia-művelésre is.

A tudományos eredmények értékelése azonban arra vonatkozó előzetes értékválasztást igényel(ne), hogy milyen elméleti módszertan(ok) alkalmazása következtében létrejött – előre megjósolhatatlan, akár egymásnak ellentmondó – eredményeket tekintünk tudományosnak. Ennek az előzetes választásnak a nemléte képezi számos tudományágban azt a hiátust, amelynek létezését az állam és a gazdaság felismerve, a saját – a maga részéről racionális – szempontjaival törekszik kitölteni; e megközelítések azonban a lentebb jelzettek szerint jelentősen eltérnek a tudomány szabadságának saját aspektusaitól. Ebből az a sajnálatos helyzet következik, hogy valamely új eredmény tudományos értéktartalma nem minden esetben a tudományos bizonyíthatóságán múlik, hanem sokkal inkább a mellette felhozható gazdasági, társadalmi, súlyosabb esetben politikai érdekeken. Ez azonban nem meglepő, hanem szükségszerű következménye annak, hogy a tudomány művelői nem

¹⁹Ian HACKING a gondolkodás stílusairól szóló leíró munkájában egyes bornírt nézeteket is megemlíti. Ian HACKING: *Styles of Scientific Reasoning*. In: J. Rajchman – C. West (szerk.): *Post-Analytic Philosophy*. Columbia University Press, New York, 1985. 145–165. old.

²⁰POLÁNYI Mihály: A tudomány fejlődése és a társadalom. <http://www.kfki.hu/chemonet/polanyi/9812/fejloedes.html>. POLÁNYI Mihály tudásbölcseleti munkásságával részletesen foglalkozik Ádám Antal: *Bölcsélet, vallás, állami egyházjog*. Dialóg Campus, Budapest–Pécs, 2007. 51–52. old.

törekcsenek saját kutatásaik alapját korszakunk követelményeihez igazítani. Megítélésém szerint ennek pótlása a fenti – a tudományra nézve felettébb káros – folyamatok kiküszöböléséhez elengedhetetlen, elsősorban azért, mert a tudomány szabadsága alapjait jelentő elvi fundamentumok tisztázása a tudomány művelőinek tevékenységét megalapozottabbá és laikusok számára is igazolhatóbbá teheti.²¹

A tudomány szabadságának két individualista filozófiai szempontú felfogását különbözteti meg a szakirodalom. Az egyik felfogás a külső kötöttségektől való szabadságot hangsúlyozza, amelynek negatív olvasata nihilizmushoz is vezethet.²² A másik felfogás lényegi gondolata az, hogy a szabadság az egyéni célok alóli felszabadulást és a személytelen kötelezettségeknek való alárendelődést jelenti; ez azonban a totalitarizmus elméletének megalapozását is szolgálhatja.²³ Korszakunk tudomány-filozófiájának egyik központi kérdése, hogy a szabadság e két – egymással ellentétes – aspektusának közös pontjaira rávilágítson annak érdekében, hogy azok egyensúlyba kerülve alkalmasak legyenek a tudomány szabadsága korszerű jelentéstartalmának megragadására.

A tudomány szabadságának történeti alapgondolata, hogy mindenkinek jogában áll megválasztania: milyen problémát kíván tanulmányozni, és kutatását külső irányítás nélkül szabadon folytatni. Ez a felfogás azonban mindkét ismertetett szabadságelmélet szempontjából problematikus:²⁴ egy tudóst nyilvánvalóan nem elsősorban azért ruháztak fel szabadsággal, hogy ez a saját boldogságát segítse elő, de nem is azért, hogy pusztán a köteleességét teljesítse.

E két elv összekapcsolására a tudományos élet tényleges működésének elemzése látszik alkalmasnak. A kreatív szellemek által generált újítások – új tudományos eredmények²⁵ – a fejlődés első számú megjelenítői; az ilyen minősítést azonban a felfedező számára kizárólag az a rendszer tudja nyújtani, amelynek érdekében cselekszik: a tágabb értelemben vett társadalom, valamint – és elsősorban – a szűkebb értelemben felfogott tudós közösség,²⁶ amely eljárásában ugyan intézményesült formák közepette, tartalmában azonban saját belső logikája szerint ítéli meg a tudós teljesítményét. Ez az ítéletalkotás nemcsak előnyös, hanem szükségszerű is: a tudomány fejlődése ugyanis – szerencsés esetben – nem elszigetelt módon zajlik, hanem folyamatos kölcsönhatások függvényében. Meggyőződéssel fogadható el Polányi Mihály elmélete, amely szerint, ha minden kommunikáció megszakadna a tudósok között, akkor a tudomány fejlődése gyakorlatilag azonnal megállna.²⁷ Egy ilyen rendszerben az első években még talán a megszokott ütemben születnének felfedezések, de a folyamat

21 POLÁNYI Mihály: A tudomány fejlődése és a társadalom. <http://www.kfki.hu/chemonet/polanyi/9812/fejloides.html> (utolsó letöltés: 2015. december 20.)

22 Ennek a szabadságnak a racionális határát az a feltétel jelenti, hogy ne sértse mások ugyanezen szabadságra való jogát.

23 Lásd erről részletesen Polányi Mihály: A tudományos kutatás szabadságának alapjai. <http://www.kfki.hu/chemonet/polanyi/9812/alap.html> (utolsó letöltés: 2015. december 20.)

24 Bővebben lásd Polányi Mihály: A tudományos kutatás szabadságának alapjai. <http://www.kfki.hu/chemonet/polanyi/9812/alap.html> (utolsó letöltés: 2015. december 20.)

25 POLÁNYI Mihály: A tudományos kutatás szabadságának alapjai. <http://www.kfki.hu/chemonet/polanyi/9812/alap.html> (utolsó letöltés: 2015. december 20.)

26 Pléh Csaba: A tudomány szabadsága a pénz világában. Élet és Irodalom 2006. 21. sz. http://www.es.hu/pleh_csaba;a_tudomany_szabadsaga_a_penz_vilagaban;2006-05-28.html (utolsó letöltés: 2015. november 30.)

27 Forrai Gábor: Lakatos Imre tudományfilozófiája: vázlat. <http://www.c3.hu/scripta/scripta0/replika/2324/01forr.htm> (utolsó letöltés: 2015. december 01.)

hamar megrekedne, ettől kezdve a fejlődés lökészerűvé és sporadikussá válna, ennek következtében pedig a tudomány folyamatos szisztematikus fejlődése teljesen leállna.²⁸

Ennek az összekapcsoló elvnek az alkalmazásával – amelynek lényege tehát az, hogy a „szabad tudomány” által kifejlesztett újítások ekként történő elismerése szükségszerűen igényel valamifajta (alább elemzendő) intézményesült formában történő igazolást – tudomány-filozófiai értelemben koherens nézetrendszerhez juthatunk el, amelyet a tudomány szabadságának koherens és koordinatív elveként azonosíthatunk.

A tudomány szabadsága kialakulásának okaként a szakirodalom egyetértőleg az állammal és az egyházzal szembeni önállóság megteremtését nevezi meg.²⁹ A tudomány szabadságáról zajló ideológiai töltetű vitáknál is aktuálisabb, izgalmasabb, és a közjogot jelentős kihívások elé állító kérdés akként fogalmazható meg, hogy milyen kontextusban értelmezhetjük újra a tudomány szabadságát a(z) elsősorban természet- és műszaki) tudományok fejlődésével jelentős mértékben megnövekedett finanszírozási igényekre tekintettel.³⁰

Figyelemmel ugyanis arra, hogy a tudomány művelőinek tevékenységét immár sem az egyház, sem az állam nem korlátozza, az elvileg szabad tudományművelés gátjaként „csupán” a finanszírozási nehézségek említhetőek: a kutató ugyanis bármilyen témával foglalkozhat, azonban a kutatáshoz szükséges feltételek megteremtése csak olyan területeken várható, amelyeket a gazdaság szereplői – ésszerű rövid távú érdekeikből kiindulva – képesek és hajlandóak finanszírozni. A közkeletű félreértéssel szemben ez az állítás nem csupán az alkalmazott tudományok művelőire, hanem az előbbiekhöz nélkülözhetetlen alap kutatásokkal foglalkozókra is igaz. E tény szükségszerű következményei – a primer hasznosságra, produktivitásra, alkalmazhatóságra törekvés – némiképpen relativizálják a tudomány szabadságának érvényesülését, amelynek szemszögéből ezek a tényezők idegenül hatnak. Nem hagyhatóak azonban figyelmen kívül, mivel a tudomány szabadságának művelése ma már szinte kizárólag intézményesült keretek között képzelhető el, aminek okát a finanszírozást biztosító társadalmi és gazdasági környezetben kereshetjük.³¹ Pléh Csaba helyesen mutat rá a paradoxonra, ami szerint bár az intézményesült formák – felsőoktatási intézmények, akadémiák, kutatóintézetek stb. – ugyan döntően egzaktszabályok közé szorítják a kutatót, ugyanakkor éppen ezeknek a szabályoknak a betartása teszi őt sajátosan szabaddá.³² Ezeket a szabályokat a tudomány művelői elfogadják, mivel vagy tudatosan, vagy anélkül érzékelik, hogy a szabályok nem a tudomány művelésének eredményére vonatkoznak, hanem az intézmény működőképességének biztosítását hivatottak szolgálni – aminek hiányában saját tevékenységük folytatásának alapja válna semmivé. Megjegyzendő továbbá az is, hogy a tudomány érdemére vonatkozó belső kontrollmechanizmusok – védési eljárások, minősítések stb. – ugyancsak az intézményi logikán belül értelmezendők; ezeket

28POLÁNYI MIHÁLY: A tudományos kutatás szabadságának alapjai. <http://www.kfki.hu/chemonet/polanyi/9812/alap.html> (utolsó letöltés: 2015. december 20.)

29A magyar közjogi szakirodalomból lásd elsősorban HORVÁTH PÁL: A tudomány szabadságának történelmi szerepváltásai és az 1848: 19. tc. Jogtudományi Közöny 1999/10. sz., valamint LÁNCOS PETRA: A tudományos és művészeti élet szabadsága. In: Az Alkotmány kommentárja (szerk. Jakab András). Századvég, Budapest, 2009.

30Lásd erről részletesen FÁBRI GYÖRGY: A tudomány szabadságáról. In: A mi alkotmányunk (szerk. Trócsányi László). Complex, Budapest, 2007.

31Lásd erről részletesen PLÉH CSABA: i. m.

32Pléh Csaba: i. m.

maguk a tudomány művelői végzik, amely eljárások részeseiként nemcsak a külvilág, hanem a maguk számára is legitimálják az intézmények létezésének szükségességét.

A finanszírozás logikája e szükségesség ellenére is rendszerint gyökeresen ellentétes a tudomány saját belső logikájával: előbbi számára a „szabadság” értelmezhetetlen, utóbbi számára pedig tanult módszertanának ignorálását eredményezi a finansiális szempontok előtérbe helyezése. A szakirodalomban számos olyan megállapítás olvasható, amely szerint az állam és a társadalom (közgazdasági megközelítésben a gazdaság) feladata csupán annyi, hogy „ne fenyegetse” a tudomány szabadságát, és „ne tegye nevetségessé” saját finanszírozási logikájának megfelelően.³³ Okszerűen igazolja ezeket a nézeteket az az empirikus megfigyelés, amely szerint lehet folytatni kutatásokat előre meghatározott terv szerint is, de ezek sohasem vezetnek valóban új elgondolásokhoz. Kétséget kizáróan látszik, hogy a függetlenség táplálja azt az eredetiséget, amely a tudományos haladás kulcsa; ezért kell a tudományos kutatás céljainak kijelölését és véghezvitelét az egyes tudósok szabad döntésére hagyni; a tudós számára biztosítani kell a függetlenséget, mert egyéni meglátásai adják a tudományos haladás egyetlen zálogát.³⁴ Ez azonban nem eredményezheti az intézményesült formák elleni olyan akciók igazolását, amelyek magára a „független” tudományra nézve is hátrányos következményekkel járhatnak.³⁵ (Ugyanakkor az intézményrendszer misztifikációja is elkerülendő, mert az autonóm tudomány-szerveződés elve arra hajlamosítja felfogásunkat, hogy a létező és elfogadott tudós közösségeknek ab ovo autoritást tulajdonítsunk a tudomány mibenléte, eredményessége és irányítása felett.) A tudomány szabadságának alapjául szolgáló intézmények (egyik) alapvető funkciója ugyanis az, hogy a tudományok művelésére rendelt forrásokat oly módon osszák el, hogy abból a tudomány egésze – immár saját belső logikájának működési mechanizmusait követve – optimális hasznot tudjon kihozni. Erre, vagyis a forrásallokációra, maga a tudomány – eltérő szempontrendszerre okán – nem szükségszerűen alkalmas; a két logika, a tudomány és az intézményi nézőpont kooperatív együttműködéséből azonban jelentős előnyök fakadhatnak.

1.2. A művészet szabadságának aktuális filozófiai kérdései

A művészet szabadsága nemcsak a „l'art pour l'art” alkotást garantálja, hanem az olyan művészetet is, amely meghatározott szellemi meggyőzés szolgálatában áll.³⁶ Ebben az esetben az alkotó egy bizonyos nézet tartalmának művészi kifejezést „adományoz”, így a művész a művészeti szabadság oltalma alatt politikai, világnézeti vagy gazdasági területen is megnyilvánulhat.³⁷

Gáspár Csaba László³⁸ szerint a művészetet ma két, egymással ellentétes, de egymást kiegészítő, és így együttesen félelmetes dinamikával érvényesülő erőhatás fenyegeti meg-

33PLÉH Csaba: i. m.

34L. erről részletesen POLÁNYI Mihály: A tudomány fejlődése és a társadalom. <http://www.kfki.hu/chemonet/polanyi/9812/fejloedes.html>

35FÁBRRI György: Egyetemi átalakulás és tudományos gondolkodás a mai Magyarországon. In: TÓTH Tamás (szerk.): Az európai egyetem funkcióváltásai. Professzorok Háza, Budapest, 2001. 144. old.

36HADI Nikolett: A művészeti élet szabadsága. In: DRINÓCZI Tímea (szerk.): Studium Iuvenum Iurisperitorium. PTE ÁJK, Pécs, 2006. 77. old.

37HADI: i. m. 78. old.

38GÁSPÁR Csaba László: Művészet és filozófia. Kutatási koncepció. Kézirat, Budapest, 2015.

semmissüléssel: egy objektív, avagy külső, valamint egy szubjektív, avagy belső. Az előbbi a tudomány szerepének növekedése, az utóbbi a művész szubjektivitása. A tudomány azáltal fenyegeti a művészetet, hogy magának tulajdonítja a valósághoz való hozzáférés egyedüli és kizárólagos jogát, a művészetet pedig merőben szórakoztatásnak, bizonyos szubjektív-pszichikai igények kielégítésének tekinti. Erre az értékelésre rímel a másik oldalon a művészet tiszta szubjektivizálása. E szerint a műalkotás a művész egyéni, sajátos, benső világát fejezi ki, az alkotó szubjektív érzéseiről ad hírt. Az első esetben a művészet a tudományhoz képest nem közöl semmit, a második esetben túl sokat közöl, és olyasmit tár fel, ami nem tarthat igényt általános érvényességre. Ilyenformán kétszeres instrumentalizálás fenyegeti elnyeléssel a művészetet: egyfelől a termeléshez szükséges emberi erő megújításának, illetve a szabadidő társadalmilag megszervezett és irányított eltöltésének; másrészt pedig a művészek enigmatikus belső világának narcisztikus felmutatásának a szolgálata. Ez a kép természetesen durva és radikális; célja ugyanis a markáns tendenciák megajzolása, vagyis éppen annak az erőternek a plasztikus bemutatása, amelyben a művészetnek mint művészetnek érvényesülnie kell.

Gáspár Csaba László szerint ilyen viszonyok közepette a művészet akkor menekül meg egyrészt a tudomány megismerő hegemoniájától és zsarnokságától, másrészt a szubjektivizmus tetszőlegességétől, ha egyrészt valódi megismerési értékkel rendelkezik, másrészt meghaladja az egyéni szubjektivitás önkényét. E két irány az objektivitásban találkozik. A művészetnek valamiképpen objektív megismerő erővel, azaz igazságértékkel kell rendelkeznie. Természetesen nem olyannal, amilyen a tudományé, és nem olyannal, amilyen a szubjektumé, hanem olyannal, amivel csak a művészet rendelkezik. Csak ennek felmutatásával lehet kimenekíteni a merő szórakoztatás szolgálai és megalázó helyzetéből, és ugyanakkor kiszabadítani a szubjektív önkényesség fogságából is. A művészet létjoga egy sajátos, egyedül rá jellemző igazságigény. A művészet értékét nem az adja, hogy nemesít-e vagy sem, hanem az, hogy az igazságot kutatja, és igyekszik a maga eszközeivel felmutatni. Az igazság aztán majd egyeseket nemesít, másokat kétségbe ejt, de ez már nem a művészet és még kevésbé az igazság feladata, hanem az ember sorsa vagy szabad személyes döntése.

Martin Heidegger a „Bevezetés a metafizikába” című írása szerint minden világ szellemi, és csak az ember világalakító teremtmény. Tanára fogalmának meghatározóan más jelentést adva Hannah Arendt a kommunikációra alapozza az emberi világot, azaz az emberek világát. Kucsera Tamás Gergellyel közös írásunkban³⁹ korábban rámutattunk arra, hogy ez a világ a politika maga. A politika az emberi létezés autentikus – beszélgetéseket folytató és cselekvő – létezési formája; az ebben az értelemben vett közszféra, illetve közügyek nem a politikai hatalomért folytatott-folytatandó harcot jelentik, hanem a közösségi ügyekkel való foglalatosságot. Arendt erről így ír: „Csakis az egymással beszélés szabadságával születi meg egyáltalán a világ, mint olyasmi, amiről beszélni lehet a maga minden oldalról látható objektivitásában. Egy valóságos-világban-élni és másokkal-róla-beszélni alapjában véve

³⁹Kocsis Miklós – Kucsera Tamás Gergely: Művészet – szabadság – humor – erkölcs. Magyar Művészet, 2015. 2. sz. 158–162. old.

ugyanazt jelenti [...]”.⁴⁰ Az arendti felfogású tömegtársadalomban a művészetek – ő ezalatt a tárgyiasult alkotásokat érti – a szórakoztatásnak alávetettek, ezzel rövid élettartamú, a fogyasztói igényeket azonnal, de csak rövid időre kielégítő tömegkulturális termékek jellemzik a kort. A leírt helyzetben nem a valóságos világról, a valóságos világban „beszélő” művésztől van szó, hanem szórakoztató termék gyártójáról.⁴¹ Az igaz művészre Arendt, mint közéleti szereplőre gondol, ugyanúgy, ahogyan a politikusra, továbbá nézete szerint ezeknek közös feladata a szabad beszéd lehetőségét biztosító közösségeket (világot) fenntartani (az egyiknek közéleti szereplésével, a másiknak tartós, azaz az utókor számára is értelmezhető alkotásokkal); s mindkettőre jellemző, hogy tevékenysége az embertársak által megítélt.⁴² A politika e felfogása szerint a közéleti tettek egy része a társadalom felől nézve jelentéshordozó, e tettek – akár művészeti alkotások – szimbolikus aktusok, azaz az absztrakt politikai szimbólumokhoz hasonlóan a művészeti formáknak is kifejezést hordozó szerepe van. Egy művészeti alkotás sem szándéka, sem eredménye szerint nem feltétlenül politikai tett, de akár az is lehet (akár szándékkal, akár akaratlanul is), így a közönség, a közvélemény (esetünkben a politikai közösség), vagy ezek egy része akár máshogy is értékelheti az adott alkotást, mint mások (akár a többség).⁴³ Ez a liberális demokrácia egyik alapvető jellemzője: egy jogi értelmű homogenizáció nem eredményez az emberi létezés minden területén egységesítést, egységesülést. Így ami a kommunikáció során az egyiknek megnyugtató, örömet szerző, megtisztelő, elégedettségre okot adó, addig ugyanez a másiknak fenyegető, bánatot okozó, sértő, elégedetlenség tárgyát képző. Továbbmenve: az ember ambivalens lény,⁴⁴ ismeri – akár osztja is részben – a másik álláspontját, néha még az ellenfele véleményét is, és ettől akár tömegesen is elbizonytalanodik. Mindez azért fontos, mert ez ugyanannak az empatikus jellemzőnek egy másik oldala, amely jellemző értelmessé teszi a célzott kommunikációt, az irányított közlést (mivel van egy vélelmem arról, mi is lesz, lehet a hatás). A hatás, amelynél a direkt – innen oda irányuló – hatáson túl, a visszahatást, illetve a további hatásokat is feltételez(het)ji a szimbolikus aktusok végrehajtója.

Az értéksemlegesség elvéből kiindulva sokan abba a következtetési hibába esnek, hogy minden érték ember által értékelhető, akár átértékelhető. Így kialakulnak – látszólag – az értékek közötti konfliktusok, pedig nem erről van szó, hanem az értékek egy bizonyos körének értékelhetőségéről szóló vitáról, azok vitathatósága természetesnek vételéről, vagy alapvető elvetéséről. Itt van a természetes – és jogilag kevésbé körülírható – határa a szabadságjogoknak, így a művészet szabadságának, valamint a humornak, mint eszköz használatának is. Itt van a személyes felelőssége az emberi képességek egy-egy területén a sokaknál jóval nagyobb tehetséggel megáldott művészeknek: ahol a jog már nem ad választ, az arendti megfogalmazottságú felelősségükkel élve akár önkorlátozóak is kell, hogy legye-

40 Hannah ARENDT: A sivatag és az oázisok. Gond Kiadó – Palatinus Kiadó, Budapest, 2002. 70–71. old.

41 Ezen megállapítás filozófia-történeti előzménye akár a művészetfogyasztók tocqueville-i példájában – jelesül az irodalom olvasói „tömegének állandó gyarapodása és újdonságra való szüntelen szomjazása biztosítja” megállapításban – is megjelenik. Alexis de TOCQUEVILLE: Az amerikai demokrácia. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1993. 663. old. De akár a Max Horkheimer és Theodor W. Adorno elgondolásaihoz, különösen a „kulturárparról” szóló elmékedéseikhez is köthető. Részletesen: A felvilágosodás dialektikája, Gondolat – Osiris, Budapest, 1995.

42 Hannah ARENDT: A kultúra válsága. In: Múlt és jövő közt. Osiris Kiadó – Readers Internacional, Budapest, 1995. 207–213. old.

43 Murray EDELMAN: A politika szimbolikus valósága. L'Harmattan, Budapest, 14–15. old.

44 EDELMAN: i. m. 17. old.

nek, ami viszont már erkölcsi kérdés. „Nem csoda hát, hogy az erkölcsi érzéseknek ekkora befolyásuk van az életben, bár olyan elvekből fakadnak, amelyek első ránézésre kicsinynek és törékenynek tűnnek. Ezek az elvek azonban társias és egyetemes elvek: bizonyos értelemben az emberiség pártját alkotják a vétkek és a zűrzavar, a közös ellenségek ellen.”⁴⁵

2. A tudomány és művészet fogalmának „jogiasítása”⁴⁶

Az emberi jogok – modern kori – megfogalmazása több mint kettőezer esztendő (természet) jogi vizsgálódáson alapul. A(z) (állam)polgári jogok a francia forradalom óta eltelt százötven esztendőben a nemzeti jogrendekben elsődlegesen politikai jogokként lettek megfogalmazva; azt az általános igényt, hogy ezeket univerzális jogként kezelje az emberiség, alapvetően a két világégés kataklizmája, a második vatikáni zsinat katolikus nyitása, valamint a kétpólusú világrend diktatórikus felének megszűnése eredményezte.⁴⁷

A különböző nemzetközi és szupranacionális szervezetek tevékenysége, valamint az általuk megalkotott egyezmények eredményeként mára elmondható, hogy ezekben a tárgykörökben világszerte hasonló módon rendelkeznek a jogalkotók a nemzeti jogszabályaikban (általában elsődlegesen alkotmányokban).

Ezek az egyezmények és alkotmányok „jogiasítják”, és ezzel – homogenizálva a heterogént – a társadalmi létezés egy területére helyezik az egyének egyéniességét, személyiségét, illetve az ebből fakadó egyéni és kollektív jogait, autonómiáját, szabadságát, ezzel univerzális jogként megfogalmazva olyan állításokat, amelyeket korábbi történelmi korokban – akár az „örök Igazságból” levezetve – kötelezettségként határoztak meg. A jogegyenlőség elve feltételezi – de nem bizonyítja – a „születéstől fogva” meglévő természeti (személyes szellemi, lelki, testi adottságok, tehetségek) és társadalmi egyenlőséget, erre alapozza a liberális jelzővel is ellátott parlamenti, vagy alkotmányos demokráciának nevezett társadalmi-politikai berendezkedést.

Az emberi jogok univerzalitásának eredményeként az azonos tartalmú, vagy hierarchikusan egyező státusúak egyéni – netán csoportosan gyakorolható – jogainak érvényesítése kollíziót, konfliktust, sokszor antagonizmust eredményez, amelynek alapvetően az az oka, hogy az alkotmányos szabadságjogok meghatározása jellemzően pozitív állításként kerül definiálásra – ezekben az esetekben kevésbé jellemző a via negativa logikai-szemantikai eljárása. Erre a szellemi koncepcióra alapulva a demokratikus társadalmi berendezkedést mint a (közel) azonos (jogegyenlőségen alapuló) helyzetből kommunikálók közösségként is szokták jellemezni.

A leírt – általánosan liberálisnak mondott – bölcseleti antropológiai, illetve jog- és politikai filozófiai koncepcióval szemben létezik egy nem az egyént és érdekeit kiindulópontként felfogó, hanem az embert már eleve közösség(ek) – család, lakóközösség, vagy nemzet, vallási-felekezeti, továbbá egy adott erkölcsi rendbeli hovatartozás, hagyománykörhöz eleve kötődés – részeként, és eltérő – személyes és társadalmi – adottságokkal leíró, úgynevezett

45 David HUME: Tanulmány az erkölcs alapelveiről. Osiris Kiadó, Budapest, 2003. 101. old.

46 Lásd erről bővebben Kocsis Miklós – KUCSERA Tamás Gergely: Művészet – szabadság – humor – erkölcs. Magyar Művészet, 2015. 2. sz. 158–162. old.

47 Pierre MANENT: Politikai filozófia felnőtteknek. Osiris Kiadó, Budapest, 2003. 161. és skk. old.

konzervatív hagyomány. Ennek okán nincs univerzális konzervatív politikai, vagy jogi modell, ez a bölcselet a különbözőt (heterogént) valóban különbözőként (és nem-homogenizálhatóként, nem homogenizálандóként) fogja fel. A személyes szabadság nem egyéni jellemző, hanem a társadalomban élés szükségességéből fakad, nem kizárólag jogok gyűjteménye, hanem kötelességeké (korlátoké) is.

A probléma nem értékek harcáról szól, hanem arról, hogy sokan elvetik a liberális felfogást azt állítva, hogy nem emberi döntés, választás és szabályozás kérdése, hogy mit tekintünk értéknek, valamint vannak mások által „értékelhetetlen értékek”, és ha nem is értékelhetetlenek, de nem sérthetőek. Ezeknek az – öröknek tartott, nem-emberi kreáció alapján létező – értékeknek a megsértése már az is, ha emberalkottaként tekintenek ezekre; e felfogás szerint ezek sértése továbbá, ha választhatónak, értékelhetőnek állítják be őket. Sokak számára ilyen, mások által erős minősítés alá nem vonható értékek az élet szentsége, a vallási meggyőződés, a nemzeti hovatartozás.

A művészi kifejezések – képek, szobrok, egyéb művészi formák – a „szólás” kategóriájába tartoznak, így a véleménynyilvánítás⁴⁸ szabadságának oltalma alá sorolhatóak. Éppen ezért a művészetek cenzúrája, korlátozása ugyanúgy megengedhetetlen, mint más véleményeké. A művészetek ráadásul általában a fokozottan védett, politikai „szólások” körébe tartoznak, mivel a művészet jórészt a közélet aktualitásaival foglalkozik.⁴⁹

A fentiekből világosan látszik, hogy a művészet szabadsága különleges kapcsolatban áll a szabad véleménynyilvánítás jogával, mivel a személyiség szabad kibontakozásának egyik elemét jeleníti meg. Kifejezetten nevesítve először a XX. század elején megjelenő alkotmányokban szabályozták, más gazdasági, szociális és kulturális jogokkal együtt. Ezek alapján e két jog úgynevezett második generációs alapjog, ám a művészet szabadsága, mint kifejezési forma, már a véleménynyilvánítás szabadságában implicit módon megfogalmazódott, így az egyik legrégebbi első generációs jogok közé sorolható.

Működik-e a művészetben a fentiekben leírt demokrácia-felfogás?

A kiválóság – tehetség – alapján (is) léteznek az ismert és elismert művészek között akár a díjak, akár a honoráriumok terén elismerésbeli különbözőségek.

Továbbá az is állítható, hogy a művészek (adott) művészet terén meglévő nagy(obb) tehetségét a nem-művész evidensként fogja fel. Ez önmagában is az eltérő lehetőségeket biztosító megkülönböztető jegy, mivel a művészet eszközeivel kommunikáló művész a „saját terepén” mindenképpen előnyben van a nem-művésszel szemben, ez utóbbinak ugyanis, ha „válaszolni” akar az alkotásra, amelyet személyének szólónak tart, általában más eszközökhöz kell folyamodnia, mint a művésznek.

Így van ez akkor is, ha a művész művészeti tevékenysége során – úgy is, mint a művészet, s úgy is mint a szólás szabadságát megélő közéleti szereplő – egyes társadalmi jelenségekről a humor eszközeivel szólóan jelenít meg valamit, kommunikál.

3. A tudomány és a művészet viszonya a joghoz

48Az 1789. augusztus 26-án elfogadott Emberi és polgári jogok nyilatkozata 17 cikkelyéből a 11. cikkely rendelkezik erről.

49KOLTAY András: A szólásszabadság alapvonalai – magyar, angol, amerikai és európai összehasonlításban. (PhD-értekezés) Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Jog- és Államtudományi Kar, Jog- és Államtudományi Doktori Iskola, Budapest, 2007. 110. old.

A művészet szabadságának alapjogi magja a véleménynyilvánítás szabadságában jelölhető meg, amit a magyar Alkotmánybíróság is megerősített: „a művészi élet szabadságához való jog lényeges tartalmát [...] a művészi alkotásban megjelenő vélemény szabad kinyilvánítása, tehát a műalkotások nyilvánosságra hozásához való jog jelenti.”⁵⁰

A művészet alapjogi szabályozása, esztétikai semlegessége⁵¹ okán valamennyi művészeti megnyilvánulást egyaránt védelemben részesít. A művészeti kifejezések sajátosága azonban nem korlátozhatatlan az alkotmányjog körében. A német Alkotmánybíróság mércéje alapján a fenti művészi formában létrejövő kifejezések megmérettetése a mondanivaló (Aussagekern) és a megformálás (Einkleidung) vizsgálata alapján történhet, ahol a mondanivaló sérelmes volta meghatározóbb a megfogalmazáshoz képest.⁵² A művészet szabadsága alapjogi rendszeréből következően viszont a megformálás kerül előtérbe, mivel ez eredményezi a véleménynyilvánítás szabadságától való elválását.⁵³ Ez a kettősség teszi érdekessé a művészet szabadságának alapjogát: az adott vélemény művészi voltának kérdésében a megformálás az irányadó, míg a tartalom az esetleges jogsértések és kollíziók feloldásakor válik relevánssá.

Hangsúlyozni kell viszont, hogy nem helytálló az olyan kijelentés, amely szerint az erkölcstelen, erkölcsellenességet közvetítő alkotás alkotmányjogi értelemben nem tekinthető művészetnek.⁵⁴ Az alkotmányi művészetfogalom ugyanis az erkölcs szempontjából semleges, a művészet fogalmi tartalma nem függ az alkotás erkölcsös, illetve nem-erkölcsös mivoltától. A művészet szabadsága jó néhány alapvető joggal kerülhet összetűzésbe, amely kollízióknak a feloldása mindig az ellenpólust képviselő alapjoghoz kapcsolódik. Mivel azonban a művészet szabadsága a vélemény szabadság jogából származik, korlátozhatóságának kérdése is – kisebb eltéréssel⁵⁵ – megegyezik az „anyajogra” vonatkozó szabályokkal. Így a művészi alkotás szabadságának és azok terjesztésének határai egyaránt a szükségességi-arányossági teszt által húzandók meg.⁵⁶ Ennek értelmében pedig a művészet szabadságának kizárólag az emberi méltóság előtt kell meghajolnia, más alapjogok nem lehetnek korlátozói.

4. A tárgyalt alapjogok közös jellemzői

A művészet szabadsága a kulturális jogok csoportjába tartozik, szorosan összefügg a kisebbségi jogokkal (nyelv, kultúra, vallás stb.), a véleménynyilvánítás szabadságával, illetve az identitással, ami pedig az emberi méltósághoz való jogtól, a személyiség szabad

5024/1996. (VI. 25.) AB határozat, ABH 1996, 107, 110.

51 SÓLYOM Péter: A művészetek szabadsága és az esztétikai ítéletek. *Iustum Aequum Salutare*, 2007/2. sz. 97. o.
52 Vö. GYENGE Anikó: Alkotmányossági kérdések a szerzői jogban. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle* 2003/5. sz. <http://sztnh.gov.hu/kiadv/ipsz/200310/01-gyenge.html> (utolsó letöltés: 2015. április 16.)

53 CSEPORÁN Zsolt: A művészet szabadságával élő személyek alapjogi helyzete Magyarországon. In: Kocsis Miklós – TILK Péter (szerk.): *A művészet szabadsága – alkotmányjogi megközelítésben*. Kodifikátor Alapítvány, Pécs, 2013. 54–55. old.

54 Vö. Theodor MAUNZ – Günter DÜRIG (Hrsg.): *Grundgesetz Kommentar*. Verlag CH Beck, München, 1958. 128. old.

55 A nemzeti jelképeket illető művészi kifejezések, illetőleg kritikák hangoztatása nem eshet büntetőjogi szankcionálás alá, hanem része a véleménynyilvánítás, illetve a művészet alkotmányos szabadságának.

56 GYENGE Anikó: *Szerzői jogi korlátozások és a szerzői jog emberi jogi háttere*. HVG-ORAC, Budapest, 2010. 171. old.

fejlesztésétől elválaszthatatlan, és nem feledhető el az oktatással való kapcsolata sem. A véleményszabadság anyajog, ami azt jelenti, hogy több más kommunikációs jog vezethető le belőle, ilyen például az információszabadság, a sajtószabadság, illetve nem képzelhető el a cenzúra tilalma nélkül. Ezek a háttérjogok jellemzően megjelennek a demokratikus jogállam alkotmányaiban.⁵⁷ A szabályozási mélység azt mutatja meg, hogy az adott állam alkotmánya milyen részletességgel rendelkezik az adott tárgykörrel. A kultúrával és a művészettel összefüggésben is fontos látni, hogy az állam berendezkedése (szövetségi vagy unitárius) történelmi meghatározottságából eredő jellegzetességei (többnemzetiségű, többnyelvű vagy sem), az alkotmányának elfogadásának kora (19., 20. vagy 21. század) és a módosításának lehetőségei (könnyű vagy nehéz) jelentősen befolyásolja egyrészt a szerkezetét, másrészt a részletességét. A korai alkotmányok az alapjogok elismerését tekintve nem mondhatók túl részletesnek, az újabb alapjogokat vagy vonatkozó kötelezettségeket – jellemzően a nehéz módosítási eljárás miatt – nem tartalmazzák, ugyanakkor viszont jelentős mértékben támaszkodnak az európai alapjogvédelmi rendszerre (például Emberi Jogok Európai Egyezménye).⁵⁸ Az újabb – főként közép- és kelet-európai – alkotmányok részletesebbek, tartalmazzák az újabb alapjogokat, alapelveket is (szellemi tulajdonhoz való jog, kulturális örökség védelme, művészeti kifejezés szabadsága stb.). Vannak olyan alkotmányok is, amelyek a művészeti szabadságot *expressis verbis* nem fogalmazzák meg az alapjogok között, de a(z alkotmány)bírószági gyakorlat azt a vélemény szabadságból – a különösen szoros kapcsolat miatt – kiolvassa.⁵⁹

57A személyiség szabad fejlesztésének jogát lásd pl. a német alaptörvényben, vagy a görög alkotmányban. Az oktatáshoz való jog jellemzően mindegyik európai alkotmányban megjeleni, azonban Ausztria és Franciaország nem említi kifejezetten.

58Lásd pl. Dániát. The Kingdom of Denmark. In Lucas PRAKKE – Constantijn KORTMANN (eds.): *Constitutional Law of the 15 EU Member States*. Kluwer, 2004. 163. old. Svédország esetében lásd: The Kingdom of Sweden. In In Lucas PRAKKE – Constantijn KORTMANN (eds.): *Constitutional Law of the 15 EU Member States*. Kluwer, 2004. 850. old.

59Lásd részletesen DRINÓCZI Tímea: A művészet szabadsága összehasonlító jogi megközelítésben. In: Kocsis Miklós – TILK Péter (szerk.): *A művészet szabadsága – alkotmányjogi megközelítésben*. Kodifikátor Alapítvány, Pécs, 2013.

III. AZ ALKOTMÁNY ÉS AZ ALAPTÖRVÉNY ELTÉRŐ SZABÁLYOZÁSI MEGOLDÁSAI

1. Bevezetés: a szabályozási dilemma⁶⁰

A tudomány és a művészet szabadsága különleges kapcsolatban áll a szabad véleménynyilvánítás jogával, mivel a személyiség szabad kibontakozásának egyik elemét képezi. Kifejezetten nevesítve a XX. század elején megjelenő alkotmányokban jelenik meg,⁶¹ más gazdasági, szociális és kulturális jogokkal együtt. Ezek alapján e két jog úgynevezett második generációs alapjog, ám a művészet és a tudomány szabadsága, mint kifejezési formák, már a véleménynyilvánítás szabadságában implicit módon megfogalmazódtak, így az egyik legrégebbi első generációs jogok közé sorolhatóak.⁶²

Ebből kifolyólag kardinális kérdés, hogy a modern alkotmányokban e jogoknak hol lehet a legmegfelelőbb védelmet biztosítani az alapjogi dogmatikában: a véleményszabadság részeként vagy attól különállóan.⁶³

Koltay András a művészet szabadsága kapcsán vitatja azt az álláspontot, hogy az eltérő védelmet érdemelne, és a szólásszabadságon belül határozza meg annak határait.⁶⁴ Ezzel ellentétes nézetek szerint „a tudomány és művészet szabadsága egyes esetekben még az

60Erről részletesen ld. CSEPORÁN Zsolt: A művészet szabadságával élő személyek alapjogi helyzete Magyarországon. In: Kocsis Miklós – TILK Péter (szerk.): A művészet szabadsága – alkotmányjogi megközelítésben. Kodifikátor Alapítvány. Pécs, 2013. 40–41. old.; Kocsis Miklós: A tudomány szabadságának új konstitucionális keretei. Kózzogi Szemle, 2011/4. sz. 29–36. old.; CSEPORÁN Zsolt: A művészet szabadságának mozgásterét az Alaptörvény keretei között. Scriptura, 2014/1. 154–167. old.; TILK Péter: A művészet szabadságának szabályozási modellje az Alaptörvényben. In: A művészet szabadsága – alkotmányjogi megközelítésben (szerk. Kocsis Miklós – TILK Péter). Kodifikátor Alapítvány, Pécs, 2013. 29–32. old.; KOLTAY András: A szólásszabadság alapvonalai. Századvég Kiadó, Budapest, 2009. 188. old.; KOLTAY András: A művészet szabadsága: a nem létező alapjog. Pázmány Law Working Papers, 2016/4. sz.; valamint CSINK Lóránt: Gondolatok az Alaptörvény X. cikkéről. http://www.jogiforum.hu/files/felsooktatasi_jog/20110629csink_lorant__gondolatok_az_alaptorveny_x_cikkero1%5Bjogi_forum%5D.pdf (utolsó letöltés: 2014. június 02.)

61Lynn HUNT: The French Revolution and Human Rights: A Brief Documentary History. Bedford Cultural Editions Series, Bedford, 1996. 1–150. old.; Lynn HUNT: Inventing Human Rights: A History. W. W. Norton & Company, 2008. 1–272. old.; Philip ALSTON – Ryan GOODMAN: i.m. 58–156. old.; Wen-Yeu WANG: Codification in International Perspective: Selected Papers from 2nd IACL Thematic Conference. Springer International Publishing, Switzerland, 2014. 3–373. old.

62CHRONOWSKI Nóra – DRINÓCZI Tímea – PETRÉTEI József – TILK Péter – ZELLER Judit: Magyar alkotmányjog III. Alapvető jogok. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2006. 596. old.

63SÓLYOM Péter: A művészetek szabadsága és az esztétikai ítéletek. Iustum Aequum Salutare 2007/2. 95–109. old.

64KOLTAY: A szólásszabadság alapvonalai. 188. old.

általános véleménynyilvánítás szabadságánál is szélesebb körű védelemben részesül”⁶⁵ és így „a tudomány és művészet mint kifejezési mód a véleménynyilvánításhoz való jog legszabadabb területe”.⁶⁶ Ezt a kérdést végül a magyar alkotmányozó válaszolta meg, amikor nem a véleménynyilvánítás keretein belül, hanem mindkét alapjogot, speciális tárgyakra tekintettel az Alaptörvény egy külön cikkben szabályozta.

Magyarország Alaptörvénye tehát a tudomány és a művészetek szabadságát az alapjogok között, a véleménynyilvánítás szabadságának speciális fajtájaként értelmezi. Az alapjogok funkciójára tekintettel alapvetően kettős jelleg állapítható meg: a szabadságjogok közé sorolhatóak amennyiben a véleménynyilvánítás sajátos formáját jelentik, azonban a kulturális jogok kapcsán is megemlíthetők, mivel a művészet kétségtelenül a kultúra⁶⁷ részét képezi, ami államra aktív szolgáltatási feladatokat is ró. A korábbi Alkotmány⁶⁸ és a jelenleg hatályos Alaptörvény szabályozási koncepciója is a szabadságjogi elemet emeli ki, amit megerősít azzal, hogy kifejezetten beveszi az Alaptörvény szövegébe az állam tartózkodási kötelezettségét.⁶⁹

Jelen fejezetben arra törekszem, hogy rámutassak a hatályos magyar szabályozás megfeleltetéseire és hiányosságaira. Az elemzésben vezérmotívumként használom fel a magyar közjogi gondolkodás elmúlt két évtizedének időtálló és kimunkált megállapításait, amelyeket saját meglátásaimmal kívánom kiegészíteni az eddig leírtakra alapozva.

2. A szabályozási modellek elemzése és

összehasonlítása

X. cikk

(1) Magyarország biztosítja a tudományos kutatás és művészeti alkotás szabadságát, továbbá – a lehető legmagasabb szintű tudás megszerzése érdekében – a tanulás, valamint törvényben meghatározott keretek között a tanítás szabadságát.

(2) Tudományos igazság kérdésében az állam nem jogosult dönten, tudományos kutatások értékelésére kizárólag a tudomány művelői jogosultak.

(3) Magyarország védi a Magyar Tudományos Akadémia és a Magyar Művészeti Akadémia tudományos és művészeti szabadságát. A felsőoktatási intézmények a kutatás és a tanítás tartalmát, módszereit illetően önállóak, szervezeti rendjüket és gazdálkodásukat törvény szabályozza.

2.1. „Magyarország biztosítja...”

⁶⁵CHRONOWSKI et al.: i. m. 600. old.

⁶⁶CHRONOWSKI et al.: i. m. 592. old.

Daniel J. BAUM: Freedom of Expression. Dundurn, 2014. 1–256. old.

Moshe CARMILLY: Fear of Art: Censorship and Freedom of Expression in Art. Rr Bowker Llc., 1986. 1–264. old.

⁶⁷Philip SMITH, Alexander RILEY: Cultural Theory. 2nd edition. Wiley-Blackwell, 2008. 1-318. old. Marvin HARRIS:

The Rise of Anthropological Theory: A History of Theories of Culture. AltaMira Press, 2001. 1–822. old.

68 1949. évi XX. törvény a Magyar Köztársaság Alkotmányáról

⁶⁹CHRONOWSKI et al.: Magyar alkotmányjog III. Alapvető jogok. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2006. 594. old.

Az Alaptörvény X. cikkének kezdő fordulata alapján Magyarország „biztosítja” a tudományos kutatás és a művészeti alkotás szabadságát. E megoldás némi nyelvtani, illetve ebből következően tartalmi változást is eredményez az Alkotmányhoz képest.⁷⁰ Ez utóbbi ugyanis a „tisztelőben tarja és támogatja” fordulatot alkalmazta.⁷¹ A korábbi megfogalmazás explicit módon kifejezte az államnak az adott alapvető joggal szembeni kettős tevékenységét: nem csupán tartózkodási („tisztelőben tartja”), hanem tevőleges kötelezettségre is utalt („támogatja”) egyszerre.⁷²

Ezzel ellentétben az Alaptörvény egyelemű megszövegezést tartalmaz, és a „biztosítja” kifejezéssel határozza meg az állam feladatát. Bár a megfogalmazás azzal az állami kötelezettséggel kecsegtet, hogy az aktívan, tevőlegesen közreműködik a művészet szabadságának érvényesülésében,⁷³ azonban nem tisztázza ennek a „kezeségvállalásnak” a tartalmát – szűkítve ezzel az alapjogi garancia körét.⁷⁴

E pozitív tartalmú „biztosítás” formája, rendszere, összetevőinek minden vonatkozása az Alaptörvényből nem vezethető le, így egyes aspektusok konkrét biztosítására senki sem támaszthat alanyi jogot.⁷⁵ Arra azonban a művészet képviselői igényt tarthatnak, hogy az állam valamilyen formában eleget tegyen e kötelességének. Ez végső soron a Magyar Művészeti Akadémia (a továbbiakban: MMA) felállításában és működtetésében ölt testet, amelyen keresztül az állam ellátja e körbe tartozó alkotmányos feladatát.⁷⁶

2.2. „... a tudományos kutatás és a művészeti alkotás

szabadságát...”

A tudományos és művészeti alkotás szabadságának általános tartalmát a tudományos vagy művészeti értékkel rendelkező produktumok előállításának jogát jelenti. Ez a tudomány szabadságára szűkítve a kérdést de facto a kutatás szabadságának biztosítását jelenti, amely azonban csak egyik része a korábban az Alkotmány 70/G. §-a szerint „tisztelőben tartott és támogatott” tudományos és művészeti élet szabadságának. Utóbbi tartalmi elemei közé a kutatás szabadsága mellett (amely felöleli a tudományos kérdésfeltevést, a kutatási módszerek kidolgozását, ezek alkalmazását, valamint az eredmények értékelését) az Alap-

70 Vö. CSEPORÁN: A művészet szabadságának mozgástera az Alaptörvény keretei között. 155. old.

71 Vö. Alkotmány 70/G. § (1) bekezdés

72 KOCISIS: A tudomány szabadságának új konstitucionális keretei. 30. old.; SYBE DE VRIES – Ulf BERNITZ – Stephen WEATHERILL: The EU Charter of Fundamental Rights as a Binding Instrument: Five Years Old and Growing. Studies of the Oxford Institute of European and Comparative Law. Hart Publishing, 2015. 1–416. old.; GIACOMO DI FEDERICO: The EU Charter of Fundamental Rights: From Declaration to Binding Instrument: 8. old., IUS GENTIUM: Comparative Perspectives on Law and Justice. Springer, 2010. 1–340. old.; FEDERICO FABBRINI: Fundamental Rights in Europe, Oxford Studies in European Law. Oxford University Press, 2014. 1–352. old.;

73 WILLIAM B.T. MOCK: Human Rights in Europe: Commentary on the Charter of Fundamental Rights of the European Union. Carolina Academic Press, 2010. 1–435. old.

Lásd TILK Péter: A művészet szabadságának szabályozási modellje az Alaptörvényben. In Kocsis Miklós – Tilk Péter (szerk.): A művészet szabadsága – alkotmányjogi megközelítésben. Kodifikátor Alapítvány, Pécs, 2013. 30. old.

74 Kocsis: A tudomány szabadságának új konstitucionális keretei. 31. old.

75 Lásd CSEPORÁN: A művészet szabadságának mozgástera az Alaptörvény keretei között. 155. old.

76 TILK: i. m. 30. old.

törvényben biztosított tudományos alkotás szabadsága tartozik, amely átfogja mindazokat az elemeket, amelyek a kutatás szűk értelmezésébe nem illeszkednek (például ismeretek összefoglalása, rendszerezése, elméletek, modellek kidolgozása).⁷⁷ Ennek megfelelően a „kutatás” előfeltétele az „alkotásnak”.⁷⁸ Az Alaptörvény által alkalmazott megoldás tehát a tudomány szabadságának csupán bizonyos elemeit helyezi védelmi körébe.

A fentieket a művészet szabadságával összevetve, a művészet oldalán is megtaláljuk ezt a két elemet, amelyek a tudomány autonómiájának lényegét jellemzik, azonban alaptörvényi szinten más következtetés adódik. A kutatás művészeti élet szabadsága szerinti megfelelője az alkotómunka, amely *expressis verbis* megjelenik az Alaptörvényben, védelemben részesítve ezzel az alapjog egyik részét képező szabadságjogot.⁷⁹

Összességében megállapítható, hogy az Alaptörvény sem a tudomány, sem a művészet szabadsága összefüggésében nem biztosítja az alapjogok teljes védelmi területét, csupán annak egyes, a „teremtés” oldalát megragadó szegmenseket.

2.3. „Tudományos igazság kérdésében az állam nem jogosult dönteni, tudományos kutatások értékelésére kizárólag a tudomány művelői jogosultak.”

A X. cikk (2) bekezdésének megfogalmazása sok tekintetben tartalmi azonosságot mutat az Alkotmány 70/G. (2) bekezdésével,⁸⁰ ekként az Alkotmány szövegével kapcsolatban korábban megfogalmazott gondolatok⁸¹ e tekintetben kétséget kizáróan irányadóak.⁸²

A rendelkezés egyértelműen a tudomány területére ír elő elvárásokat, így kérdéses, hogy ebből az alaptörvényi szabályból levezethető-e, következik-e az a kitétel, miszerint: művészeti igazság kérdésében az állam nem jogosult dönteni; művészeti kutatások értékelésére kizárólag a művészet művelői jogosultak.⁸³ A kutatókon és alkotókon kívülálló személyek egyik csoportja a hozzáértő személyek köre, azaz a szakma, amely „státusnak” a létjogosultsága az Alaptörvény X. cikkének (2) bekezdéséből ered. E tilalmat az Alaptörvény csak a tudományos élet szabadsága kapcsán említi, ám analógiával élve egyaránt alkalmazható ez az elv a művészetre is, sőt, alkalmazandó, mivel az Alaptörvény X. cikke a tudomány és a művészet szabadságát egyenrangú alapjogokként szabályozza. Átültetve tehát a tudomány szabadságánál megállapítottakat a művészet szabadságába azt mondhatjuk: művészeti

77A terjesztés megnyilvánulását jelenti a tudományos ismeretek, eredmények nyilvánosságra hozatalának joga, illetve a tudományos ismeretek tanításának joga.

78Ehhez hasonlóan CsINK: i. m. 3. old.

79Lásd 24/1996. (VI. 25.) AB határozat

80Eltekintve az Alaptörvény némiképp zavaró szóismétlésétől (jogosult-jogosultak).

81Kocsis Miklós: A tudomány művelői – avagy röviden a felsőoktatási autonómia alanyairól. *Collega*, 2009. 1-2. sz.

82Kocsis: A tudomány szabadságának új konstitucionális keretei. 32. old.

83Lásd TILK Péter: A művészet szabadságának szabályozási modellje az Alaptörvényben. In: Kocsis Miklós – TILK Péter (szerk.): A művészet szabadsága – alkotmányjogi megközelítésben. Kodifikátor Alapítvány, Pécs, 2013. 31–32. old.

kérdésében az állam nem jogosult dönteni, művészeti eredmény értékelésére kizárólag a művészet művelői jogosultak. Ebben az értelemben a tudomány/művészet szereplői megfogalmazás a szakmával megegyező alanyi kört fed le.⁸⁴

A tárgyalat bekezdés értelmezése kapcsán megállapítható, hogy a tudományos és művészi érték megítélésének jogát az államot kizárva, a tudomány, illetve művészet „művelőinek”, azaz a szakmának kezébe helyezi. Ebből adódóan e két alapjog a kutató- és alkotófolyamat, valamint a nyilvánosságra hozás szabadsága mellett, a más tudományos vagy művészi alkotása szakmai kritériumainak való megfelelés meglétének a megítélését is magába foglalja. Legteljesebb oltalmában tehát a tudomány és a művészet szabadságának alapjoga kiterjed a tudományos, illetve művészi érték megítélésére is, ami egy olyan új részaspektus jelent, ami már nem tisztán tudományos vagy művészi tevékenység, mivel nem egy alkotás létrehozása a célja, hanem egy már megalkotott mű szakmai megítélése – azaz inkább az „anyajoghoz”, a véleménynyilvánítás szabadságához áll közelebb.⁸⁵

Meglátásom szerint a tudományos és művészi kánon megsabása elsősorban a befogadók csoportjának feladata, azon belül is – az Alaptörvény rendelkezése értelmében – a döntési jogosultsággal rendelkező szakmára hárul. A tudományos és művészi élet szereplőinek legitimitását azonban erőteljesen befolyásolja az állam szerepe: bár nem jogosult dönteni szakmai kérdésekben, de éppen ezért, illetve az őt terhelő intézményvédelmi kötelezettség miatt létre kellett hoznia egy olyan intézményi rendszert, amelyen keresztül eleget tud tenni az alkotmányos kötelezettségeinek.⁸⁶ Ennek hozadékaként értékelhető a Magyar Tudományos Akadémia (a továbbiakban: MTA), illetve a Magyar Művészeti Akadémia.

2.4. „Magyarország védi a Magyar Tudományos Akadémia és a Magyar Művészeti Akadémia tudományos és művészeti szabadságát.”

Az Alaptörvény az Alkotmányhoz képest kibővült – többek között – abban a tekintetben, hogy immár a köztisztviseltekre vonatkozóan is tartalmaz nívumnak számító rendelkezést; a X. cikk (3) bekezdése értelmében. Az Alaptörvény tehát – az MTA mellett – külön nevesíti az MMA-t is, megszüntetve ezzel azt az egyoldalúságot, amely a művészet és a tudomány szabadsága közül csupán az utóbbinak biztosított alkotmányos hátteret.⁸⁷

Az Alaptörvény szövegezéséből adódóan felvetődő kérdés, hogy az említett intézmény rendelkezik-e önmagában a művészeti élet szabadságával? A tudományos és művészeti tevékenységet folytató egyének teljes alapjogi szabadságukból – az alkotói műhelyjelleg érvényesülése érdekében – átruháznak bizonyos funkciókat olyan egységekre vagy testületekre, amelyek ebből a forrásból eredeztetik saját autonómiájukat.⁸⁸ Az ily módon létrejövő

84Lásd CSEPORÁN: A művészet szabadságával élő személyek alapjogi helyzete Magyarországon. 48–49. old.

85Erről részletesen lásd az előző fejezetet.

86Lásd CSEPORÁN: A művészet szabadságának mozgásterét az Alaptörvény keretei között. 160–161. old.

87TILK: i. m. 30. old.

88Vö. Kocsis: A tudomány szabadságának új konstitucionális keretei. 33. old.

intézményeket tehát saját jogon nem a tudományos, illetve művészeti élet szabadsága, hanem az őket alkotó egyének tudományos vagy művészi szabadságából származó „önigazgatáshoz való jog” illeti meg, amely – műhelyjellegéből és a köztestület céljából fakadóan – keretet biztosít az egyén szabadsága érvényesülésének.⁸⁹ Így az Alaptörvény szövege az MTA tudományos, valamint az MMA művészeti autonómiája terén pontatlannak minősíthető, miszerint a két alapjog jogosultjainak köre felöleli a jogi személyek bizonyos részét – mivel az a véleménynyilvánítás alapjogának szabadságjogi jellegéből kiindulva, szorosan az individuumhoz kötődik.⁹⁰ Ugyanezt támasztja alá az alábbi alkotmánybírói állásfoglalás is:

„Kivételes esetben előfordulhat ugyan, hogy valamely állami szervet alapjogi sérelem ér. Ez azonban csak akkor fordulhat elő, ha az állam által fenntartott szerv az alapjog gyakorlásával szoros kapcsolatban áll, különösen ha kifejezetten azzal a céllal jött létre, hogy az egyén alkotmányos alapjoga gyakorolható legyen (illetve az alapjog gyakorolhatóságának mintegy feltételeként jött létre, például egyetemek és az oktatáshoz való jog, tudományos élet szabadsága; a Magyar Tudományos Akadémia és a tudományos élet szabadsága; múzeumok, színházak és a művelődéshez való jog; stb). Az állami szerv alapjogséremlének azonban minden esetben visszavezethetőnek kell lennie az egyének jogaira.”⁹¹

3. Következtetések

Tilk Péter tárgyban megállapításával egyetértve rögzíthetjük, hogy míg az Alkotmány a „művészeti élet szabadsága” tekintetében várta el a tiszteletben tartást és támogatást, addig az Alaptörvény a „művészeti alkotás szabadságát” rendeli állam által biztosítani. Művészeti alkotás alatt egyértelműen nem egy konkrét, elkészült alkotás értendő, hanem az alkotás, mint folyamat, mint tevékenység. Ez az Alkotmányhoz képest előrelépésnek látszik, ugyanis az Alaptörvény a tevékeny, művészeti alkotást produkáló művészet szabadságát biztosítja. A művészeti életbe ugyan ez is beleértendő volt/lehetett, a mostani szabály viszont egyértelműbben fogalmaz, és némileg eredménykötelemmé teszi a művészeti életben való létehez társuló „biztosítást”: a művészeti alkotást semmilyen formában nem produkáló, nem „alkotó” személyek nem várhatják el a vélt vagy valós művészeti „életük” szabadságának biztosítását. Mindez logikus is: a művészi lét bizonyítéka éppen az abból eredő valamilyen produktum, míg a produktum hiánya kérdésessé teheti az adott egyén vagy közösség tekintetében azt, hogy művészek-e, megilleti-e őket az Alaptörvény által biztosítandó szabadság. A művésznek kell tehát „bizonyítania”, „igazolni”, mégpedig alkotással, hogy művész, és ebből kifolyólag megilleti a művészeti alkotás szabadságának biztosítására irányuló igény. Figyelemmel arra, hogy az „alkotást” folyamatnak tekintettük, a művészi alkotás folyamatának megkezdése már megalapozza ezt az igényt. Megjegyzendő, hogy az alkotás folyamata nem egy konkrét, meghatározott alkotás kezdetét (például egy bizonyos színdarab előadásának kezdetét, vagy egy szobor elkészíté-

89Lásd CSEPORÁN Zsolt – Kocsis Miklós: Az Alkotmánybírói határozata a Magyar Művészeti Akadémiáról. JeMa: Jogesetek Magyarzata. 2014/4. sz. 6. old.

90CSEPORÁN: A művészet szabadságával élő személyek alapjogi helyzete Magyarországon. 62. old.

91Lásd 198/D/2008. AB végzés, ABH 2009. 2961, 2962

sének kezdetét) jelzi, hanem egy hosszabb-rövidebb ideig tartó, egyes alkotó tevékenységek láncolatából álló alkotó folyamat megkezdését és folyamatos, rendszeres megjelenését.

Az Alkotmánnyal ellentétben az Alaptörvény kifejezetten nevesíti a tudomány akadémia mellett a művészet akadémiaját is, az MMA-t, aminek létrehozásával megszűnt az az egyoldalúság, ami az Alkotmányt jellemezte: az egyaránt védett tudomány és művészet mellett csak az egyik szféra részére volt biztosított az akadémiai háttér, annak minden szakmai és pénzügyi előnyével együtt. Az Alaptörvény megalapozta a művészetnek a tudománnyal való, e tekintetben is egyenrangúként és azonos fontosságúként való kezelését, komolyan véve a biztosítási kötelezettség teljesítését.

Az állami szerepvállalás jellege a művészet terén érdekes kettősséget jelent.⁹² Egyrészt intézményvédelmi és támogatási kötelezettséget, amelyet kifejezetten az Alaptörvény fogalmaz meg: „Magyarország biztosítja a tudományos kutatás és a művészeti alkotás szabadságát, (...)” [Alaptörvény X. cikk (1) bekezdés], valamint „Magyarország védi a Magyar Tudományos Akadémia és a Magyar Művészeti Akadémia tudományos és művészeti szabadságát.” [Alaptörvény X. cikk (3) bekezdésének első fordulata]. Másrészt viszont tartózkodási kötelezettség is terheli az államot e téren, amely lehangsúlyosabban egy alkotmányban nevesített tilalomban ölt testet: „Tudományos igazság kérdésében az állam nem jogosult dönteni, tudományos kutatások értékelésére kizárólag a tudomány művelői jogosultak.” [Alaptörvény X. cikk (2) bekezdés]. E tilalmat az Alaptörvény csak a tudományos élet szabadsága kapcsán említi, ám analógiával élve egyaránt alkalmazható ez az elv a művészetre is – sőt, alkalmazandó, mivel az Alaptörvény X. cikke a tudomány és a művészet szabadságát egyenrangú alapjogokként szabályozza.

Ezek alapján az állam nem jogosult dönteni művészi (és tudományos) kérdésekben, de éppen ezért, illetve az intézményvédelmi kötelezettség léte okán létre kell(ett) hoznia egy olyan intézményi rendszert, amelyen keresztül eleget tud tenni az alkotmányos kötelezettségeinek. Ennek eredménye (a Magyar Tudományos Akadémia mintájára) a Magyar Művészeti Akadémiáról szóló 2011. évi CIX. törvény.

⁹²Lásd erről részletesen Kocsis Miklós – Kucséra Tamás Gergely: A kultúraigazgatás aktuális közjogi és közpolitikai kérdéseiről – a Magyar Művészeti Akadémia megjelenéséhez kapcsolódóan. In Kocsis Miklós – Tilk Péter (szerk.): A művészet szabadsága – alkotmányjogi megközelítésben. Kodifikátor Alapítvány, Pécs, 2013.

IV. A TUDOMÁNY ÉS A MŰVÉSZET SZABADSÁGÁNAK ELHELYEZKEDÉSE AZ ALAPJOGI RENDSZERBEN

A művészet és a technika (tudomány) kapcsolatáról, illetve viszonyáról megannyi elmélet született: köztük van, amelyik szembe állítja a kettőt egymással és az egyik fontossága mellett érvel; míg van olyan, amelyik megkísérli összehozni a két fogalmat. Ezt az esztétikai⁹³ vitát Lewis Mumford azon meglátása oldja fel,⁹⁴ miszerint: „Mind a művészet, mind a technika az ember alkotó képességének megnyilvánulása.”⁹⁵ Ezen a ponton illesztendő a gondolatmenetbe az alapjogi dogmatikából ismert tudomány szabadsága,⁹⁶ amit a jogalkotó – talán nem véletlenül – az Alaptörvényben⁹⁷ a művészet szabadságával egy cikkben szabályoz.⁹⁸ A tudomány szabadsága a „testvérjogáéhoz”, azaz a művészet szabadságához hasonló felépítésű alapvető jog: amellett, hogy az Alaptörvény azonos szinten szabályozza őket, a részszabadságok is mutatis mutandis megegyezők a két jog tekintetében.⁹⁹ Az Alaptörvényre alkalmazott értelmezéskor a korábbi Alkotmánnyal összefüggésben kifejtett alkotmánybírói elvekre kell támaszkodni, amely módszertani eljárás kapcsán érinteni kell az Alaptörvény negyedik módosítása körüli vitákat. Az említett rendelkezés az Alkot-

93Vö. NÁNY Bence: Filozófia és a tudományok. <http://www.matud.iif.hu/2011/12/09.htm> (utolsó letöltés: 2016. január 10.)

94CSEPORÁN Zsolt: A művészet szabadsága a képzőművészetben. Jogtudományi Közöny, 2014/7-8. sz. 359. old.

95LEWIS MUMFORD: Kunst und Technik. Stuttgart, 1957. 41. old. Idézi: ARADI Nóra – FUKÁSZ György: Technika és művészet. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1974. 51. old.

96A témával kapcsolatos újszerű dogmatikai elemzést lásd Simona Giordano, John Coggon, Marco Cappato: Scientific freedom. Bloomsbury Publishing Plc, London and New York, 2012. 1–229. old., valamint Rudolf Virchow: The Freedom of Science in the Modern States. Bibliolife LLC, 2009. 1–92. old. Dan-Eugen Ratiu helyesen állapítja meg, hogy az emberi tevékenység és alkotás interpretációjára vonatkozó jelenkori felfogások kialakításához számottevően járult hozzá Hans-Georg Gadamer, elsősorban 1960-ban megjelent Wahrheit und Methode [Igazság és módszer] című alapvető művével, de más tanulmányaival is, mint amilyenek a Vernunft im Zeitalter der Wissenschaft [Az ész a tudomány korában] (1976), valamint a Die Aktualität des Schönen [A szép aktualitása] (1977) című kötetekbe összegyűjtött írások. Dan-Eugen Ratiu: A hermeneutika ontológiai fordulata. <http://kellek.adatbank.transindex.ro/?cid=184> (utolsó letöltés: 2016. január 12.)

97„Magyarország biztosítja a tudományos kutatás és művészeti alkotás szabadságát (...)” Magyarország Alaptörvénye X. cikk (1) bek.

98A szabályozás struktúrájára vonatkozóan lásd E.E. SLEINIS: Art and Freedom. University of Illinois Press, Urbana and Chicago 2003. 1–231. old., valamint Paul KEARNS: Freedom of Artistic Expression. Hart Publishing Ltd, Oxford 2013. 1–241. old.

99A tudomány szabadságának alaptörvényi szabályozásáról bővebben ld. Kocsis Miklós: A tudomány szabadságának új konstitucionális keretei. Közjogi Szemle. 2011/4. sz. 29–39. old.

mánybíróság több mint húszéves jogfejlesztő gyakorlata eredményeként kialakult esetjogát érinti: az Alaptörvény negyedik módosítással megalkotott Záró és vegyes rendelkezéseinek 5. pontjában szabályozott kitétel szerint „[a]z Alaptörvény hatálybalépése előtt meghozott alkotmánybírósági határozatok hatályukat veszítik.” E körben az Alkotmánybíróság a közigazgatási és igazságügyi miniszternek a Kormány nevében, az Alaptörvény értelmezése tárgyában előterjesztett indítványára hozta meg a 22/2012. (V. 11.) AB határozatát, amelyben kifejtette álláspontját az Alaptörvény hatályba lépése előtt meghozott döntéseinek alkalmazhatóságáról:

„Az Alkotmánybíróság az újabb ügyekben felhasználhatja azokat az érveket, amelyeket az Alaptörvény hatályba lépése előtt hozott korábbi határozata az akkor elbírált alkotmányjogi kérdéssel összefüggésben tartalmazott, feltéve, hogy az Alaptörvény konkrét – az előző Alkotmányban foglaltakkal azonos vagy hasonló tartalmú – rendelkezései és értelmezési szabályai alapján ez lehetséges.

[...] Az Alkotmánybíróságnak azokra az alapértékekre, emberi jogokra és szabadságokra, továbbá alkotmányos intézményekre vonatkozó megállapításai, amelyek az Alaptörvényben nem változtak meg alapvetően, érvényesek maradnak.”

„Az előző Alkotmányon alapuló alkotmánybírósági döntésekben kifejtett elvi jelentőségű megállapítások értelemszerűen irányadók az Alaptörvényt értelmező alkotmánybírósági döntésekben is. Ez azonban nem jelenti az előző Alkotmányon alapuló határozatokban kifejtettek vizsgálódás nélküli, mechanikus átvételét, hanem az előző Alkotmány és az Alaptörvény megfelelő szabályainak összevetését és gondos mérlegelést kíván. Ha az összevetésnek az az eredménye, hogy az alkotmányjogi szabályozás változatlan vagy jelentős mértékben hasonló, az átvételnek nincs akadálya.”¹⁰⁰

Az Alkotmánybíróság saját álláspontja szerint tehát az eddigi gyakorlata során, a döntéseinek alátámasztásul szolgáló indokolásaiban kimunkált érveire a továbbiakban is hivatkozhat, amennyiben az adott ügyben az Alaptörvény konkrét rendelkezésének az értelmezése azonos vagy hasonló tartalmú. Ez azonban nem azt jelenti, hogy a testület, visszaélve e határozatában kimondottakkal, a jövőben minden esetben és kizárólag az Alkotmány alapján már kialakított esetjogára fog támaszkodni, mivel a testületnek a mindenkori feladata az alkotmányos rendnek – és ennek alapjának, az Alaptörvénynek – a védelme.¹⁰¹

E közjogtani kitérőt követően utalok az Alkotmánybíróság 24/1996. (VI. 25.) AB határozatára, amelyben a testület a művészet szabadsága kapcsán kifejtette:

„(...) a művészeti élet szabadsága mint alapvető jog a művészeti alkotómunka szabadságát, a művész bármely meg nem engedett korlátozástól mentes önkifejezését, valamint a művészeti alkotások nyilvánosság elé tárásának, illetve bemutatásának, terjesztésének szabadságát jelenti.”

¹⁰⁰ 22/2012. (V. 11.) AB határozat, Indokolás [41]

¹⁰¹ A témáról részletesen ld. CSEPORÁN Zsolt: Az Alkotmánybíróság jogfejlesztő joggyakorlata, különös tekintettel az ítéletek hivatkozhatóságára – Az Alkotmánybíróság esetjogának közjogi szempontú vizsgálata az Alaptörvény negyedik módosítása tükrében. Scriptura, 2014. 1. évf. 1. sz. 87–96. old.

Míg a tudomány szabadsága vonatkozásában leszögezhető, hogy a tudományos élet szabadságának általános tartalma a tudományos ismeretek megszerzésének (kutatás szabadsága), illetve ezek terjesztésének jogát (tudományos ismeretek, eredmények, nyilvánosságra hozása) jelenti.¹⁰² Ezek alapján – Cseporán álláspontját osztva – arra a következtetésre jutottam, hogy a művészet az emberi alkotó képesség szubjektív oldalát¹⁰³ fedi le, mivel célja a „szépség” megragadása, ami bár tulajdonságából adódóan egy magasabb rendű jelenség, mégsem lehet objektíve megadni mibenlétét – csupán az egyén saját szemszögén keresztül kaphat választ arra: mi a szép?¹⁰⁴ A tudomány ezzel ellentétben az emberi alkotó képesség objektív oldalát képezi: „A technika főleg abból a szükségletből ered, hogy az élet külső adottságait kezeljük és magunknak alárendeljük a természet erőt.”¹⁰⁵ Ez ahhoz a szembeállításához vezet, amely művészet és technika, „szépség” és „hasznosság” között alakult ki a XIX-XX. századra.¹⁰⁶

1. A tudomány és művészet szabadságának alapjogi jellege

Az alapvető jogok csoportosítását elsőként Georg Jellinek dolgozta ki az úgynevezett státusztan alapján. Ennek értelmében az államot alkotó egyéneket alanyi közjogok illetik meg, amelyek alapján különböző közjogi igényeket fogalmazhatnak meg az állammal szemben.¹⁰⁷ A tudomány és művészet szabadságának elemzésekor azonban egyfajta kettősség mutatkozik meg azok alapjogi jellegében, így e jogosultságok összetettsége a fenti módszertan fényében részletes kibontásra szorul.

1.1. Szabadságjogi oldal

Az említett alapvető jogoknak e része az állami beavatkozástól mentes területét öleli fel. Ebből a szempontból vizsgálva a tudomány és a művészet szabadságának tartalmában is fellelhetőek az első generációs alapjogoknak jellemzői. Ennek megfelelően az úgynevezett „status negativus” jelleg egyrészt az állam távolmaradását, másrészt pedig a törvényeken keresztül annak biztosítását követeli meg, hogy az egyénnek ezt a szféráját mások is tiszte-

102 Vö. CHRONOWSKI et al.: Magyar alkotmányjog III. Alapvető jogok. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2006. 597. old. és Kocsis: A felsőoktatási autonómia közjogi keretei Magyarországon. 78. old.

103 Vö. Olay Csaba: Hegel és Gadamer. <http://www.vilagossag.hu/pdf/20080513115341.pdf> (utolsó letöltés: 2016. január 13.)

104 CSEPORÁN Zsolt: A művészet szabadságával élő személyek alapjogi helyzete Magyarországon. In: Kocsis Miklós – TILK Péter (szerk.): A művészet szabadsága – alkotmányjogi megközelítésben. Kodifikátor Alapítvány, Pécs, 2013. 46. old.

105 MUMFORD: i. m. 41. old.

106 Lásd „Az esztétikai technicizmus” c. fejezet. In: ARADI – FUKÁSZ: i. m. 49–85. old. Ennek nyomán lásd: LOSEE: A Historical Introduction to the Philosophy of Science. Oxford U.P., Oxford, 1980.; POPPER K.: Conjectures and Refutations. Routledge, London, 1969.; POPPER K.: Objective Knowledge. Clarendon, Oxford, 1972.; FEYERABEND P.: Against Method. NLB, London, 1975.; FEYERABEND P.: Philosophical Papers Vol. I-II. Cambridge U.P., Cambridge, 1981.; FEYERABEND P.: Science in a Free Society. NLB, London, 1978.

107 Ld. Georg JELLINEK: System der subjektiven öffentlichen Recht. J. C. B. MOHR, Tübingen, 1905. 84–86. old.; Robert ALEXU: The theory of Constitutional rights. Oxford University Press, 2002. 171–172. old.

letben tartásuk. Előbbi az úgynevezett elhárító, míg utóbbi az úgynevezett védelmet biztosító kötelessége az államnak, amelyek az egyén oldalán jogosultságként jelennek meg.¹⁰⁸ Az első generációhoz sorolható szabadságjogok többségének a szerkezete megegyező: a jog alanya az egyén, kötelezettje az állam, illetve az állam nevében eljáró személyek, a jog tartalma pedig a beavatkozástól való tartózkodás.¹⁰⁹ Lényegében tehát a tudomány és művészet szabadságának jelen komponense a jogosultak szabadságszféráját biztosítja.

1.2 Kulturális jogi aspektus

A második generációs jogok¹¹⁰ megjelenése az állami szerepvállalása átformálódásának eredménye. A kulturális jogi jelleg így, az úgynevezett „status positivus” ismérv alapján az egyént az állammal szemben megillető olyan igényeit jelenti, amelyek az állam aktív cselekvését célozzák.¹¹¹ Ezeknek a jogoknak a tényállási ismérvei tehát úgy vannak megfogalmazva, hogy abból az egyén az állam aktív cselekvését (szolgáltatását) közvetlenül, alanyi jogként veheti igénybe. Ennek köszönhetően az alapvető jogok nem csupán elhárító, valamint védelmet biztosító jogok, hanem egy részük szolgáltatási jog is.¹¹² Hangsúlyozni kell, hogy e jogok összességén nem a védelmi („status negativus”) vagy a részvételi („status activus”) jogokkal összefüggő, azokhoz járulékosan kapcsolódó állami szolgáltatások értendők, hanem azok a jogosultságok, amelyeknek tartalma maga az állami szolgáltatás.¹¹³ A második generációs alapvető jogok szerkezetét tekintve többrétegűek az első generációs jogokhoz képest. E jogok alanya általában az egyén, ugyanakkor kötelezettje nem csupán az állam, hanem egyes jogoknál magánintézmények is. Tartalmukat vizsgálva pedig meg-

108 PETRÉTEI József: Az alkotmányos demokrácia alapintézményei. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2011. 443. old.

109 HALMAI Gábor – TÓTH Gábor Attila (szerk.): Emberi jogok. Osiris Kiadó, Budapest, 2003. 84. old. Lásd még Ádám Antal: Alkotmányi értékek és alkotmánybíráskodás. Osiris Kiadó, Budapest, 1998. 50–51. old.; CHRONOWSKI et al.: Magyar alkotmányjog III. Alapvető jogok. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2006. 18–23. old.; SCHANDA Balázs – BALOGH Zsolt (szerk.): Alkotmányjog – Alapjogok. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar, Budapest, 2013. 19–25. old.; SÁRI János – SOMODY Bernadette: Alapjogok – Alkotmánytan II. Osiris Kiadó, Budapest, 2008. 42–47. old.; PETRÉTEI József: Az alkotmányos demokrácia alapintézményei. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2011. 414–428. old.; SZIGETI Péter – TAKÁCS Péter: A jogállamiság jogelmélete. Napvilág Kiadó, Budapest, 2004. 283–295. old.; GÁRDOS-OROSZ Fruzsina: Alapjogok korlátozása. In: JAKAB András (szerk.): Az Alkotmány kommentárja I. Századvég Kiadó, Budapest, 2009. 392–400. old.; Grundgesetz Kommentar Band I. (Hrsg. Horst DREIER) Mohr Siebeck, Tübingen, 2004. 232–245. old.

110 Patrick MACKLEM: Human Rights in International Law: Three Generations or One? 2014. 1–46. old. http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2573153 (2016. 02. 09.) Peter R. BAEHR: Human Rights: Universality in Practice. Palgrave Macmillan, 2009. 1–192. old.; Walter KALIN, Lars MULLER, Judith Wyttenbach: The Face of Human Rights. Lars Muller Publishers, 2004. 1–712. old.; Jack DONNELLY: Universal Human Rights in Theory and Practice. Cornell University Press, 2013. 1–336. old.; Lynn HUNT: Inventing Human Rights. W. W. Norton Company Inc., New York 2008. 1–272. old.; Philip ALSTON, Ryan GOODMAN: International Human Rights – The Successor to International Human Rights in Context. Oxford University Press, 2012. 1–1632. old.; Daniel MOECKLI, Sangeeta SHAH, Sandesh SIVAKUMARAN: International Human Rights Law. Oxford University Press, 2010. 1–716. old. Michael A. FREEMAN: Human Rights – An Interdisciplinary Approach. 2nd edition. Blackwell Publishing, 2011. 1–224. old. Tim DUNNE, Nicholas J. WHEELER: Human Rights in Global Politics. Cambridge University Press, 1999. 1–352. old. Micheline ISHAY: The Human Rights Reader: Major Political Essays, Speeches, and Documents from Ancient Times to the Present. 2nd edition, Routledge, 2007. 1–592. old.

111 Ádám Antal: Alkotmányi értékek és alkotmánybíráskodás. Osiris Kiadó, Budapest, 1998. 51. old.

112 PETRÉTEI: i. m. 446. old.

113 HALMAI – TÓTH (szerk.): i. m. 95. old.

állapítható, hogy csak töredékük rokonítható a szabadságjogokkal – viszont a tudomány és művészet szabadsága kapcsán kézzelfogható az első generációs szabadságjogi oldal, a véleménynyilvánítás szabadsága által.¹¹⁴ E speciális jogok körébe tartoznak tehát az úgynevezett szociális és kulturális jogok, amelyek jellege a tudomány és a művészet szabadsága tárgyában is fontos szerepet játszik.

A szociális és kulturális jogok esetén azonban ki kell emelni azt a jogtudományi kételyt, miszerint e jogokat morális alapjuk hiányában nem ismerik el emberi jogoknak.¹¹⁵ Mindazonáltal a tudomány és művészet szabadsága összefüggésében e tétel hamisnak mondható, mivel e jogok egyrészt rendelkeznek markáns szabadságjogi elemekkel, másrészt az emberi alkotóképesség megjelenését ölelik fel – amely az emberi mivolthoz legszorosabban kapcsolódó tulajdonság. Az előbbit bizonyítja egyrészt az Alaptörvény X. cikk (1) bekezdésének szövegezése, amely szerint „[m]agyarország biztosítja a tudományos kutatás és művészeti alkotás szabadságát (...)”, másrészt az Alkotmánybíróság ugyanezt állapítja meg a művészet szabadsága tárgyában is:

„(...) a művészeti élet szabadságához való jog lényeges tartalma a művészeti alkotómunka minden hatalmi jellegű befolyástól mentes gyakorlása és a művészi alkotásban megjelenő vélemény szabad kinyilvánítása, tehát a műalkotások nyilvánosságra hozásához való jog jelenti.”¹¹⁶

Utóbbi állítás alátámasztásául kiemelendő, hogy az emberi méltósághoz való jog az élethez való joggal, illetve a jogképességhez való joggal egységben kell szemlélni. E három jog kölcsönösen egymásra vonatkoztatva a sajátos emberi státusz jogi kifejezése.¹¹⁷ Így az esztétikában és a tudományfilozófiában megjelölt emberi mivolthoz fűződő sajátos alkotóképesség a jogi nyelvre lefordítva az emberi méltósághoz való jogban gyökerezik, mivel ez fejezi ki azt a filozófiai és lételméleti állapotot, ami az ember és a művészet, illetőleg a kutató egybeolvadásánál, az alkotónál mint individuumnál található. Az ember (zseni) teremtképességét pedig az emberi méltóságból, mint általános személyiségi jogból levezett részaspektus, a személyiség szabad kibontakozásához való jog¹¹⁸ tükrözi vissza.¹¹⁹

1.3. Intézményi összefüggés: a tudomány és művészet

szabadságának alapjogi eredete

A fentiekből is kitűnik, hogy mind a tudomány, mind pedig a művészet szabadságának szerkezete tartalmaz szabadságjogi elemeket, amelyek egyértelműen az első generációs alapjogok ismérveire utalnak. Ebből adódóan mindkét alapjognak visszavezethetőnek kell

114 HALMAI – TÓTH (szerk.): i. m. 86. old.

115 Uo.; lásd még SZIGETI – TAKÁCS: i. m. 291–292. old.

116 24/1996. (VI. 25.) AB határozat, ABH 1996, 107, 110

117 SÓLYOM László (2001): Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon. Budapest, Osiris Kiadó, 443. old.

118 Erről bővebben lásd 8/1990. (IV. 23.) AB határozat

119 Részletesen lásd CSEPORÁN Zsolt: Művészet és jog. In: Túl posztokon és izmusokon. MMA Ösztöndíjas Tanulmányok 1. (szerk. FALUSI Márton). Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet – L'Harmattan, Budapest, 2015. 463. old.

lennie egy első generációs anyajogra, amelynek struktúrája mentén védik jogi tárgyukat. E kérdést a magyar Alkotmánybíróság a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény 269. § (1) és (2) bekezdése alkotmányosságának kérdése kapcsán hozott döntésében érinti először, amelyben a testület az említett jogokat a kifejezés szabadságának elemeként részesíti védelemben azzal, hogy kimondja:

„[...] a véleménynyilvánítás szabadságának kitüntetett szerepe van az alkotmányos alapjogok között, tulajdonképpen »anyajoga« többféle szabadságjognak, az un. »kommunikációs« alapjogoknak. [...] Tágabb értelemben a véleménynyilvánítási szabadsághoz tartozik a művészi, irodalmi alkotás szabadsága és a művészeti alkotás terjesztésének szabadsága, a tudományos alkotás szabadsága és a tudományos ismeretek tanításának szabadsága. Ez utóbbiak tiszteletben tartásáról és védelméről az Alkotmány 70/G. §-ában külön is rendelkezik.»¹²⁰

Ezzel az értelmezéssel az Alkotmánybíróság a véleménynyilvánítás szabadságát, mint a tudomány és művészet szabadságának alapjaként jelölte meg.

Mindezek alapján e két jog második generációs alapjog, ám a tudomány és a művészet szabadsága, mint kifejezési formák, már a véleménynyilvánítás szabadságában implicit módon megfogalmazódtak, így az egyik legrégebbi első generációs jogok közé sorolhatóak.¹²¹

2. A tudomány és művészet szabadságának tárgya

Elsőként a szabad véleménynyilvánításból¹²² kiindulva, az azzal kapcsolatban megjelenő két különböző, de egyaránt szabályozott fogalmat kell értelmezni: a tény és az értékítéletet. E két fogalom tisztázása és elhatárolása adja a művészet és a tudomány szabadságának egymás közötti, illetve az anyajogukhoz, a szabad véleménynyilvánításhoz való viszonyát.¹²³

A véleménynyilvánítás szabadságában mindkettő megjelenik, mivel magában foglalja a vélemény kinyilvánítását és különböző nézetek, tények vagy hírek terjesztését, illetve köz-

120 30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992, 167, 170-171

121 CHRONOWSKI et al.: i. m. 596. old.

122 David van MILL: Freedom of Speech. Stanford Encyclopedia of Philosophy. <http://stanford.library.usyd.edu.au/archives/spr2012/entries/freedom-speech/> (2016. 02. 09.) James J. MAGEE: Freedom of Expression. Greenwood Press, 2002. A. ALEXANDER: Is There a Right to Freedom of Expression?. Cambridge Studies in Philosophy and Law, Cambridge, 2005. D. ALLEN: Freeing the first Amendment: Critical Perspectives on Freedom of Expression. New York University Press, New York, 1995. S. BRAUN: Democracy off Balance: Freedom of Expression and hate Propaganda Law in Canada.: University of Toronto Press, Toronto, 2004. S.P. NELSON: Beyond the First Amendment: The Politics of Free Speech and Pluralism. Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1994. B. PINAIRE: The Constitution of Electoral Speech Law: The Supreme Court and Freedom of Expression in Campaigns and Elections. Stanford University Press, Stanford, 2008. S.G. POST: Human Nature and the Freedom of Public Religious Expression. University of Notre Dame Press, 2003. K. MCLEOD: Freedom of Expression: Resistance and Repression in the Age of Intellectual Property. University of Minnesota Press, Minneapolis, 2007. Mohammad Hashim KAMALI: Freedom of Expression in Islam. Islamic Texts Society, 1997. M.K. CURTIS: Free Speech, "The People's Darling privilege": Struggles for Freedom of Expression in American History. Duke University Press, North Carolina, 2000. F. ABRAMS: Speaking Freely: Trials of the First Amendment. Penguin, London, 2006. R. ATKINS and S. MINTCHEVA: Censoring Culture: Contemporary Threats to Free Expression. New Press, 2006. C. Edwin BAKER: Human Liberty and Freedom of Speech. Oxford University Press, Oxford, 1989. J. COHEN: "Freedom of Expression," in Philosophy and Public Affairs, Vol 22, No.3. 1993. W.J. WALUCHOW: Free Expression: Essays in Law and Philosophy. Oxford University Press, Oxford, 1994.

123 CSEPORÁN: A művészet szabadságával élő személyek alapjogi helyzete Magyarországon. 45–46. old.

lését, hiszen a véleménynyilvánítás szabadsága a tények közlését is védeni rendeli. Ez az Alkotmánybíróság abból a tételéből vezethető le, hogy „a véleménynyilvánítás lehetősége és ténye védett, annak tartalmára tekintet nélkül”,¹²⁴ ugyanis a határozat indokolása kimondja, hogy a szabadságjog elsősorban magát a szabad kommunikációt részesíti védelemben.¹²⁵ Megkülönböztethetünk tehát egymástól hírközlést, valamint értékítéletet. A két fogalom közti különbség egyszerűen úgy ragadható meg, hogy míg a hírek kizárólag tényállításokat tartalmaz(hat)nak, addig az értékítélet szubjektív állásfoglalást jelent. Azaz a hír egy objektív közlést fogalmaz meg ellentétben a vélemény szubjektív tartalmával.¹²⁶

A két speciális alapjog közti tárgyi különbség is e két fogalom mentén fejezhető ki a legtisztábban: a közvetett tárgynak a tudományosnak vagy a művészinek minősülő „vélemény” tekinthető, ám hogy ez tényközlés vagy értékítélet, a két jognál eltérő.¹²⁷

A tudományos vélemény mindig tényközlés, mivel objektív, igazolt tartalommal rendelkezik, mivel célja a valóság, illetve az igazság feltárása. A művészet szabadságának esetén a szakirodalom, az alkotó tevékenység és a sajátos kifejezési forma miatt a művészi formában kifejezett véleményt a klasszikus értelemben vett véleményként értelmezi. A művészet szabadsága körében tehát kizárólag értékítéletről van szó.¹²⁸

Ám, ha jobban megvizsgáljuk ezt a tételt, kiderül, hogy nem csupán értékítéletet fejezhet ki egy művészi alkotás, hanem tényközlést is.¹²⁹ Így a művészet szabadságánál nem szorítkozhatunk az alapjog szűk értelmezésére, mert a sajátos kifejezési forma nem feltétlenül eredményez értékítéletet: előfordul, hogy az alkotó művében egy „képet” kíván megőrizni, annak egyszerű szépsége miatt – és ezzel jogi szempontból „csupán” egy tényt közöl a befogadóval.¹³⁰

3. A tudomány és művészet szabadságának tartalma

3.1. A tudomány szabadságának tartalma

A tudomány szabadságának alapvető kulturális, társadalmi, gazdasági és politikai jelentősége következtében az állam egyik elsőrendű funkciója, hogy ezt a jogot a társadalom tagjai számára biztosítsa.¹³¹ A közjogban a szabadságjogi karakterrel is rendelkező kulturális jogok közé sorolt tudomány szabadsága egyben kultúrtörténeti érték, munkamódszer, és a szabad észhasználat legmagasabb szintű kibontakoztatásának záloga, mivel előfeltétele a látszólag egymással kapcsolatban nem álló jelenségek közötti összefüggés felfedezésének, mint valódi tudományos újdonság létrehozásának.

124 30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992, 167, 179

125 Vö. 30/1992. (V. 26.) AB határozattal, ABH 1992, 167, 179

126 Vö. Olay Csaba: Hegel és Gadamer. <http://www.vilagossag.hu/pdf/20080513115341.pdf> (utolsó letöltés: 2016. január 13.)

127 CSEPORÁN: A művészet szabadságával élő személyek alapjogi helyzete Magyarországon. 45–46. old.

128 CHRONOWSKI et al.: i. m. 297. old.

129 Vö. Cseporán: A művészet szabadságával élő személyek alapjogi helyzete Magyarországon. 45–46. old.

130 CSEPORÁN: A művészet szabadságával élő személyek alapjogi helyzete Magyarországon. 45–46. old.

131 Kay HAILBRONNER: Wissenschaftsfreiheit als Funktionsgrundrecht. Hansischer Gildenverlag Heitmann, Hamburg, 1980. 60. old.

Az Alkotmánybíróság 34/1994. (VI. 24.) határozatában megállapította az oktatáshoz való jognak, illetőleg a tudomány szabadságának a szabadságjogokhoz való viszonyát: „szubjektív jogként fogalmazza meg a tudományos alkotás szabadságát, továbbá a tudományos ismeretek megszerzésének – magának a kutatásnak – és tanításnak szabadságát, mint az úgynevezett kommunikációs alapjogok egyik aspektusát”.¹³² Ebből az következik, hogy az alapjog lényege az oktatás és a kutatás szabadságában keresendő, és tartalma a tudományos ismeretek megszerzése, illetve ezek terjesztése.¹³³ A kutatás felöleli a tudományos kérdésvetést, a kutatási módszerek kidolgozását, ezek alkalmazását, valamint az eredmények értékelését.¹³⁴ További elem a tudományos alkotás szabadsága, amelynek körébe tartozik mindaz, ami a kutatás szűk értelmezésébe nem illeszkedik (például ismeretek összefoglalása, rendszerezése, elméletek, modellek kidolgozása).¹³⁵ Ezek alapján a tudományos élet szabadsága két formában: a tudományos kutatáshoz való jogban, illetve a felsőoktatási autonómiában¹³⁶ nyer értelmet.¹³⁷

3.2. A művészet szabadságának tartalma¹³⁸

A testület a képzőművészet, az iparművészet, a fotóművészet és az ipari tervezőművészet egyes kérdéseinek szabályozásáról szóló 83/1982. (XII. 29.) MT rendelet alkotmányellenességének utólagos vizsgálatára irányuló indítványok kapcsán kifejtette a művészet szabadsága által biztosított jogi védelem terjedelmét, amelyeket a következők szerint határozott meg:

„Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint a művészeti élet szabadsága mint alapvető jog a művészeti alkotómunka szabadságát, a művész bármely meg nem engedett korlátozástól mentes önkifejezését, valamint a művészeti alkotások nyilvánosság elé tárásának, illetve bemutatásának, terjesztésének szabadságát jelenti.

¹³² 34/1994. (VI. 24.) AB határozta, ABH 1994, 177, 182

¹³³ Ehhez igazodik az Alkotmánybíróság ama állásfoglalása, miszerint a tudomány művelői és a tanszabadság hordozói az oktatók, a tudományos kutatók és maguk a hallgatók. Lásd 861/B/1996. AB határozat, ABH 1998, 650, 654

¹³⁴ LAKATOS Imre: *The Methodology of Scientific Research Programmes: Volume 1: Philosophical Papers.* Philosophical Papers. Cambridge University Press, Cambridge, 1980. 1–260. old.; Karl POPPER: *The Logic of Scientific Discovery.* 2nd edition, Routledge, 2002. 1–544. old.; Paul K. FEYERABEND: *The Tyranny of Science.* Polity, 2011. 1–180. old.; Thomas S. KUHN: *The Structure of Scientific Revolutions: 50th Anniversary Edition.* 4th edition, University of Chicago Press, 2012. 1–264. old.; J. A. COVER, Martin CURD, Christopher Pincock: *Philosophy of Science: The Central Issues.* 2nd edition. W. W. Norton & Company, 2012. 1–1424. old.; Karl MANNHEIM: *Ideology and Utopia: An Introduction to the Sociology of Knowledge.* Mariner Books, 1955. 1–384. old.; Bertrand RUSSELL: *The Basic Writings of Bertrand Russell.* Routledge Classics, Routledge, 2009. 1–784. old.

¹³⁵ KOCSIS: A felsőoktatási autonómia közjogi keretei Magyarországon. 78. old.

¹³⁶ Lásd ehhez KARPEN, Ulrich – FREUND, Manuela: *Hochschulgesetzgebung und Hochschulautonomie. Studien zum öffentlichen Recht und zur Verwaltungslehre.* 49. köt. München 1992. KNEMEYER, Franz-Ludwig: *Hochschulautonomie/Hochschulselbstverwaltung.* In: Christian FLÄMIG – Otto KIMMINICH – Hartmut KRÜGER – Ernst-Joachim MEUSEL – Hans-Heinrich RUPP – Dieter SCHEVEN – Hermann Josef SCHUSTER – Friedrich Graf STENBOCK-FERMOR (szerk.): *Handbuch des Wissenschaftsrechts.* Springer, Berlin – Heidelberg – New York 1996. Holger ASCHE: *Hochschulautonomie – Wissenschaftsfreiheit im Abseits.* Luchterhand, Darmstadt 1975. 13. old. Dieter LORENZ: *Wissenschaft zwischen Hochschulautonomie und Staatsintervention.* Juristischenzeitung 1981.

¹³⁷ LÁNCOS Petra: A tudományos és művészeti élet szabadsága. In: *Az Alkotmány kommentárja* (szerk.: JAKAB András). Századvég, Budapest, 2009. 2608. old.

¹³⁸ Részletesen ld. CSEPORÁN: A művészet szabadságával élő személyek alapjogi helyzete Magyarországon. 41–43. old.

*[...] A vázoltak alapján a művészi élet szabadságához való jog lényeges tartalmát a művészeti alkotómunka minden hatalmi jellegű befolyástól mentes gyakorlása és a művészi alkotásban megjelenő vélemény szabad kinyilvánítása, tehát a műalkotások nyilvánosságra hozásához való jog jelenti.*¹³⁹

Az indokolásból kivehetően két tartalmi összetevőt határoz meg a testület és ruház fel alapjogi védelemmel: az alkotómunka szabadságát és az alkotás nyilvánosságra hozásának szabadságát. A határozat szövege azonban implicit módon rávilágít egy különbségre a művészet szabadsága és a véleményszabadság relációjában: amíg a véleménynyilvánítás szabadsága az egyént védi, addig a művészet szabadsága a művészi véleményt. A szabad véleménynyilvánítás szabadsága olyan egyéni szabadságjog, amely mindenkit megillet, mivel a kommunikációs jogok „anyajoga”, így szoros kapcsolatban áll a méltósághoz való joggal (személyiség szabad kibontakozása) és a gondolatszabadsággal (a szabad véleményalkotás előfeltétele) egyaránt.¹⁴⁰ Az Alkotmánybíróság már a legelső véleményszabadsággal kapcsolatos döntésében kifejtette:

„[...] az egyéni véleménynyilvánítás, a saját törvényei szerint kialakuló közvélemény, és ezekkel kölcsönhatásban a minél szélesebb tájékozottságra épülő egyéni véleményalkotás lehetősége az, ami alkotmányos védelmet élvez. Az Alkotmány a szabad kommunikációt – az egyéni magatartást és a társadalmi folyamatot – biztosítja, s nem annak tartalmára vonatkozik a szabad véleménynyilvánítás alapjoga.

*[...] Az általa helyesnek tartott véleményeket mindenki – az állam is – támogathatja, s a helytelennek tartott ellen felléphet, mindaddig, amíg ezzel valamely más jogot nem sért olyan mértékben, hogy az előtt a véleményszabadságnak is vissza kell lépnie.*¹⁴¹

Az Alkotmány tehát – az Alkotmánybíróság értelmezése szerint – a szabad kommunikációt biztosította, amely egyéni magatartás és társadalmi folyamat is egyben. A kinyilváníthatóság szempontjából a vélemény tartalma nem releváns, mivel a minősítés a kommunikáció eredménye, és csupán a minősítés eredményeként vezethető be külső, utólagos korlátozás. Másként fogalmazva: „maga a véleménynyilvánítás lehetősége és ténye védett, annak tartalmára tekintet nélkül”.¹⁴² Azaz a véleményalkotás szabadsága a véleménynyilvánítás lehetőségét jelenti és így azt is részesíti védelemben, nem pedig a véleményt magát.

Ezzel ellentétben a művészet szabadsága esetén más a jogi tárgy: az Alkotmánybíróság 24/1996. (VI. 25.) AB határozata alapján a művészetek szabadsága az alkotófolyamat szabadságát és a nyilvánosságra hozás szabadságát is jelenti. Vagyis két részeleme van az alapjognak, amelyek mindegyike ugyanarra az alapjog tárgyára fókuszál: a művészi véleményre, azaz szűk értelemben az alkotásra, tág értelemben pedig az alkotómunkára is, mint a mű létrehozását célzó folyamatra.¹⁴³ Erre a két elem külön vizsgálata ad magya-

139 24/1996. (VI. 25.) AB határozat, ABH 1996, 107, 110

140 CHRONOWSKI et al.: i. m. 295. old.

141 30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992, 167, 179-180

142 30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992, 167, 179

143 Alaptörvény 10. cikkének (1) bekezdése: „Magyarország biztosítja a tudományos kutatás és művészeti alkotás szabadságát (...)”

rázatot, és mindkettőt a célja felől indokolt megközelíteni. Az alkotómunka szabadsága azt jelenti, hogy bárki szabadon hozhat létre egy műalkotást – azaz azzal a céllal fejez ki egy véleményt, hogy művészi értéket képviselő alkotást teremtsen. A nyilvánosságához közvetítés esetén ugyanez a célzatosság a már kész mű mások számára megismerhetővé tételét jelenti. Mindkét esetben tehát szorosan az alkotáshoz kapcsolódik az alapjogi védelem, nem pedig annak az alanyához (az csak másodlagos, kiegészítő jelentőséggel rendelkezik).¹⁴⁴

Ezek alapján csatlakozom Cseporán megállapításához, amely szerint a művészet szabadsága kapcsán a véleményalkotás szabadságánál meghatározott jogvédelem súlypontja áttolódik az alapjog alanyáról az alapjog tárgyára, és ezzel a művészet szabadságának jogi tárgya is eltérő a szabad véleménynyilvánításétól.¹⁴⁵

4. A tudomány és a művészet szabadságának közös tartalmi elemei¹⁴⁶

Az Alaptörvény X. cikk (2) bekezdésének második fordulata szerint, tudományos kutatások értékelésére kizárólag a tudomány művelőinek van jogosultsága. Bár ezt a rendelkezést fentebb már érintettem, a jelen összefüggés értelmezésekor újabb aspektusok vizsgálata látszik indokoltnak.

A bekezdés értelmezésekor megállapítható, hogy a tudomány érték megítélésének jogát, az államot kizárva, a tudomány „művelőinek”, azaz a szakmának kezébe helyezi. Mivel azonban az alkotmányozó a tudomány szabadságával azonos szinten szabályozza a művészeti élet szabadságát is, per analogiam a művészetre is vonatkozik a rendelkezés.¹⁴⁷ Ebből adódóan a tudomány és művészet szabadsága körében szabályozott az kutató, illetve művészi alkotófolyamat és a nyilvánosságra hozás szabadsága mellett, a más alkotása tudományos, illetőleg művészeti kritériumainak való megfelelés meglétének a megítélését is magába foglalja. Ezzel pedig a jogosultak helyzete is megváltozik: ezzel az új elemmel bővül jogállásuk, amelytől az szélesebben és nagyobb befolyással rendelkezik a tudományos, valamint művészeti életben. Legteljesebb értelemben tehát mind a tudomány, mind pedig a művészet szabadságának alapjoga kiterjed a tudományos, valamint a művészi érték megítélésére is. Ezzel viszont a művészeti élet szabadságának alapjogához olyan új részaspektus csatlakozik, ami már nem tisztán szakmai – ti. tudományos vagy művészi – tevékenység, mivel nem művészi alkotás létrehozása a célja, hanem egy már létező mű tudományos/művészi voltának megítélése, azaz inkább a két szabadságjog „anyajogához”, a véleménynyilvánítás szabadságához áll közelebb.¹⁴⁸

144 CSEPORÁN: A művészet szabadságával élő személyek alapjogi helyzete Magyarországon. 42–43. old.

145 CSEPORÁN: A művészet szabadságával élő személyek alapjogi helyzete Magyarországon. 43. old.

146 Erről részletesen ld. CSEPORÁN Zsolt: A művészeti alkotás szabadsága a gyakorlatban – Az alanyi kört megillető kiegészítő jogosultság. Jura 2014/2. sz. 189–195. old.

147 „Jogállamban nem lehet szabad és szabadabb, a hatalom által különösen kedvelt, udvari művészet. Ezért is kell távol tartani a közhivatalnokokat a műalkotások véleményezésétől, mindenfajta művészeti fórum engedélyezésétől.” KONDOROSI Ferenc: Művészet a régi jog hálójában – avagy a vélemény szabadsága az ecset és a toll hegyén. Acta Humana, 1996. N°. 24. 38. old.

148 CSEPORÁN: A művészeti alkotás szabadsága a gyakorlatban – Az alanyi kört megillető kiegészítő jogosultság. 193. old.

E jogosultság jellegét vizsgálva két megállapítás vonható le: egyrészt a joggyakorlással, másrészt a szakmai vélemény joghatásával összefüggésben. Előbbi kapcsán ellentét húzódik meg a tudomány és a művészet szabadságának részjogosultságai és a kiegészítő jogosultság között, amennyiben az alkotófolyamat és a nyilvánossághoz közvetítés szabadsága egyénileg és közösen is gyakorolható tevékenységek, míg az Alaptörvény X. cikk (2) bekezdéséből levezetett joggal az egyének kizárólag közösen, mint szakma élhetnek – ugyanis egyetlen szakmabeli véleménye nem rendelkezik kellő legitimitással más művének a megítélésében. Utóbbit tekintve pedig megállapítható, hogy a szakmai színvonalról való döntéssel végső soron tudományos vagy művészi alkotás keletkezik, azonban a két aspektus – ti. az alkotás létrehozása, valamint annak megítélése – nem fűződhet azonos személy magatartásához.¹⁴⁹

A másik fontos megállapítás a bekezdés szövegéből explicit módon levezethető. Ez a „jogosultak” megfogalmazás, ami egyértelmű jelentéssel tölti meg a jogi tényként is értelmezhető döntési magatartást. Ennek nyomán arra az eredményre jutunk, hogy a szakmát alkotó személyek nem kötelezettek – azaz nem kötelesek megítélni más alkotásának tudományos vagy művészi voltát, arra csupán jogosultak. Ennek oka a kötelezettség jogi természetéből adódik: annak megszegése (elmulasztása) valamilyen negatív jogkövetkezémmel járna (például ő maga elveszítené művészi státuszát) – ez azonban a művészetet védelmező alapjog szabadságjogi elemével összeegyeztethetetlen lenne.

5. A tudomány és művészet szabadságának alanyi köre

5.1. Az alanyi jogokról

Az alanyi jog fogalmának tisztázása a téma szempontjából kulcsfontosságú, mivel a tudomány és a művészet jogi megjelenésének értékelésekor tulajdonképpen az alanyi oldaltól eltérő vagy azt kirekesztő elemzés nem is lehetséges. Ennek normatani értelmezése pedig az alapvető jogok, mint alanyi jogok világára tevődik.

A jogosultság sajátos igény valamire, amelyet igazolt alapja okán egy adott közösségben elismerik. Akinek tehát joga – igazolt igénye – van valamire, lehetősége van arra, hogy jogával élve, illetve azt érvényesítve meghatározza, hogy miként cselekedjenek mások a vele kapcsolatos viszonyokban. Ez alapján jogszabályok által megfogalmazott jogosultságok a jogrendszer érvényesként elismert igényeket jelentik.¹⁵⁰ A jogtudomány már a múlt században is megkülönböztetett egymástól tárgyi és alanyi jogokat, így szükséges e két terminus vizsgálatára röviden kitérni. Objektív vagy tárgyi értelemben az érvényes és hatályos jogszabályt mint normát, illetve azok összességét tekintjük jognak, szubjektív vagy alanyi értelemben pedig azt az igényt, amit a tárgyi jog elismer. Az alanyi és tárgyi jog kapcsán tehát az egyik legfontosabb kérdés, hogy miért válik a tárgyi jog alanyi joggá? E kérdés kapcsán két irányzat fejlődött ki: az akarat- és az érdekelmélet.¹⁵¹ Az alanyi jogok akaratelmélete szerint az alanyi jog az a hatalom, amit a jogrendszer ad az akaratnak. A tárgyi jog így parancsot bocsát a jogosított rendelkezésére,

¹⁴⁹ Uo.

¹⁵⁰ SZIGETI Péter – TAKÁCS Péter: A jogállamiság jogelmélete. Napvilág Kiadó, Budapest, 2004. 259–260. old.

¹⁵¹ Uo.

és ezzel lehetővé teszi neki, hogy eldöntse: kíván-e azzal élni vagy sem.¹⁵² Az érdekelmélet ezzel szemben azt hangsúlyozza, hogy amikor a tárgyi jog elismer valamilyen igényt, azzal az egyéni akarathnál magasabb rendű tartalmi célt szolgál: e tan tehát érdekeket mozdít elő.¹⁵³

Az emberi cselekvésnek az a köre, amely a jog által sem megparancsolva, sem megtiltva nincsen, a jog szempontjából megengedett.¹⁵⁴ Ennek mentén alanyi jog nem egyéb, mint jogi határok létrehozásának a lehetősége megengedett cselekedetek által. Minthogy pedig ez a jogi hatás azt jelenti, hogy a jog a szóban forgó megengedett emberi cselekedet bekövetkezésének esetére valamely más egyén számára cselekvést ír elő jogi kötelesség gyanánt, az alanyi jog mindig valamely jogi kötelesség ellenpólusán jelentkezik. Az alanyi jog tehát igény valamely jogi kötelesség teljesítésének követelésére.¹⁵⁵ Alanyi jogi jogosultság alatt tehát az érthető, hogy az adott jogosultság a norma által közvetlenül kikényszeríthető, azaz érvényesüléséhez nem szükséges más jogszabály közbeiktatása (ha ez az alanyi jog az alkotmányban nevesített, alapjogról beszélünk).¹⁵⁶ Emellett azonban fontos megjegyezni, hogy az alanyi jog definiálásakor használt „megengedett cselekvés” kitétel a tárgyi jog által meghatározott magatartás: azaz a jogosultságot a tárgyi jog alapozza meg.¹⁵⁷

5.2. Az alapjogi szubjektív jogosultság¹⁵⁸

A fenti alanyi jog-fogalom egy újabb alkotmányjogi terminus vizsgálatának szükségességét hozza elő, mégpedig az alapjogok alanyainak kérdéskörét. A használt fogalom értelmében az emberi jogok az emberi létezés tényén alapulnak, és ennek megfelelően, erre visszavezetve kapcsolódnak jogosultságok az emberhez. Ezt a közjogtan az alkotmányjogi jogképesség és cselekvőképesség kettőssével írja le.¹⁵⁹ Az alapjogi funkció adott alapvető jog joghatásainak jellegét és tartalmát határozza meg, amelyet irányadó módon az alapvető jog garantálásának rendeltetése és céliránya formálja. Mivel az alapjogi funkció csak akkor bontakozik ki, ha az alapvető jog védelmi területe megnyílik – tehát a tényállási ismérvek fennállnak, és az alapjog alkalmazására sor kerül –, ezért e kérdéskört el kell határolni az alapjogi jogképesség, valamint az alapjogi kötöttség (lásd lejjebb) fogalmától.¹⁶⁰

5.3. Alkotmányjogi jogképesség

Az alkotmányok a jogképességről csak a legritkább esetben rendelkeznek, és a jogok címzettjéül az embert, a polgárt teszik meg. Az alkotmányi rendelkezés értelmében a

152 Vö. Bernhard WINDSCHEID: Lehrbuch des Pandektenrechts. I-III. Rütten und Loening, Frankfurt, 1906.

153 Vö. Rudolf von JHERIG: Geist der Römischen Recht auf den verschiedenen Stufen seiner Entwicklung. I-III. Breitkopf und Härtel, Leipzig, 1871.

154 MOÓR Gyula: Bevezetés a jogfilozófiába In: KORNIS Gyula (szerk.): Filozófiai Könyvtár. Pfeifer Ferdinánd (Zeidler Testvérek) Nemzeti Könyvkereskedésének Kiadása, Budapest, 1923. 206. old.

155 MOÓR: i. m. 208. old. Lásd még SÁRI – SOMODY: i. m. 48–62. old.; Ádám: i. m. 50. old.

156 SCHANDA – BALOGH (szerk.): i. m. 26. old.

157 PETRÉTEI: i. m. 428–429. old.

158 Lásd PETRÉTEI: i. m. 437–438. old.; SÁRI János – SOMODY Bernadette: Alapjogok. Alkotmánytan II. Osiris Kiadó, Budapest 2008. 52–56. old.; ROBERT ALEX: Theorie der Grundrechte. Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden 1994. 159–228. old.; valamint Kocsis: A felsőoktatási autonómia közjogi keretei Magyarországon. 97–98. old.

159 CSEPORÁN: Művészet és jog. 454–456. old.

160 PETRÉTEI: i. m. 437. old.

jogképesség valamennyi természetes személyt megilleti, az alapjogok alapján létrejövő jogviszonyoknak, az alapjogoknak bárki alanya lehet.¹⁶¹ Az alapjogi jogképesség alatt tehát a személynek az a képessége értendő, hogy alapvető jogok hordozója („tulajdonosa/birtokosa”) lehet, vagyis meghatározott alapjogi normához rendelt jogalannyá válhasson.¹⁶² Az alapjogi jogképesség így adott személynek abban a jogosultságában jut kifejezésre, hogy valamely alapvető jog garantálására hivatkozhat, illetve ezt a maga javára érvényesítheti, azaz az alapvető jogok igényjogosultja lehet.¹⁶³ Az ember alapjogi jogképessége teljes és feltétlen, absztrakt értelemben tehát minden ember lehet valamennyi alapjog alanya.¹⁶⁴ Értelemszerűen az emberi jogi karakter e tekintetben egybeesik az alapjogi alanyisággal. Az alapjogi jogképességgel összefüggő jogkérdés különböző helyeken és eltérő jelöléssel merülhet fel. Egyrészt az alapvető jog szubjektív funkciója esetében a személyi védelmi terület megnyíltá kapcsán vetődik fel, azaz az alapvető jogok – mint alanyi jogok – vizsgálata során, és ennek meghatározásában központi szerepet játszik: az egyénnek az állammal szemben érvényesíthető követelését foglalja magában.¹⁶⁵ Másrészt az alapvető jog objektív funkciójánál általános értelemben vett (potenciális) alapjog-hordozóról beszélnek anélkül, hogy konkrét személyt megillető alapjogról volna szó, mivel ez nem jelenti azt, hogy az egyén konkrét ügyben megkövetelhetné és kikényszeríthetné az államtól intézményvédelmi kötelezettségét.¹⁶⁶

5.4. Alkotmányjogi cselekvőképesség

Ei kell különíteni egyfelől azt, hogy a természetes személyek mennyiben, milyen feltételek mellett lehetnek az alapjogok alanyai (jogképesség, jogalanyiség), másfelől pedig azt, hogy az érintettek közvetlenül gyakorolhatják-e vagy sem (cselekvőképesség). Ez alapján az alapvető jogok mindenkit megilletnek, azonban azokat nem mindenki gyakorolhatja közvetlenül.¹⁶⁷ Az alapjogi jogképességtől szokás megkülönböztetni az alapjogi cselekvőképességet, az alapjog gyakorlásának tényleges képessége.¹⁶⁸ Ez a képesség a személyt belátási és döntési képességei függvényében illeti meg, vagyis analóg a polgári jogi cselekvőképességgel. Az alapjogok mindenkit megilletnek, azonban azokat nem mindenki gyakorolhatja közvetlenül.¹⁶⁹

Az alapjogi cselekvőképesség kiterjedése az alapjog jellegétől függ, mivel az egyes alapjogok gyakorlása esetében nem húzható meg olyan éles határ, mint a polgári jogi jogviszonyokban. Ennek indoka kettős. Egyrészt tartalmilag az emberi jogok az emberi mivolt-hoz fűződő, tehát az emberként születéshez kapcsolódó jogosultságok, amelyek – néhány kivételtől eltekintve – alapvetően nem köthetők további feltételhez. Másrészt formai okok is

161 SÁRI – SOMODY: i. m. 52. old.

162 PETRÉTEI: i. m. 437. old.

163 PETRÉTEI: i. m. 437. old.

164 CHRONOWSKI et al.: i. m. 24. old.

165 Vö. HALMAI – TÓTH: i. m. 104. old.

166 Uo.

167 SÁRI – SOMODY: i. m. 55. old.

168 PETRÉTEI: i. m. 438. old.

169 SÁRI – SOMODY: i. m. 55. old.

felhozhatók e tétel mellett: az alapjogok köre nem lezárt katalógus, így a jövőben megjelenő alapjog esetében nem állapítható meg, hogy pontosan kiket illet meg.¹⁷⁰

A jogképességgel rendelkezők cselekvőképességét tehát bizonyos esetekben – az egyes alapjogoktól függően – valamilyen jogi vagy nem jogi esemény, tény vagy annak hiánya éleszti fel.¹⁷¹

5.5. A tudomány szabadságának alanyai^{172 173}

A korábbi Alkotmány 70/G. § (1) bekezdése szerint a Magyar Köztársaság tiszteletben tartja és támogatja a tudományos élet szabadságát, valamint a tanszabadságot és a tanítás szabadságát; a (2) bekezdés értelmében tudományos igazságok kérdésében dönteni, kutatások tudományos értékét megállapítani kizárólag a tudomány művelői jogosultak. E § értelmezésével az Alkotmánybíróság számos határozatában foglalkozott,¹⁷⁴ és mindenkire nézve kötelező jelleggel kifejtette a szűkszavú alkotmányi rendelkezés tartalmát. Számos alkalommal idézett megállapítása szerint „a magyar Alkotmány 70/G. §-a a tudományos élet szabadságának tiszteletben tartása és támogatása kimondásával, és annak deklarálásával, hogy tudományos igazságok kérdésében állást foglalni csak maga a tudomány lehet kompetens, nemcsak alapvető jogállami és alkotmányos értéket nyilvánít ki, hanem szubjektív jogként fogalmazza meg a tudományos alkotás szabadságát” (kiemelés a szerzőtől). E megfogalmazással az Alkotmánybíróság tehát szűkebben vonta meg az alapjog jogosultjainak körét. Azzal a kérdéssel, hogy konkrétan kikre terjed ki a tudományos élet szabadsága, vagyis kik tartoznak a szubjektív jogként megfogalmazott tudományos élet szabadságának alanyi körébe, az Alkotmánybíróság a 861/B/1996. AB határozatában szembesült: az indítványozó az egyetemi tanárok jogi státuszának egyes kérdéseinek alkotmányosságát vitatta; a testület ennek kapcsán alkalmat talált arra, hogy kifejtse álláspontját a fenti kérdéssel összefüggésben. Az Alkotmánybíróság az indítvány időpontjában hatályban lévő felsőoktatási törvény (a továbbiakban: korábbi Ftv.¹⁷⁵) 32. § (1) bekezdését is értelmezve, arra a következtetésre jutott, hogy a jogalkotó – az alkotmányozóhoz képest – nem szűkítette a tudományos élet szabadságához fűződő jogosultságok kedvezményezett körét: abba az oktatók, a tudományos kutatók és a hallgatók tartoznak, vagyis számukra biztosított a tudományos kutatás szabadsága. Megállapította azt is, hogy az autonómia hordozójával – az intézménnyel – szemben merül fel az az elvárás, hogy a tanszabadság letéteményese legyen, s biztosítékot jelentsen a tudományos kutatás szabadságának érvényesítéséhez is. Mindebből a határozat azt a következtetést vonta le, hogy a tudomány művelői és a tanszabadság hordozói az oktatók, a tudományos kutatók, és maguk a hallgatók. Az Alkotmánybíróság tehát – a jogalkotóval ellentétben – módot talált arra, hogy az alapjog alanyainak körét

170 CHRONOWSKI et al.: i. m. 25. old.

171 E tekintetben az alapjoggyakorlás feltételeit törvény meghatározhatja. CHRONOWSKI et al.: i. m. 25. old.

172 Részletesen lásd Kocsis: A felsőoktatási autonómia közjogi keretei Magyarországon. 94–98. old.

173 Kocsis Miklós: A tudomány művelői – avagy röviden a felsőoktatási autonómia alanyairól. *Collega* 2009. 1-2. sz. 17–21. old.

174 A magyar Alkotmánybíróság hatáskör-értelmezésével kapcsolatban lásd Kocsis Miklós: A felsőoktatási joggal összefüggő korai alkotmánybíróági határozatokról. *Jura* 2007/2. sz. 189–199. old.; valamint Kocsis Miklós: A felsőoktatási joggal összefüggő újabb alkotmánybíróági határozatokról. *Jura* 2008/1. sz. 198–208. old.

175 1993. évi LXXX. törvény a felsőoktatásról

szűkítse. A korábbi Ftv. idézett bekezdése a határozat szerint az Alkotmány 70/G. §-ának megfelelően szabályozta a felsőoktatás viszonyait.¹⁷⁶ A testület azzal érvel állítása igazsága mellett, hogy az említett csoportok a felsőoktatási autonómia alanyai, ők – pontosabban: közösségeik – gyakorolhatják a felsőoktatási intézményt megillető önkormányzati jogokat; azt azonban nem tisztázza a testület, hogy mi a lényegi összefüggés az autonómia-alanyiség és a tudomány-művelésre való szubjektív jogosultság között. Álláspontom szerint a két alanyi körnek vannak ugyan közös (rész)halmazai, teljességgel ugyanakkor nem esnek egybe. A tételmondatot megfordítva: az autonómia-alanyiség és a tudomány-művelésre való szubjektív jogosultság között közjogi összefüggés nem fedezhető fel, ebből adódóan az Alkotmánybíróság erre építő következtetései felülvizsgálata elengedhetetlenül szükségesnek látszik, különös tekintettel arra, hogy a felsőoktatásról szóló 2005. évi CXXXIX. törvény (a továbbiakban: Ftv.) hatályba lépése kapcsán – többek között – e tétel képezte az Alkotmánybíróság határozatainak dogmatikai alapját.

Az Alkotmánybíróság hivatkozott 861/B/1996. AB határozata szerint a felsőoktatási intézmény autonómiáját megtestesítő személyi kör: az oktatók, a tudományos kutatók és a hallgatók közössége,¹⁷⁷ és kizárólag az autonómia alanyai gyakorolhatják az intézményi autonómiából származó önkormányzati jogokat.¹⁷⁸ Az Alkotmánybíróság e megállapítása ugyancsak átgondolásra szorul: a felsőoktatási intézmény autonómiáját megtestesítő személyi kör ugyanis nem egyezik meg a testület által említettekkel, hiszen nem szerepelnek a felsoroltak között a nem oktató, kutató jogállású egyéb (köz)alkalmazottak. Az Ftv. rendelkezéseinek vizsgálata alapján egyértelmű, hogy utóbbi személyi kör is részesedik a felsőoktatási autonómiából, mivel az azt gyakorló kollektívákban (testületekben) képviselőjük biztosított: a 82. § (1) b) pontjának értelmében e személyi kör joga, hogy az Ftv.-ben és a felsőoktatási intézmény szervezeti és működési szabályzatában meghatározottak szerint részt vegyen a felsőoktatási intézmény testületeinek megválasztásában, továbbá megválasztása esetén a testület munkájában. A nem oktató-kutató jogállású (köz)alkalmazottak autonómia-alanyiségének elismerése azért tűnik különösképpen kívánatosnak, mert maga az Alkotmánybíróság állapítja meg, hogy az önkormányzati jogkörök gyakorlásából az autonómia alanyainak a kizárása az autonómia sérelmét jelenti.¹⁷⁹

Az Alkotmánybíróság értelmezésében az Alkotmány – a már idézettek szerint – szubjektív jogként fogalmazza meg a tudományos alkotás szabadságát; (...) a tudományos élet szabadságához fűződő jog elvileg ugyan mindenkit megillet, a szabadságjog tényleges jogosultjai azonban csak a tudomány művelői. A tudományos minőség meghatározásában az Alkotmánybíróság szerint – a tudomány autonómiája folytán – egyedül a tudomány művelői jogosultak dönteni.¹⁸⁰ E megállapítás szöges ellentétben áll azzal az ugyancsak az AB által megfogalmazott kijelentéssel, hogy a tudomány művelői és a tanszabadság hordozói az

176 861/B/1996. AB határozat. Az újabb Ftv. – a felsőoktatásról szóló 2005. évi CXXXIX. törvény – hatályba lépése óta ezt a rendelkezést a tételes jog nem tartalmazza.

177 ABH 1998, 650, 654.

178 41/2005. (X. 27.) AB határozat

179 41/2005. (X. 27.) AB határozat

180 34/1994. (VI. 24.) AB határozat

oktatók, a tudományos kutatók, és maguk a hallgatók is.¹⁸¹ Ez utóbbi mondatával a testület ugyanis lényegében – a már jelzettek szerint egyébként tévesen – meghatározta a tudományos élet szabadságának alanyi körét, vagyis a tudományos minőség kérdésében állást foglalt, holott korábbi határozatát alapul véve e tárgykörben kizárólag a tudomány művelői (lettek volna) jogosultak dönteni.

Az Alkotmánybíróság gyakorlatát alapul véve a jogalkotó az Ftv. elfogadásakor hasznosította mindazokat a tapasztalatokat, amelyek az egyedi ügyekben meghozott határozatokból lesűrhetőek voltak.¹⁸² Ennek következtében a törvényben megtalálható az az állítás, amely szerint „a tanítás, a kutatás és a művészeti élet szabadsága a felsőoktatásban a felsőoktatási intézmények autonómiáján keresztül valósul meg”.¹⁸³ Az állítás igazságtartalmának elismerése mellett említést érdemel azonban az is, hogy az említett alapjogok megvalósulásának nem egyedüli terepe a felsőoktatási intézmény, következésképpen ezeknek az intézményeknek a fenntartása, autonómiájuk biztosítása az állam objektív intézményvédelmi feladatai közé sorolható, és nem tekinthető a tudományos élet szabadsága biztosítójának. A művelődéshez való jog és az Alkotmány 70/G. §-a szerinti tanítás és tanulás szabadsága a tudományos és művészeti élet külső beavatkozástól való mentességének biztosításában, a tudományos, művészeti kérdéseknek a tudomány, illetve a művészeti ág művelői vagy ezek testületei általi értékelésében nyilvánul meg. Ezt a célt szolgálja a felsőoktatási intézmények számára biztosított intézményi autonómia, a függetlenség törvényi szintű garanciáinak megteremtése, az autonómia, a függetlenség céljának, tartalmának és korlátjainak meghatározása,¹⁸⁴ ez azonban nem tekinthető kizárólagosan a tudományos élet szabadsága biztosítékának. Teljességgel egyetértve a 41/2005. (X. 27.) AB határozat által megfogalmazottakkal, úgy vélem, hogy „az államnak olyan, törvényben szabályozott megoldásokat kell nyújtania, amelyek megfelelően biztosítják a külső befolyástól mentes, szabad, professzionalizálódott tudományos tevékenység folytatását. Ennek intézményi kereteit az állam köteles megteremteni.”¹⁸⁵ Ez ugyanakkor nem zárja ki azt, hogy a tudományos élet szabadságához fűződő szubjektív jogosultságát az egyén a felsőoktatási intézmény keretein kívül gyakorolja.

A fentiek világossá teszik, hogy az Alkotmánybíróság azonos alanyi körnek tekintette a felsőoktatási autonómia alanyait, valamint a tudomány művelőit. E felfogás alapjául véleményem szerint az a gondolat szolgált, amelynek értelmében a tudományos élet szabadságához fűződő szubjektív jogot a testület státushoz kötötte és azt állította, hogy azok a személyek, akik státusukból adódóan alanyaivá válnak a felsőoktatási autonómiának, automatikusan a tudomány művelőinek is tekintendők. Az Alkotmánybíróság állításával ellentétben határozott álláspontom, hogy a tudomány művelőjévé nem azok a személyek válnak, akik (bármiféle) jogviszonyt létesítenek valamely felsőoktatási intézménnyel, hanem azok, akik olyan tevékenységet végeznek, amely – a tudomány művelőinek megítélése szerint – tudományos produktumot eredményez. E gondolat mentén vitatom a testületnek azt a megállapítását is, amelynek értelmében az államnak a tudományos élet szabadságával összefüggő objektív intézményvédelmi kötelezettségének jogosulti köre kizárólag a felsőok-

181 861/B/1996. AB határozat

182 Lásd erre vonatkozóan az Ftv. Indokolását.

183 Az Ftv. 1. § (1) bekezdésének utolsó mondata

184 Lásd erről elsősorban az Ftv. Indokolását.

185 41/2005. (X. 27.) AB határozat

tatási intézmények autonómiájának alanyaira terjedne ki. A hivatkozott alapjogokkal összefüggésben az állam köteles gondoskodni olyan intézményekről, illetve megfelelő szervezeti szabályokról, amelyek a tudományos, oktatási és kutatási tevékenység szabad folytatását garantálják, mivel a szabad tudományos tevékenység lényegét a tudományos értékrend külső befolyástól mentes érvényesülése jelenti. A tudományos minőség szabad meghatározása érdekében biztosítani kell a tudomány művelői önálló döntési jogát és függetlenségét, vagyis a tudomány autonómiáját, ami – a fentiekkel összhangban – az intézményi autonómiával nem megegyező fogalom. A tudományos, oktatási és kutatási tevékenység szabad művelésének alapvető biztosítója az önkormányzatisággal, autonómiával rendelkező felsőoktatási intézmények megteremtése – amely az állam intézményvédelmi kötelezettségének része¹⁸⁶ – ez azonban nem kizárólagos útja a tudomány művelésének.

Az igazi kérdés továbbra is az, hogy valóban összefügg-e az autonómia-alanyiság a tudományművelésre való szubjektív jogosultsággal? Álláspontom szerint a két személyi körnek – ti. a felsőoktatási autonómia alanyainak és a tudomány művelőinek – több közös halmaza is létezik, ugyanakkor előfordulhatnak olyan személyek is, akik csupán az egyikbe (vagy egyikbe sem) tartoznak bele.

1. Alapesetnek tekinthető, hogy az egyén alanya a felsőoktatási autonómiának, és a tudomány művelőjének is tekintendő; e körbe elsősorban a tényleges oktatási-kutatási feladatokat ellátó munkatársak sorolhatóak.
2. Rögzíthető olyan variáció, amelyben az egyén a felsőoktatási autonómiának alanya, de nem a tudomány művelője.
 - a. Tipikusan ilyennek minősülnek a nem oktató, kutató jogállású egyetemi dolgozók (adminisztratív munkatársak), akik képviseltetik magukat az autonómiát gyakorló testületekben, ugyanakkor tudományos munkát – rendszerint – nem végeznek.
 - b. E csoportba tartoznak megítélésem szerint azon oktató, kutató jogállású személyek, akik különböző körülmények folytán (óraterhelés stb.) tudományos munkát nem végeznek; ekként – bár státusuk szerint alanyai az autonómiának – ők sem tekinthetők a tudomány művelőinek.
 - c. E csoportba tartozónak vélem a hallgató jogállású személyek túlnyomó többségét, akiknek – tanulmányaik folytatásához szükséges erőfeszítések miatt – nem jut idejük a tudomány művelésére. Kivételt képeznek e megállapítás alól azok a hallgatók, akik – elsősorban a tudományos diákkör kereteit kihasználva – elmélyült tudományos munkát is végeznek.
3. Felmerülhet olyan eset, amikor adott személy a tudomány művelőjének minősül, a felsőoktatási autonómiának ugyanakkor nem alanya (felsőoktatási intézménnyel jogviszonyban nem álló külső kutató, stb.)
4. A teljesség kedvéért: elképzelhető olyan variáció is, amennyiben az egyén se nem az autonómia alanya, sem nem a tudomány művelője.

Nézetem szerint a felsőoktatási autonómiát annak alanyain keresztül célszerű megítélni. Eltér ugyanis az egyének és az általuk alkotott szervezetek rendszerben betöltött szerepe és célja, ennek következtében eltér autonómiájuk terjedelme is. Ennek alapján a felsőoktatás

vonatkozásában beszélhetünk egyéni és kollektív autonómiáról annak függvényében, hogy az adott autonómnak minősíthető tevékenység egyéni vagy kollektív jellegű. Világosan látszik a kapcsolat az egyének és a közösségek autonómiája között: az egyénileg nem gyakorolható autonómiákat közösségek gyakorolják. A probléma mélységét e tekintetben az a körülmény jelenti, hogy a felsőoktatási kollektívák – egyetemi testületek – tagjai nem alkotnak homogén csoportot: megtalálhatóak bennük oktatók, hallgatók és egyéb státusban lévő személyek (képviselői) is. E kollektívák tehát különböző mértékű, célú és terjedelmű autonómiákat egyesítenek, ennek következtében új minőséget, új autonómiát hoznak létre. Az egyéni és kollektív autonómiák összessége együttesen jelenti a felsőoktatási autonómiát, előbbieket tehát annak – eltérő minőségű – részeinek tekintendők. Megítélésem szerint ezek az autonómiák nem tekinthetők önmagukért való értéknek: közös funkciójuk szűkebb értelemben a tudomány autonómiájának védelme, tágabb értelemben pedig a kulturális jogok érvényre juttatása. A felsőoktatási jog elméletének e felfogás szerint tehát nem az a kulcskérdése, hogy van-e autonómiája az egyénnek vagy az intézménynek, hanem egyrészt az, hogy ez az autonómia meddig terjed, másrészt – legfőképpen – pedig az, hogy milyen mértékű autonómia szükséges ahhoz, hogy az akadémiai szabadság, illetőleg a kulturális jogok érvényre juthassanak. Kiemelendő, hogy az e kérdésre adandó helyes válasz a napi (felsőoktatási) jogalkalmazás problémáinak gyökeréhez is elvezet, világossá téve azokat az összefüggéseket, amelyek egyedi ügyek és konfliktusok mélyén meghúzódnak. Hangsúlyozandó, hogy a téma annak elméleti jellege ellenére sem érthető meg konkrét (felsőoktatási) jogesetek ismerete nélkül, ám ez az állítás fordítva is igaz: kizárólag esetjogi szemlélettel nem oldhatóak meg a felsőoktatási jog alkalmazásakor – mindennaposan – felmerülő kérdések.

Ennek alapján világosan látszik, hogy a fent alkalmazott felosztás kizárólag az egyéni autonómiák esetében értelmezhető. Kollektív autonómia-alanyok esetén a probléma nem vethető fel, annál is inkább, mert a kollektív autonómia-alany lehet az intézményi autonómia része is, és kifejezheti az intézmények autonómiájának összességét is.¹⁸⁷ Ebből ugyanakkor az következik, hogy az autonómia-alanyiség a tudomány-művelésnek nem szükséges feltétele. A tudomány művelésére való szubjektív jogosultság kizárólag a tudományos élet szabadságát biztosítja, vagyis a két alanyi kör – az átfedések tipikus volta ellenére – nem fedi egymást.

Megítélésem szerint a közfelfogás az autonómiát valamifajta önmagáért való értéknek fogja fel, és nem teszi fel magának a – klasszikus – kérdést: mi a célja (az autonómiának)? Másként megfogalmazva: a tudományosság követelménye nélkül is olyannyira egyértelmű volna az autonómia biztosításának elvárása? A felsőoktatási intézmény autonómiát megalapozó, közhelyektől sem mentes érvkéslet legbecsesebbje szerint a felsőoktatási intézmény azért követel magának legitim módon autonómiát, mert a tudományos munka (kutatás és oktatás) ebben a szervezeti megoldásban művelhető hatékonyan. Fábri György szarkasztikus megállapítása szerint „a tudomány már csak ilyen dolog, öntörvényű értékszempontok jellemzik”¹⁸⁸ – megítélésem szerint ugyanez történik a döntési kompetenciák meghatározásánál is: a tudományos fokozatokról, tantervekről, kinevezésekről az intézmények a szerint

¹⁸⁷ Erre tipikus példának tekinthető a Magyar Rektori Konferencia.

¹⁸⁸ FÁBRI György: Egyetemi átalakulás és tudományos gondolkodás a mai Magyarországon In: TÓTH Tamás (szerk.): Az európai egyetem funkcióváltásai, Professzorok Háza, Budapest, 2001. 144. old.

delegálják a jogköröket a megfelelő testületekhez, hogy a tudományos döntésképeséget mennyire feltételezik tagjaikról, „merthogy a tudomány már csak ilyen dolog”, nem érthet hozzá mindenki egyformán.¹⁸⁹ Az autonómiát ösztönösen is önértéknek tekintjük, így az igazolás és az alátámasztás kölcsönösnek látszik. E felfogásnak – a történeti gyökerek téves értelmezésén¹⁹⁰ túl – sajnálatos módon tág teret biztosítottak az Alkotmánybíróság fentebb idézett határozatai is.

5.6. A művészet szabadságának jogosultjai¹⁹¹

A művészeti élethez fűződő szabadságjog személyi körének meghatározásához az Alkotmánybíróság tudomány szabadsága kapcsán kifejtett álláspontja nyújt támpontot. A testület határozatában kimondta, hogy az államnak alkotmányos követelményként garantálnia kell, hogy a tudomány művelői a tudományos kutatások és a tudományos ismeretek terjesztésének szabadságjogát – alkotmányos keretek között – gyakorolhassák.¹⁹² Cseporán álláspontja szerint az értelmezés analógia alkalmazásával irányadó a művészet szabadságára is: tehát az állam kötelezettsége, hogy a művészeti tevékenységet folytatók a művészi alkotómunka és az alkotás nyilvánosságra hozatalának szabadságjogát gyakorolhassák. Ezzel az értelmezéssel implicit módon meghatároztuk a művészet szabadságának alanyait is.¹⁹³

Ám a jogosultak körének e fajta szűkítése – bár elég tág teret hagy a művészi kifejezésnek – túlságosan általánosnak és megfoghatatlannak tűnik a tudomány szabadságához képest.¹⁹⁴ Az alanyok további szűkítéséhez szükségszerűen a Cseporán által megalkotott művészet-fogalomra kell támaszkodni.¹⁹⁵ Az alapjogi dogmatika rendszerében értelmezhető definíció szerint a művészet valamilyen tény vagy értékítélet művészi megformálása. A tételmondatot átalakítva az alanyi oldal szemszögéből a következő művész-fogalomhoz jutunk: művész az, aki valamilyen tényt vagy értékítéletet művészien formál meg. Cseporán szerint e definíció segítségével elérhető az a célkitűzés, hogy a művészet szabadságának jogosultjait anélkül írjuk körül, hogy a meghatározás ne korlátozza magát a művészeti élet szabadságát.¹⁹⁶ Ez annak tudható be, hogy egyrészt az alapjogi terminológiában értelmezhetőek e fogalom elemei: tény vagy értékítélet a szabad véleményalkotás jogából ismert, amelyhez követelményként csupán annak művészi formája kötődik¹⁹⁷ – és ezzel meg is való-

189 Uo.

190 A felsőoktatási autonómia történeti gyökereinek összefoglalásával kapcsolatosan lásd. A felsőoktatási autonómia fogalmáról és annak középkori gyökereiről. Tudásmenedzsment 2008. 2. sz. 41-54. old.

191 Erről részletesen ld. CSEPORÁN: A művészet szabadságával élő személyek alapjogi helyzete Magyarországon. 58–62. old.; CSEPORÁN: A művészeti alkotás szabadsága a gyakorlatban – Az alanyi kört megillető kiegészítő jogosultság; valamint CSEPORÁN Zsolt: A művészet szabadságának jogosultjai és a joggyakorlás alternatívái. Scriptura 2015/1. sz. 65–78. old.

192 Ld. 34/1994. (VI. 24.) AB határozat

193 CSEPORÁN: A művészet szabadságával élő személyek alapjogi helyzete Magyarországon. 58. old.

194 Ott ugyanis az Alkotmánybíróság *expressis verbis* meghatározta a személyek körét azzal, hogy az oktatókat, a kutatókat és a hallgatókat tekinti – megjegyzem: helytelenül – a tudomány szabadsága jogosultjainak is. 861/B/1996. AB határozat, ABH 1998, 650, 654

195 Részletese lásd CSEPORÁN: A művészet szabadságával élő személyek alapjogi helyzete Magyarországon. 40–55. old.

196 Vö. SÓLYOM Péter: A művészetek szabadsága és az esztétikai ítéletek.

197 A fogalom részletes elemzését lásd CSEPORÁN: A művészet szabadságával élő személyek alapjogi helyzete Magyarországon. 40–55. old.

sul a kellően nyílt meghatározás, mint a definícióval szemben támasztott másik követelmény, hiszen Cseporán kizárólag a szükséges, de mégis nélkülözhetetlen feltételeket emeli be a fogalomba. Ezen kívül a fogalomhoz kötődik a művészet szabadsága jellegéből adódó két tartalmi elem – ti. az alkotómunka és a nyilvánosságra hozás szabadságának szabadsága¹⁹⁸ –, amelyekre egyaránt kiterjed a művészi életet védő szabadságjog tárgyi hatálya. Mivel azonban a két aspektus egymáshoz való viszonya a nyilvánossághoz közvetítés járulékos jellegében nyilvánul meg (azaz annak előfeltétele az alkotófolyamat), ennek mentén tovább szűkíthető a jogosultak köre. Ennek eredménye pedig, hogy a művészet szabadságának védelme azt illeti meg, aki alkotómunkát azzal a céllal végez, hogy valamilyen tényt vagy értékítéletet művészi formáljon meg.¹⁹⁹ Ezt továbbfűzve azonban felvetődik a kérdés: az alanyok szemszögéből a két tartalmi elem, azaz az alkotómunka és a nyilvánosságra hozatal szabadsága szétválasztható-e vagy az mindig ugyanazon személy(ek)re vonatkozik? A kérdés megválaszolásának a kulcsa a két elem művészi értéke meglétének vizsgálatában rejlik: azaz, ha külön személy végzi az alkotómunkát és a nyilvánossághoz közvetítést, és egymás tevékenységére nem hatnak, melyiknek a tevékenysége rendelkezik művészi tartalommal? Cseporán álláspontja szerint az, aki az alkotómunkában vesz részt nyilvánvalóan művészileg értékelhető cselekvést folytat, hiszen ő hozza létre a művészi megformált tény vagy értékítélet, azaz az alkotást – tehát rá minden esetben kihat a művészet szabadságának védelme. A nyilvánossághoz közvetítést végző személy ezzel ellentétben semmilyen művészileg elismert tevékenységet nem hajt végre az alkotás kapcsán. Így pedig arra a végkövetkeztetésre juthatunk, hogy a nyilvánosságra hozás csak akkor részesül a művészet szabadságának oltalmában, ha azt az a személy végzi, aki az alkotómunkában, azaz a tény vagy értékítélet művészi megformálásában is részt vett.²⁰⁰ A két aspektus tehát az alanyi oldalt tekintve nem választható el egymástól, csak kizárólag a nyilvánossághoz közvetítő személy alapjogi jogvédelme hiányában.

Ezek alapján, a fentieket összegezve, a legáltalánosabb értelemben azt illeti meg a művészeti élet szabadságjogának oltalma, aki alkotómunkát azzal a céllal végez, hogy valamilyen tényt vagy értékítéletet művészi formál meg, és ezzel művészi alkotást hoz létre.²⁰¹ Ezen kívül fontos megemlíteni, hogy a művészet szabadságának alanyi köre – a művészet szinte határtalan spektrumából kifolyólag – nem igazodik szükségszerűen semmilyen státuszhoz, csakúgy mint a tudomány szabadságának jogosultjai, így az általános körülhatárolásnak is elegendő, ha megmarad a fenti, kellően nyílt definíciónál, a taxatív felsorolás helyett.²⁰²

198 Vö. 24/1996. (VI. 25.) AB határozat

199 CSEPORÁN: A művészet szabadságával élő személyek alapjogi helyzete Magyarországon. 58. old.

200 CSEPORÁN: A művészet szabadságával élő személyek alapjogi helyzete Magyarországon. 59. old.

201 Uo.

202 Uo.

6. Biztosítékok: az állami intézményvédelmi kötelezettsége

A tudomány és művészet szabadságának kettős alapjogi meghatározottsága okán az állami szerepvállalás is kettős jelleget mutat. Egyrészt tartózkodási kötelezettséget kíván, amit a véleménynyilvánítás alapjogából eredő szabadságjogi aspektus alapoz meg. Másrészt azonban aktív szerepvállalás is terheli az államot, mint az ügynevezett második generációs szolgáltatási jogoknál általában.

E körben ki kell térni az alapjogi kötöttség fogalmára, amely azzal a kérdéssel foglalkozik, hogy kit terhel az alapvető jog garantálása – vagyis kinek a kötelezettsége az alapjogból adódó követelmények teljesítése. Tárgyi értelemben alapvető joghoz kötődő kötöttségről van szó, tehát azokhoz a jogokhoz, amiket az alkotmány alapvető jogokként ismer el. Szervi (személyi) tekintetben a kötöttség alanya az államhatalom (közhatalom), mégpedig formális értelemben. Az alapvető jogok e szerint tehát korlátozzák és egyben kötik az államot, illetve az államhatalom gyakorlását, így olyan helyzetet teremtenek, amelyben az állam teljesítési kötelessége áll fent. Bár az állami feladatok az egyes alapjogok esetében – mind jellegüket, mind terjedelmüket tekintve – eltérőek, de általában az összes alapvető jognál megállapítható, hogy az államhatalomnak nem csak tiszteletben tartania és védenie kell az alapjogokat, hanem kötelességük az alapvető jogok érvényesítéséhez szükséges feltételek megteremtése. Ez az alapjogok objektív, ügynevezett intézményvédelmi²⁰³ oldalát jelenti.²⁰⁴

„Az államszervezet demokratikus működése magában foglalja azt, hogy az állam, szerveinek tevékenységén keresztül, eleget tesz az alapvető jogok tiszteletben tartására és védelmére vonatkozó alkotmányos kötelességének. Az államnak kötelessége az alanyi jogok védelme mellett az egyes szervek működését úgy kiépíteni és fenntartani, hogy azokat az alapjogokat – az alanyi igénytől függetlenül is – biztosítsák.”²⁰⁵

Az állam bizonyos intézményeket (mind közjogi, mind magánjogi értelemben) alkotmányos szinten részesít védelemben. Az intézményvédelem viszont nem azonos az alanyi alapjogokkal, mivel ezek a garanciák más struktúrájúak: az alapjog előfeltételez egy egyént (elvileg korlátlan szabadságszférával), de egy intézményt nem lehet adottnak tekinteni.²⁰⁶ A magyar Alkotmánybíróság álláspontja szerint attól, hogy az egyéni alanyi jog nem kerül veszélybe, az alapjog mint intézmény még lehet alkotmányos veszélyhelyzetben. Ezzel összefüggésben megállapítható, hogy az alapvető jogoknak kettős szerepük van. Elsődleges funkciójuk, hogy mint egyéni emberi jogok védelmet biztosítsanak az emberi szabadság meghatározott területeinek. Emellett az alapjogok mint objektív elvek az államot arra kötelezik, hogy általánosan, intézményesen is gondoskodjon a jogok érvényesülésének feltételeiről – olyankor is, amikor tényleges egyéni jogsérelem nem állapítható meg:²⁰⁷ „az állam az alapjoghoz kapcsolódó

203 Ld. SÓLYOM László: Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon. Budapest, Osiris Kiadó, 2001. 95. old.; valamint a 64/1991. (XII. 17.) AB határozat

204 PETRÉTEI: i. m. 438–439. old.; Lásd még SÁRI – SOMODY: i. m. 46–47. old.

205 36/1992. (VI. 10.) AB határozat, ABH 1992, 210, 215–216.

206 GÁRDOS-OROSZ: i. m. 408. old.

207 HALMAI – TÓTH (szerk.): i. m. 103–104. old.

objektív intézményvédelmi kötelezettsége keretében hasonló védelmet biztosíthat, mint amit az adott alapjog alanyi jogként nyújt.” Ha tehát az alanyi jogosultság nem áll meg, attól még az alapjog alkotmányos védelme fennáll.²⁰⁸

„[a]z alapjog jogosultja, illetve az állam különböző szempontjai és feladatai miatt az alapjog alanyi jogi, illetve objektív oldala nem feltétlenül fedi egymást. Az állam – általános és objektív szempontjaiból következően – a szubjektív alapjog által védett körön túlmenően is meghatározhatja ugyanazon alapjog objektív, intézményes védelmi körét.”²⁰⁹

Az állam intézményvédelmi kötelezettségébe tartozik a tudományos, illetve kutatói létesítmények (például: felsőoktatási intézmények, Magyar Tudományos Akadémia, pályázatok stb.), valamint művészeti intézmények (például: művészeti egyetemek, Magyar Művészeti Akadémia, díjak stb.)²¹⁰ létrehozása és támogatása. Ezek mellett pedig biztosítania kell a tudóssá, illetve művésszé válás jogi lehetőségeit.²¹¹

E két állami feladatnak a metszéspontjában, kiemelt pozícióban helyezkednek el a felsőoktatási intézmények, amelyek a két alapvető jog érvényesülésének – mind alanyi, mind pedig tárgyi, infrastrukturális szempontból – a legfontosabb letéteményesei.

7. A tudomány és művészet szabadságát biztosító egyes alkotmányos intézmények

7.1. A felsőoktatási intézmények és a tudomány kapcsolata

A felsőoktatási intézmények Alaptörvényben nevesített intézménnyé válása új megközelítésbe helyezi a felsőoktatási autonómia közjogi szerepét. Az Alkotmányban ugyanis nem szerepel(t) a „felsőoktatási intézmények” megjelölés, csupán a törvényi szintű szabályozásból, a két releváns alapvető jog intézményi szintű biztosításának formájaként volt ismert. E két alapjog – ti. az oktatás és a tudomány szabadsága – biztosításának érdekében nyert megújult értelmet a felsőoktatási autonómia fogalma, mivel az állam által létrehozott és az állam által fenntartott felsőoktatási intézményrendszer, amely jelentős részben az objektív intézményvédelmi kötelezettségnek való megfelelést szolgálja, kényszerítően kikövetelte a kérdés vizsgálatát.²¹²

A felsőoktatási intézmények rendeltetése ebben az aspektusban tehát a „szervezett szabadság” biztosításában jelölhető meg:²¹³ az állam – az Alaptörvény hatályba lépésétől immár *expressis verbis* – a felsőoktatási intézményeken keresztül teljesíti intézményvédelmi kötelezettségét. Ennek következménye az, hogy a felsőoktatási intézménynek rendelkeznie kell olyan jogosítványokkal, amelyek segítségével képes megvalósítani azokat az

208 BALOGH Zsolt: Az Alkotmány fogalmi kultúrája és az alkotmánybíráskodás. *Fundamentum* 1999/2. sz. 34. old. 209 64/1991. (XII. 17.) AB határozat, ABH 1991, 258, 262-263

210 Vö. KOLTAY András: A művészet szabadsága: a nem létező alapjog. *Pázmány Law Working Papers* 2016/4. sz. 6. old.

211 CHRONOWSKI et al.: i. m. 599. old.

212 L. erről részletesen CSINK Lóránt – Kocsis Miklós: A felsőoktatási autonómia aktuális kérdései.

213 „Vö. MAGYARY Zoltán: A magyar tudományos nagyüzem megszervezése. *Danubia Könyvkiadó*, Budapest, 1931. 79.

állami feladatokat, amelyek érdekében végső soron létrejött. Ezeknek a jogosítványoknak a szabad használatára szolgál a felsőoktatási autonómia.²¹⁴ Ennek – a fenti elemzésekkel összhangban – az az oka, hogy a tudományos munkára épülő kutatás és oktatás fejlesztése csak autonóm körülmények között végezhető. Habár maga az intézmény sem nem kutat, sem nem oktat, számára is garantálni kell bizonyos mértékű autonómiát; olyan mértékűt, amelynek segítségével meg tudja alkotni azokat a szervezeti szabályokat, amelyek alapján a tudományos folyamatok szabadságát önmaga is biztosíthatja.

Korszakunkban ez az összefüggés jelenti a felsőoktatási autonómia alkotmányos alapját, ugyanakkor magában foglalja a korlátozás szükségességét is. Ha ugyanis nem csupán a tudományos folyamatok szabadsága garantált, hanem az ezt biztosító szervezet működtetése is, az súlyos veszélyeket – így többek között a szabadosság veszélyét – rejthet magában. A leendő törvényi szabályozással kapcsolatban követelményként megfogalmazható tehát, hogy az intézmények alkotmányosan csupán olyan mértékű autonómiával rendelkezhetnek, amelynek segítségével rendeltetésüket be tudják tölteni, el tudják látni azokat a feladatokat, amelyek érdekében őket az állam létrehozta (magánintézetek esetében: támogatja). Ennek némileg ellentmond az, hogy a tudományos eredmények létrehozásának folyamata rendszerint olyan tevékenység, amitől az irányítás, a külső befolyásolás idegen, ugyanakkor a formális döntéshozatalra alkalmas struktúrák kiépítése elengedhetetlen fontosságú az intézmények működtetése szempontjából; szükség van tehát mind irányítási kompetenciára, mind pedig tudományos szakértelemre: e kettő elegyítése keletkezteti a felsőoktatási intézmények önkormányzatait, amelyek célja, hogy a döntéshozatal szükségessége és a tudomány autonómiájának antinómiáját kezeljék.²¹⁵

7.1.1. Az intézményi önállóság alkotmányjogi kérdése

Az Alkotmánybíróság szerint a tudomány autonómiájának biztosítása érdekében a felsőoktatási intézményt szervezetalkítási, működési és gazdálkodási önállóság is megilleti.²¹⁶ E megállapítás arra enged következtetni, hogy a tudomány autonómiája – az Alkotmánybíróság felfogásában – egyfajta „anya-autonómia”, amelynek funkcionálása megköveteli azt, hogy az autonómia (esetünkben: önkormányzat) más formái is megjelenjenek.²¹⁷ A magyar közjogi gyakorlatban korábban intézményinek nevezett autonómia álláspontom szerint inkább öngazgatást jelent, a

214 Az autonómia fogalom-értelmezésével összefüggésben lásd Ulrich v. LÜBTOW – Manfred HARDER: *Autonomie und Heteronomie der Universitäten*. Klostermann, Frankfurt, 1966. 14. old.

215 Ezzel összhangban lásd Hans PETERS: *Rechtliche Grenzen und Möglichkeiten einer Hochschulreform*. In: *Festschrift für Herman Jahrreiß*. Carl Heymanns, Köln, 1964. 326. old. valamint Ulrich LOHMAR: *Wirtschaft und Wissenschaft*. Bertelsmann Universitätsverlag, Düsseldorf, 1976. 4. old. továbbá C. FLÄMING: *Die Rolle der Forschung in wissenschaftlichen Hochschulen*. *WissR*, 1979. 43. old. E struktúrák létrehozása azért elengedhetetlen, mert a középkori egyetem szervezeti és működési tekintetben mindaddig betöltötte rendeltetését, ameddig az adott kor társadalmi igényeinek megfelelt. A tizennyolcadik század legvégén bekövetkező társadalmi változások okán létrejövő modern államok újfajta felsőoktatási struktúrák iránti igényt mutattak. Az állam ettől a történelmi időszaktól kezdődően lényegileg más jellemzőket mutat, mint a középkorban: az állam hatalma egyre szélesebb területekre terjed ki – többek között a felsőoktatási intézményekre is – ennek megfelelően ártértelemezésre kerül az autonómia fogalma, hiszen az autonómia terjedelme, a függetlenség mértéke az állami főhatalom általi elismertségtől függ. Lásd ezzel összefüggésben PETRÉTEI József: *Az önkormányzatok fogalmáról, jellegéről és alkotmányi szabályozásáról*. *Jura* 1995/1. sz. 7. old.

216 41/2005. (X. 27.) AB határozat, ABH 2005, 459, 474

217 Az autonómia más formáiról lásd elsősorban Kiss László alkotmánybíró 41/2005. (X. 27.) AB határozathoz fűzött különvéleményének II. pontját.

tudomány autonómiája pedig az egyén tevékenységére vonatkozik, bár kétségtelenül értelmezhető az intézmény szintjén is. A tudomány autonómiája elsősorban feltételezi az egyén autonómiáját: csak az autonóm egyén képes „tudományt művelni”, vagyis az autonómia biztosítása előfeltételezi a tudomány művelésének lehetőségét. Az intézményi autonómia azért szükséges, hogy a tudomány autonómiájának intézményi biztosítékeként funkcionáljon.

Az önállóság fogalmának alaptörvényi szintű rögzítése szükségessé teszi annak tisztázását, hogy mi az „önállóság” szerepe a biztosítani kívánt alapjogok érvényesülésének területén. A korábbi felfogások követői azt hangsúlyozták, hogy az alkotmány a felsőoktatási rendszer tekintetében egyben intézményi garanciát is megalapoz, újabban azonban inkább funkcionális összefüggéseket vélnek felfedezni az intézményi garanciák kapcsán. Ennek vizsgálata azért különösen fontos, mert napjainkban az autonómia kérdése a kulcs az állam és a felsőoktatási intézmények viszonyának megértéséhez is.²¹⁸ Félreértésekhez vezetne ugyanakkor, ha az intézmények jogállását kizárólag az államhoz viszonyítva próbálnánk meg értelmezni: az autonómia csupán funkcionális értelemben fogható fel, célja ugyanis a tudomány szabadságának biztosítása; ennek megfelelően nem az államtól való szabadságot (mentességet, függetlenséget) jelent, hanem autonómiát az államon belül.²¹⁹ E felfogás lényege, hogy az autonómiát ne az állam és az intézmény közötti konfrontációként fogjuk fel, hanem közös felelősségként értelmezzük, aminek értelmében mindkét fél feladata a tudomány előmozdítása, amelynek érdekében közösen kell ellátniuk feladataikat.

Az okvetlenül szükséges autonómiát különböző irányokból jelentkező veszélyek fenyegetik. Ezek legerősebbike az esetleges hatósági fellépés, amely rövid távú és speciális érdekei mentén befolyásolni képes a tudomány működését. Ennek elkerülése érdekében van szükség az autonómia garanciáinak törvényi szintű meghatározására, ami elsősorban az állam kötelessége és felelőssége.²²⁰ A legnehezebb e garanciák megteremtésének körében annak meghatározása, hogy az állam mely feladatokat bízhat rá a független és felelős tudományra, és mely hatásköröket kell fenntartania magának éppen annak érdekében, hogy biztosítsa a jövő számára is az új tudományos eredmények elérésének lehetőségét. Ennek meghatározása jelenti az örökös feszültségforrást a felsőoktatási intézmények és az állam között. Folytonos a feszültség, mivel a társadalmi változások következtében mind az állam, mind a felsőoktatási intézmények permanens változásnak vannak kitéve, és amennyiben az egyik nem követi megfelelő ütemben a másikat, újabb konfliktusokra lehet számítani.

Az eddigiekből tehát az a következtetés vonható le, hogy a felsőoktatási intézmények autonómiája a tudomány szabadságának elengedhetetlen garanciája. Ebből azonban az is következik, hogy az autonómia nem öncélú: nem elsődlegesen a felsőoktatási intézményt, hanem az általa biztosított alapjogokat kívánja védeni. Minél szorosabb tehát az autonómia

218 Vö. Hansgert PEISERT: Hochschule und Staat. Bildung in neuer Sicht. Schriftenreihe des MWK. Baden-Württemberg, 1980. 41. sz. Rudolf SMEND szerint természetszerűnek tekinthető napjainkban, hogy a modern államok alkotmányai tartalmazzák a felsőoktatási intézmények jogállását, valamint autonómiájuk alkotmányos garanciáit, és ennek megsértését szükség szerint szankcionálják. Rudolf SMEND: Das Recht der Freien Meinungsäußerung. Veröffentlichungen der Vereinigung der Deutschen Staatsrechtslehrer, 1928. 4. sz. 57. old.

219 Ludwig RAISER: Die Universität im Staat. Quelle & Meyer, Heidelberg, 1958. 17. old.

220 Bernd RÜTHERS: Universität und Gesellschaft. Konstanz, 1980. 29. old. és Andreas Gallas: Die Staatsaufsicht über Wissenschaftlichen Hochschulen. Duncker&Humblot, Berlin, 1976. 93. és köv. old.

kapcsolata a tudomány és a művelődés szabadságával, annál erősebb védelmet élvez, és az autonómiát korlátozó törvény annál szigorúbb megítélés alá esik.

7.1.2. A szervezeti rend szabályozásának kérdése

A tudomány szabadságának létjogosultságát napjainkban a társadalmi hasznosság jelenti. A „szabad tudományosság” elvárását kizárólag a társadalmilag hasznosítható ismeretek és a haladás igazolja.²²¹ A tudományos siker természetesen nem garantálható; ezért van felelőssége a tudományos közösségnek mind a kutatás tárgyának kiválasztása, mind a cél elérése érdekében alkalmazott módszerek tekintetében. Amennyiben ezek a választások nem az optimális irányba mutatnak, úgy önmaguk – ti. a tudomány művelői – lehetnek gátjai a cél elérésének.

A tudomány szabadságának biztosítása tehát cél; ennek gyakorlása és gyakorlásának mikéntje a tudomány művelőinek – a fenti kööttségeken túl – szabad belátásán nyugszik, ez azonban nem teszi kötelezővé a jogalkotó számára konkrét szervezeti formák kialakítását: ez az a pont, ahol a beavatkozási lehetőségek a legszélesebbek. A szervezeti és tárgyi feltételek biztosítására csak korlátozott mértékben vonatkozik az autonómia fogalma, ami e tekintetben elsősorban eljárási garanciákat jelent, mivel a tudomány szabadsága nem magát az intézményt, hanem a tudomány művelőit illeti meg. Az intézmények kialakításának mikéntje a jogalkotó felségterülete mindaddig, amíg a kialakított formák a tudomány szabadságának érvényesülését nem akadályozzák.²²²

Természeteszerűnek tekinthető napjainkban, hogy a modern államok alkotmányai tartalmazzák a felsőoktatási intézmények jogállását, valamint autonómiájuk alkotmányos garanciáit.²²³ A legnehezebb e garanciák megteremtésének körében annak meghatározása, hogy az állam mely feladatokat bízhat rá a független és felelős tudományra, és mely hatásköröket kell fenntartania magának éppen annak érdekében, hogy biztosítsa a jövő számára is az új tudományos eredmények elérésének lehetőségét.

A leendő törvényi szabályozásra irányuló követelmények közül – figyelemmel az Alkotmánybíróság korábbi gyakorlatára is – kiemelendő, hogy a gazdálkodási autonómia alapvetően a tudományos szabadság érvényesülésének a garanciája. Minél közelebbi a kapcsolat a tudományos és a vállalkozási tevékenység között, a felsőoktatási intézmény gazdálkodási autonómiája annál nagyobb védelmet élvez. Ha viszont a felsőoktatási intézmény gazdasági tevékenysége csak érintőlegesen kapcsolódik a tudományos szabadsághoz és a tanítás szabadságához, akkor ez a védelem is kisebb szintű is lehet.

²²¹ Rudolf SMEND: Das Recht auf freie Meinungsäußerung. Veröffentlichungen der Vereinigung der Deutschen Staatsrechtslehrer. 4. sz. 1928. 44. old. illetőleg Ernst-Joachim MEUSEL: Grundprobleme des Rechts der außeruniversitären „staatlichen“ Forschung. Darmstadt, 1982.

²²² Erre példaként hozható fel, hogy a korábban szinte szentként tisztelt „kar” fogalmát az Ftv. már nem részesítette különös védelemben, azok egyes intézményekben tapasztalható dominanciája történelmi körülményekre, illetőleg helyi sajátosságokra vezethető vissza. Az Nftv. pedig már nem is tartalmazza ezt a terminust. Tartalmilag erre utal a BVerfGE 35, 79/116. is.

²²³ Ennek megsértését szükség szerint szankcionálják is. Vö. Rudolf Smend: Das Recht der Freien Meinungsäußerung. Veröffentlichungen der Vereinigung der Deutschen Staatsrechtslehrer, 1928. 4. sz. 57. old.

7.1.3. Az intézményvédelmi kötelezettség

Az állam objektív intézményvédelmi kötelezettsége²²⁴ okán a tudomány és művészet (valamint az oktatás) biztosítása az állam egyik alapvető feladata, amely alkotmányos elvárásnak²²⁵ történetesen a felsőoktatási intézmények fenntartásán keresztül tesz eleget. A korábbi Alkotmány szerint állam akár akként is megvalósíthatta az alapjog védelmét, hogy egyetlen intézményt sem tart fent, csak biztosítja az Alkotmányból következő „anyagi támogatást”.²²⁶ Ennek a kötelezettségnek való megfelelés a „felsőoktatási intézmények” kifejezés Alaptörvény szövegében való megjelenésével új nézőpontból közelíti meg a felsőoktatási autonómia közjogi szerepét, mert eddig az csupán törvényi szinten volt szabályozva. Mindemellett fontos kiemelni, hogy az alaptörvényi szövegezés a „felsőoktatási intézmények” megfogalmazást használja, amelynek értelmében – a kifejezés többes száma okán – az államnak legalább két felsőoktatási intézményt fenn kell tartania, az oktatáshoz való jog és a tudomány, valamint a művészet szabadságának biztosítékaként. Ez az új szerep pedig a felsőoktatáshoz való jog és a tudományos élet szabadsága közötti kapcsolat mentén – ti. az oktatás és a tudomány szabadságát vizsgálva – magyarázható.²²⁷

A felsőoktatási intézmények rendeltetése ebben az aspektusban a „szervezett szabadság” biztosításában jelölhető meg.²²⁸ Ezzel összefüggésben megállapítható, hogy a tudományos munkára épülő kutatás és oktatás kizárólag autonóm körülmények között végezhető. Természetesen maga az intézmény nem kutat és nem is oktat, azonban számára is garantálni kell egy bizonyos fokú autonómiát, hogy meg tudja alkotni azokat a szervezeti szabályokat, amelyekkel a tudományos folyamatok szabadságát önmaga is biztosíthatja.²²⁹

7.2. A felsőoktatási intézmények és a művészet kapcsolata²³⁰

Az Alaptörvény értelmében „Magyarország biztosítja a tudományos kutatás és művészeti alkotás szabadságát”,²³¹ amely megfogalmazás explicit módon nem tartalmazza az állam támogatási és tartózkodási kötelezettségét, ezzel szűkítve az alapjogokat megillető garanciális keretet. Cseporán meglátása szerint azonban az (1) bekezdés szabadságjogot megszorító jellegét kitérítve a (3) bekezdés második fordulatában megfogalmazottak: „a felsőoktatási intézmények a kutatás és a tanítás tartalmát, módszereit illetően önállóak, szervezeti rendjüket és gazdálkodásukat törvény szabályozza”. Azzal ugyanis, hogy a jogalkotó a tudomány szabadságát a művészet szabadságával együtt, egy cikkben szabályozza, implicit módon ugyanazon a szinten rendeli őket oltalmazni az intézményvédelmi kötelezettségének eleget téve. Ennek következménye meglátásom szerint, hogy a két „testvérjog” közül egyikre

224 Az államnak a tudomány és a művészet mint elvont jogintézmények védelmének kötelezettsége. CHRONOWSKI et al.: i. m. 600. old.

225 Alaptörvény X., valamint XI. cikke.

226 Kocsis Miklós: A felsőoktatási autonómia közjogi keretei Magyarországon. 86. old.

227 Kocsis: A tudomány szabadságának új konstitucionális keretei. 33. old.

228 Kocsis Miklós: A tudomány szabadságának új konstitucionális keretei. 34–35. old.

229 Uo.

230 Erről részletesen lásd CSEPORÁN: A művészet szabadságával élő személyek alapjogi helyzete Magyarországon. 59–62. old.

231 Alaptörvény X. cikk (1) bekezdés

vonatkozó rendelkezés, mutatis mutandis a másik alapjogra is egyaránt vonatkozik.²³² Így tehát a tudomány szabadságának megvalósulása a felsőoktatási intézmény keretein belül a művészet szabadsága esetén is garantálni kell annak intézményi keretei között történő érvényesülését – azaz a művész az általa egy adott intézménnyel létesített jogviszonynak a védelmét, amelynek célja, hogy az intézmény keretein belül alkothasson.²³³ Az intézményi autonómia azért szükséges, hogy a művészet szabadságának intézményi biztosítékeként funkcionáljon (emellett az érintett alanyi körök autonómiája az intézményi autonómia kereteiben gyakorta jobban is érvényesíthető).²³⁴ A felsőoktatási autonómiában megjelenő alapjogok a kutatás szabadságán keresztül megvalósuló tudomány szabadsága, valamint az oktatáshoz való jog, amely egyrészt továbbosztható a tanszabadság mentén tanuláshoz és tanításhoz való jogra, másrészt a tudomány szabadságának a kutatás szabadságán kívül kifejeződő, másik részszabadságra, a nyilvánossághoz közvetítés szabadságára.

A fenti megállapítások a művészet szabadsága kapcsán az úgynevezett „művészeti intézmények” autonómiájában öltenek testet, amik csupán az alapjogok szükségszerű módosulásában különböznek a tudomány kapcsán tárgyaltakkal.²³⁵ A művészeti intézmények autonómiája azokat az autonómiával (önkormányzatisággal) rendelkező²³⁶ intézményeket öleli fel, amelyek kereteiben művészeti tevékenységet végeznek.²³⁷ Ezek a művészeti intézmények szűk értelemben a felsőoktatási intézményeket jelentik, mivel azok keretein belül is lehetséges művészeti tevékenységet folytatni; tág értelemben pedig minden más, erre alkalmas intézményt felölel – de különösen színházakat, galériákat, koncerttermeket stb.²³⁸ A megjelenő alapjogok, amelyek mentén elkülöníthető a két alapjog kapcsán felmerülő intézményi autonómia, szükségszerűen nem a tudomány szabadságához, hanem a művészeti élet szabadságához fűződnek. A tudományos élet szabadsága felsőoktatási megjelenése során a kutatás szabadságának a művészet szabadságnál az alkotómunka szabadsága²³⁹ felel meg. A tudományos és művészi alkotás szabadságának általános tartalmát a tudományos és művészeti értékkel rendelkező produktumok szabad előállításának jogát jelenti.²⁴⁰ Ez a tudomány szempontjából a kutatás szabadságát adja meg, ami felöleli a tudományos kérdésselvetést, a kutatási módszerek kidolgozását, ezek alkalmazását, valamint az eredmények értékelését – amely a tudományos eredmény de facto előfeltétele. A felsőoktatási intézmények másik alapjoga az oktatáshoz való jog, amely a tanszabadsághoz igazodva, tanuláshoz és tanításhoz való jogra bontható. A művészeti élet szabadsága kapcsán ez az oktatáshoz való jog a művészet szabadságának második eleméhez kötődik, a nyilvános-

232 Lásd a művészeti alkotás megítélésére kizárólag a művészet „művelői” jogosultak [Alaptörvény X. cikkének (2) bekezdése].

233 CSEPORÁN: A művészet szabadságával élő személyek alapjogi helyzete Magyarországon. 60. old.

234 Vö. A tudomány és az intézmény autonómiája közti különbség. Kocsis Miklós: A felsőoktatási autonómia közjogi keretei Magyarországon. 96. old.

235 CSEPORÁN: A művészet szabadságával élő személyek alapjogi helyzete Magyarországon. 60. old.

236 Itt az autonómia öngazgatást jelent (Vö. felsőoktatási autonómiájának jelentése. Kocsis Miklós: A felsőoktatási autonómia közjogi keretei Magyarországon. 96. o)

237 Vö. Kocsis Miklós: A felsőoktatási autonómia közjogi keretei Magyarországon. 96. old.

238 Ezek lehetnek államilag létrehozott vagy (a magánintézetek esetében) támogatott intézmények. Kocsis Miklós: A tudomány szabadságának új konstitucionális keretei

239 Archibald Cox: Freedom of Expression. Harvard University Press, 1981. 1–96. old.

240 Vö. „Magyarország biztosítja a tudományos kutatás és művészeti alkotás szabadságát (...)” [Alaptörvény X. cikk (1) bek.]

ságra hozatalhoz, mivel az oktatás mindenképp nyilvánosságot követel meg. Ezen kívül egy művészeti tevékenységnek lehet olyan hatása, amely az oktatáshoz közvetve kapcsolódik és a művelődéshez való joga keresztül érvényesül. Végül az alkotófolyamat szabadságát (tudománynál kutatás szabadsága) a nyilvánosságra hozással, illetve a művelődéshez való joga keresztül kifejeződő közvetett oktatáshoz való joggal (tudománynál kizárólag oktatáshoz való jog) pedig maga a művészi alkotás (tudománynál tudományos eredmény) köti össze, ugyanis kizárólag azt lehet nyilvánosságra hozni, ami már elkészült – és az alkotómunkának is egy alkotás megformálása a célja.²⁴¹

8. A tudomány és művészet szabadságának korlátai

8.1. Az alapjog-korlátozásról²⁴²

Az alapvető jogok érvényesülésének egyik mellőzhetetlen feltétele, hogy az alkotmány egzakta és korszerű módon határozza meg a korlátozás lehetőségeit, kritériumait, módjait.²⁴³ Így az alapjogok garantálásának nem lehet az a következménye, hogy az egyén jogosult lenne joga korlátlan gyakorlására, így – kevés kivételtől eltekintve²⁴⁴ – minden alapvető jog tárgyi hatótávolsága (védelmi területe) korlátozott terjedelmű. Amint az alapjogoknak, a korlátozásuknak is az alkotmányon kell nyugodnia, így az alkotmánnyal ellentétes korlátozás alapjogsértésnek minősül. A korlátozás csökkenti az alapvető jog védelemi hatását, egyéb alkotmányos értékek védelmében legitimálja az alapjogba való állami beavatkozást, szűkíti a jogosított igényeit és azok érvényesítésének lehetőségeit.²⁴⁵ Ez alapján az alapjogok bizonyos mérvű korlátozásának főleg az alábbi indokok és körülmények lehetnek a kiváltó okai: i) mások hasonló jogainak érvényesülése; ii) az alkotmányban meghatározott egyéb értékek megfelelő funkcionálása, illetve megvalósulása; illetve iii) az alapjogok véletlenszerű kollízióinak megelőzése.²⁴⁶ Összegezve az alapjog-korlátozásnak – a túlzott állami beavatkozás tilalma mellette (Übermässverbot) – alkotmányos elv, cél, alapjog, illetve más alkotmányi érték érvényesülése szolgálatában elengedhetetlennek, tehát feltétlenül szükségesnek (Erforderlichkeit), alkalmasnak (Geeignetheit) és arányosnak (Verhältnismässigkeit) kell lennie,²⁴⁷ ami nem csupán azt jelenti, hogy a korlátozás nem lehet önkényes, hanem azt is, hogy nem vezethet az alapvető jog teljes kiüresedéséhez.²⁴⁸

241 CSEPORÁN: A művészet szabadságával élő személyek alapjogi helyzete Magyarországon. 61. old.

242 Erről bővebben lásd PETRÉTEI: Az alkotmányos demokrácia alapintézményei. 450–458. old.; HALMAI – TÓTH (szerk.): i. m. 108–135. old.; Ádám: i. m. 54–60. old.; valamint SÁRI – SOMODY: i. m. 48–52. old.; Erwin CHERMERINSKY: Constitutional Law – Casebook. Wolters Kluwer, 2013.; Wiktor OSIATYŃSKI: Human Rights and their Limits. Cambridge University Press, 2009.; John C DOMINO: Civil Rights & Liberties in the 21st Century. 3rd edition, Routledge, 2015., 1–408. old.; Lee EPSTEIN (Author), Thomas G. WALK: Constitutional Law: Rights, Liberties and Justice 8th Edition (Constitutional Law for a Changing America). CQ Press, 2012. 1–841.

243 Ádám: Alkotmányi értékek és alkotmánybíráskodás. 54. old.

244 Abszolút. vagyis feltétlen érvényesülést követelő alapjogok az emberi élet és méltósághoz való jogok.

245 Ádám: Alkotmányi értékek és alkotmánybíráskodás. 54. old.

246 Ádám: Alkotmányi értékek és alkotmánybíráskodás. 55. old.

247 Bővebben lásd Klaus STERN: Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland. Band III. C. H. Beck'sche Verlagbuchhandlung, München, 1984. 861. old.

248 Uo.

Mindemellett az alapjogok korlátozása szorosan összekapcsolódik az alapjogok védelmi területének pontos körülhatárolásával, mivel annak egyik eszközeként értelmezhető.²⁴⁹ Ezek alapján az alapvető jogok korlátozása az államhatalomnak az alkotmányban szereplő felhatalmazása a védelmi területből adódó alapvető jog garantálásának a korlátozására.²⁵⁰

8.2. A tudomány és művészet szabadsága korlátozásának határai

A fent már említett 30/1992. (V. 26.) AB határozat indokolásában sor került a véleménysszabadság korlátozásának meghatározására, amely – a kommunikációs jogok kiindulópontjaként – magára a művészet szabadságára is vonatkozott.²⁵¹ Később azonban a művészi formában megjelenő kifejezést a 14/2000. (V. 12.) AB határozat kiveszi az önkényuralmi jelképek használatának büntetőjogi tényállása alól, és az alábbiakat állapítja meg:

„A Btk. 269/B. § (2) bekezdése rögzíti e cselekmények vonatkozásában a büntethetőséget kizáró okokat. Ennek megfelelően nem büntethető az, aki az (1) bekezdésben rögzített cselekményeket ismeretterjesztő, oktatási, tudományos, művészeti célból, vagy a történelem, illetve a jelenkor eseményeiről szóló tájékoztatás céljából követi el. Ennek oka, hogy a történelmi tényeket mindenki a valóságnak megfelelően ismerhesse meg, és a tényszerű, hasznos, a közművelődéshez elengedhetetlen információk minél szélesebb rétegekhez jussanak el.”²⁵²

Ebből az szűrhető le, hogy a művészetek – és azzal karöltve a tudomány – szabadságát mint sajátos kifejezési módokat, privilegizált hely illeti meg a véleménynyilvánításhoz való jog keretein belül: ott ahol a véleménynyilvánítás általános módja már nem megengedett (lásd önkényuralmi jelképek használatának esete), még mindig létjogosultsága van a művészi formában megnyilvánuló véleményközlésnek.²⁵³ Az Alkotmánybíróság az e határozattal egy időben meghozott másik döntésében azonban kimondja: „a nemzeti jelképeket illető negatív tartalmú vélemények, a jelképek történetére, értékére, közjogi jelentőségére vonatkozó tudományos nézetek, művészi kifejezések, illetőleg kritikák hangoztatása, esetleg megváltoztatásukat vagy eltörlésüket célzó javaslatok kifejezésre juttatása, értelemszerűen nem eshet büntetőjogi szankcionálás alá, hanem része a véleménynyilvánítás alkotmányos szabadságának.”²⁵⁴ A testület tehát a vélemények, a tudományos nézetek, a művészi kifejezések, politikai javaslatok között nem tett különbséget, azaz a művészet szabadságának magja a véleménynyilvánítás, és erre tekintettel részesül fokozott védelemben.²⁵⁵ Ezek alapján azt a következtetést vonhatjuk le, hogy bár a művészet szabadságát az Alaptörvény külön cikkben szabályozza – tehát a véleménynyilvánítás szabadságának keretein kívül –,

249 Vö. PETRÉTEI: Az alkotmányos demokrácia alapintézményei. 451. old.

250 PETRÉTEI: Az alkotmányos demokrácia alapintézményei. 452. old.

251 30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992, 167, 178

252 14/2000. (V. 12.) AB határozat, ABH 2000, 83, 100

253 CHRONOWSKI et al.: i. m. 592. old.

254 14/2000. (V. 12.) AB határozat

255 SÓLYOM: A művészetek szabadsága és az esztétikai ítéletek. 97. old.

a korlátozásáról nem határoz, vagyis annak határai megegyeznek az „anyagjaként” értelmezett vélemény szabadságával.²⁵⁶

Az ezt erősítő álláspont azt hirdeti, hogy a művészet szabadsága az olyan tevékenységek szabadságát is jelenti, amely akár egyes alaptörvényi értékekkel sem áll összhangban. Ennek értelmében, ha a művészi tevékenység – a véleménynyilvánítás szabadsága és a művészet szabadsága között fennálló kapcsolatból kiindulva²⁵⁷ – nem ütközik az Alaptörvény IX. cikk (4) és (5) bekezdéseiben foglalt korlátokba, „akkor az alkotó tevékenység szabadsága még abban az esetben sem korlátozható, ha ez a tevékenység, illetve produktum egyébként az alkotmányos értékekkel nem harmonizál.”²⁵⁸ Ez a nézőpont pedig per analogiam alkalmazható a művészet alapjogának „testvérjogára”, a tudomány szabadságára is.

9. Következtetések

Jelen fejezetben a tudomány és a művészet alkotmányjogi megjelenését tűztem ki az elemzés tárgyával, abból a célból, hogy megvizsgáljam, közjogi szempontból azonosan kezelendők-e a vonatkozó alapjogok. A fentiek alapján a következő megállapításokra jutottam.

1. Az alapjogi dogmatikában elfoglalt helyük és jellegük alapján mindkét jog azonos felépítéssel rendelkezik, az egyetlen eltérő jellemvonás a jogi tárgyukban lelhető fel. Ezen kívül azonban a tudomány és a művészet szabadságát egyaránt ugyanaz a normaszervezet jellemzi. E körből is kiemelendő viszont az az alapjogi kettősség – ti. a szabadságjogi és a kulturális jogi jelleg –, ami differentia specificáját adja, és amely a következő megállapításokat indukálja.
2. A két alapjog egy markáns részét a szabadságjogi jellege adja, amely az első generációs „anyagjogból” eredeztetve az alapvető jogok elhárító és védelmet biztosító oldala. Ez az aspektus az egyén szemszögéből értelmezhető, amennyiben jogi oltalom formájában funkcionál.
3. Mind a tudomány, mind pedig a művészet szabadságának másik aspektusa a kulturális jogi elem. Ez az állam oldalán értelmezhető, aktív szolgáltatási tevékenységet jelenti. Ez pedig azt az alkotmányjogi alapot teremti meg, amelyre az állami kulturális igazgatás felépítménye felvázolható.
4. Végezetül, egyfajta „záró biztosítékként” utalok a két alapvető jog korlátozásának határait, amelyek bezárják azt a kört, amit egy esetleges állami szerepvállalás, különösen a kulturális igazgatás intézményrendszerén keresztül célként tűzhet ki.
5. A posztmodern állam nincs abban a helyzetben, hogy a tudományos fejlődést teljesítmény-orientált elvek kimunkálása mellett ne hasznosítsa. A társadalmakat fenyegető súlyos veszélyek²⁵⁹ nélkülözhetetlenné teszik azt, hogy a tudomány művelői a rendelkezésükre álló erőforrásokat a fejlődés szolgálatába állítsák. Ennek érdekében alaptörvényi szinten sem elegendő annak biztosítása, hogy a tudomány művelői élhessenek a szabadságjogaikkal: az államnak garantálnia kell azt is, hogy ez a tevékenység a

256 Vö. KOLTAY András: A művészet szabadsága: a nem létező alapjog. 14. old.

257 Lásd 24/1996. (VI. 25.) AB határozat

258 SALAMON László alkotmánybíró 18/2014. (V. 30.) AB határozathoz fűzött különvéleménye. Indokolás [45]

259 Lásd erről bővebben Ádám Antal: A magyar Alkotmányból hiányzó alapértékekről. Közjogi Szemle 2009. 1. sz. 2. old.

társadalom céljainak megvalósulását szolgálja. Ez a tudomány-filozófiai alapvetés a tudomány szabadságának új megközelítését követeli meg. A társadalmi célok megvalósulása érdekében az államnak az a feladata, hogy megtalálja a tudomány szabadságát biztosító intézmények – így például az autonómia – új kereteit. Tisztában kell lenni ezzel összefüggésben azzal a ténnyel is: a tudomány funkciója nem pusztán az, hogy egyedi ügyekben segítse a politikai döntések meghozatalát, hanem sokkal inkább az, hogy hosszú távú fejlesztési koncepciók kidolgozásával a társadalom fejlődését előbbre vigye. Nehézséget okozhat, hogy a tudományos kutatások eredményei gyakran nem mutatkoznak meg azonnal, hanem hosszabb távú befektetést, illetőleg ráfordításokat igényelnek. Ezt ugyanakkor sem a társadalom, sem az állam nem fogadja el, ezek működését ugyanis nem tudományos siker elérése, hanem közvetlen és akut érdekek határozzák meg.²⁶⁰ A szükséges intézményi garanciák mellett tehát ki kell munkálni azokat a konstitucionális megoldásokat és azokból következő politikai és joggyakorlati technikákat, amelyek leginkább biztosítják a társadalmi szempontból hasznos tudományos célok elérését.²⁶¹

6. A tudomány és a kutatás társadalmi funkciójának kérdése napjaink egyik legizgalmasabb szakpolitikai területe: az állami beavatkozás mértékének és jogi kereteinek tisztázatlansága számos érdemi diskurzus eredője. Alkotmányjogi szempontból a dilemma úgy értékelendő, hogy mennyiben kell korlátozni a tudomány szabadságának intézményesült formáit – így többek között a felsőoktatási autonómiát – annak érdekében, hogy a tudomány művelői ennek a társadalmi elvárásnak meg tudjanak felelni. Ésszerűnek látszik az a következtetés, hogy a korlátozásokat a tudomány művelői a tudomány szabadságának korlátozásaként fogják értékelni. Ez az elsőre kézenfekvő reflexió azonban csak annyiban igazolható, amennyiben a korlátozás tényleges tudományos tevékenységre vonatkozik; a „felelős szabadság”-felfogásának megteremtését célzó kísérletek nem tekintendők e körbe tartozónak. A közérdek érvényre juttatása és a társadalmi szükségletek kielégítése a tudomány szabadságát biztosító intézményesült tevékenységi formák – alkotmányos – korlátozásához is vezethet.²⁶² Hangsúlyozandó, hogy ez nem a tudomány szabadságának korlátozása, hanem az állam objektív intézményvédelmi kötelezettségének aktív oldala: biztosítania kell azt, hogy az az intézményrendszer, amelyet a kulturális jogok érvényesülésének érdekében maga hozott létre, megfelelően rendeltetésének.²⁶³ Ez az elv egyben a beavatkozás korlátainak terjedelmére is választ kínál. Az esetleges állami beavatkozásnak szükségesnek és arányosnak kell lennie,

260 Lásd ennek kapcsán Werner HOFFMANN: Die gesellschaftliche Verantwortung der Universität. In: Universität, Ideologie, Gesellschaft, Beiträge zur Wissenschaftssoziologie. Frankfurt am Main 1968. 36. old.

261 E technikák kapcsán lásd Ulrich LOHMAR: Non-Profit-Universitäten als Teil der Hochschulreform. DUZ 1970. 8. sz. 16. old.

262 Wolfgang HASENCLEVER – Andreas TREPTE: Koordinierte Autonomie? Wissenschaftsrecht – Wissenschaftsverwaltung – Wissenschaftsförderung. Mohr Siebeck, Tübingen, 1993. 96–110. old.

263 Vö. Kay Hailbronner: Die Freiheit der Forschung und Lehre als Funktionsgrundrecht. Hansischer Gildenverlag Heitmann, Hamburg, 1979, valamint Dieter Lorenz: Wissenschaft zwischen Hochschulautonomie und Staatsintervention. Juristischzeitung, 1981. 113. old. Ehhez egyebek mellett az Alkotmánybíróság elfeledett megállapításainak egyike is alapot szolgáltat; ennek értelmében a „miniszter jogosultsága az állam által a felsőoktatási intézmény rendelkezésére bocsátott eszközök hatékonyságának és jogszerűségének ellenőrzésére az önállósággal való visszaélést akadályozza. 1310/D/1990. AB határozat, ABH 1995, 579, 587

módozatainak kialakítása tekintetében a kockázatok és a megszüntetendő káros hatások egyensúlyára kell figyelemmel lenni, különösképpen azért, mert a túlszabályozott, bürokratizált társadalmi berendezkedés, a hatalom önmagánál fogva és önmagával szemben váltja ki az ellenállást.²⁶⁴ Ugyanez igaz természetesen a finanszírozásra is, amelynek célja a fentieknek megfelelően a tudomány szabadságával való éléshez szükséges feltételek biztosítása. A jelenlegi rendszerben ugyanakkor a rendelkezésre álló erőforrások ésszerű és hatékony felhasználása sok esetben a tudomány szabadságára hivatkozva válik lehetetlenné.²⁶⁵

7. A tudomány szabadsága, mint alapvető jog lényege és történelmi kiindulópontja az oktatás és a kutatás szabadságában keresendő.²⁶⁶ Napjainkban ennek azonban már nem csupán negatív aspektusként, az állami beavatkozástól való védelemként kell megjelennie az alaptörvényi szabályozásban, hanem az emberi, pénzügyi és szervezési előfeltételek megteremtésének elősegítése iránti igényként is megfogalmazható. Az állam csak az olyan szervezeteket tudja „használni”, amelyek ezekkel a forrásokkal rendelkeznek. A tudomány azonban csak akkor tud a vele szemben – az állam és a társadalom részéről – felmerülő kötelezettségeknek megfelelni, ha rendelkezik a kutatáshoz szükséges szabadsággal. Ennek biztosítása az állam és a társadalom felelőssége és érdeke egyben, ugyanis csak ebben az esetben számolhatnak a várható nyereséggel, nevezetesen a társadalmi, műszaki területeken hasznosítható új tudományos eredményekkel.²⁶⁷

264 Michael FOUCAULT: Il faut défendre la société. Hautes Études, Gallimard Seuil. Cours au Collège de France, 1976.

265 Erre utal BVerfGE 35. 79/121. Megjegyzendő, hogy a német felsőoktatási intézményekben a költségvetési és pénzügyi kérdések nem tartoznak a tudomány autonómiájának körébe. A német felsőoktatási intézmények klasszikus pénzügyi autonómiával nem rendelkeznek, csupán költségvetésükre vonatkozóan tehetnek javaslatot. Ezzel összefüggésben I. Wolfgang ZEH: Finanzverfassung und Autonomie der Hochschule Duncker & Humblot, Berlin 1973. illetőleg Otto KIMMINICH: Wissenschaft. In: Ingo von MÜNCH (szerk.): Besonderes Verwaltungsrecht. Walter de Gruyter, Berlin & New York, 1988. 835. old., továbbá The University within the research System: An international comparison; Science and society, Constitutional problems, the national experiences (szerk. Andrea Orsi BATTAGLINI – Fabio Roversi MONACO). Nomos, Baden-Baden, 1991.

266 Hans THIEME: Die Freiheit der Künste und Wissenschaften. Franz Vahlen Verlag, München, 1967. 9. és 10. old.

267 Vö. Ernst TOPITSCH: Die Freiheit der Wissenschaft und der politische Auftrag der Universität. Luchterhand, Neuwied 1968. 7. és 8. old.

V. AZ ÁLLAMI KULTURÁLIS IGAZGATÁS FEJLŐDÉSÉNEK HAZAI TRENDJEI

1. Bevezetés

A közfeladat-ellátás a modern államokban változatos megoldásokat mutat a kulturális szféra tekintetében. Az elemzés jelen részében azokat a tendenciákat vázolom, amelyek rendszerezett vizsgálatának eredményeiből levont szabályszerűségek rámutatnak a hazai kultúra igazgatási sajátosságaira, létrehozva ezzel egy „köztes” modellt a nyugat- és kelet-európai irányzatok között.

2. A magyar kultúraigazgatás központi szervezetrendszere

A magyarországi kultúraigazgatás alapvetően a brit modell irányába „eltolódó” folyamatként jelölhető meg azzal a megjegyzéssel, hogy a rendszer erőteljesen magán hordozza a kelet-európai jelleg meghatározó vonásainak nyomait.

A hazai kulturális szféra igazgatási modellje ennek megfelelően hármassá tagolódásra osztható, amely szintek szerveződése is eltérő elveken alapul, az egymáshoz képesti vertikális meghatározottságuk mellett.

- a) A magyar kultúraigazgatás felső szintje a központi államigazgatáson keresztül valósul meg, amelynek elsődleges sajátossága az országos koordinatív és előkészítő funkció. Ezen túl a központi terület továbbosztható két alrendszerre, amely diverzitás az államigazgatási hierarchiában is eltérő pozíciókban jelenik meg, különböző kompetenciákkal.
- b) A második igazgatási platform a kultúra terén a szakmai-közintézményi aktorok tevékenységében ölt testet. A hazai modell egyre markánsabbá váló szintjének rendezőelve a közpénzek szakmai szempontú elosztása, amely a kulturális szféra döntési kompetenciával történő bevonásával valósulhat meg leghatékonyabban. Ennek értelmében kiemelkedő szerephez jutnak egyes közintézmények – közelebbről: alkotmányos köztestületek –, és jelenlétük az állami struktúrán belül biztosítja a kompetens igazgatás követelményét a kultúra tekintetében.
- c) Végezetül a legalsóbb szintű kulturális közfeladat-ellátás a lokális igazgatás által valósul meg, a helyi önkormányzatok és általuk fenntartott intézmények tevékenységének keretében. Az előző két pozícióhoz képest e részterület létjogosultsága a szubszidiaritás elvéből következik, és a helyi kulturális igények hatékony kielégítésében áll, amely a

szakmai és központi szinthez képest szélesebb körű társadalmi befogadói réteg bevonásával operál.

2.1. A Kormány kultúráért való felelőssége

Mindenek előtt le kell szögezni, hogy a Kormány tagjainak feladat- és hatásköréről szóló 152/2014. (VI. 6.) Korm. rendelet (a továbbiakban: Korm. rendelet) terminológiája elkülönítve kezeli a kulturális közfeladatokat és az azon belüli részterületeket, azaz a tudománnyal, a művészettel, illetve az oktatással kapcsolatos fennálló kormányzati kompetenciákat, amelyek együttesen az emberi erőforrások miniszterének feladatkörébe tartoznak.

Ami a kultúra mint gyűjtőfogalom alatt érthető az a kulturális igazgatás klasszikus szakirodalmi meghatározása, vagyis a muzeális intézményekre, a könyvtárakra, a közművelődésre, a levéltárakra és a művészetre vonatkozó általános felsorolás.²⁶⁸ Ehhez igazodik a Kormány tagjai között is feladatmegosztás és -ellátás is: „A miniszter a kultúráért való felelőssége keretében előkészíti a muzeális intézményekre, a könyvtárakra, a közművelődésre és a levéltárakra, a művészettámogatásra, a mozgóképszakmára és a kultúra finanszírozására vonatkozó jogszabályokat” [Korm. rendelet 58. § (1) bek.]. Ezen túl prioritásként deklarált feladat, hogy „a Magyar Művészeti Akadémia elnökének közreműködésével kidolgozza Kormány kultúrpolitikáját és felel annak megvalósításáért és érvényesítéséért” [Korm. rendelet 58. § (2) bek. a) pont].

A fenti általános feladatkijelölést pontosítva, a tágan értelmezett kultúra kapcsán koordináló tevékenységet valósít meg az emberi erőforrások minisztere, amely két irányba valósul meg: nemzeti és nemzetközi szinten. Nemzeti kulturális feladatai elsődlegesen az országos dokumentum-ellátási rendszer működtetésében nyilvánul meg [Korm. rendelet 58. § (2) bek. c) pont]. A nemzetközi volumenű közfeladatok azonban kiterjedtebb meghatározást kapnak mind közreműködő, mind pedig irányítási szinten. Az előbbi körbe tartozik a külföldi magyar intézetek kulturális, kulturális-diplomáciai, oktatási és tudományos feladatainak irányításában megjelenő tevékenysége [Korm. rendelet 58. § (2) bek. b) pont], míg utóbbihoz a nemzetközi kulturális szervezetekben való magyar részvétellel kapcsolatos feladatok koordinálása kapcsolható [Korm. rendelet 58. § (2) bek. d) pont].

2.1.2. A kormányzati tudománypolitika

A hazai tudománypolitikai alakítása a kormányzat részéről az igazgatási folyamatban a végrehajtás területén válik hangsúlyossá. Ennek oka az Alaptörvény X. cikk (2) bekezdésében deklarált, az előző részekben már elemzett szabályban rejlik, miszerint: „Tudományos igazság kérdésében az állam nem jogosult dönteni, tudományos kutatások értékelésére kizárólag a tudomány művelői jogosultak.”

Ebből adódóan a tudományigazgatás érdemi szakaszából kivonulva, a tudomány szabadsága alapjogának szabadságjogi jellegéből adódóan az állam – közelebbről az Emberi Erőforrások Minisztériuma (a továbbiakban: Minisztérium) – kizárólag koordináló tevékenységet folytat. Ezt tükrözi az a meghatározása, amely szerint „[a] miniszter a kormányzati tudománypolitikáért való felelőssége keretében összehangolja a Magyar Tudományos Akadémia elnökének közre-

268 Vö. FAZEKAS: Közigazgatási jog. Különös rész. 252–253. old.

működésével a kormányzati tudománypolitika kidolgozását és felel annak megvalósításáért és érvényesítéséért” (Korm. rendelet 57. §). A rendelkezésből is kitűnik, hogy a Kormány összehangoló, azaz koordinatív kompetenciával felruházott szereplője a tudománypolitikának, míg az MTA mint közreműködő aktor jelenléte – a kultúra kapcsán tett fenti elemzéshez hasonlóan – az érdemi és szakmai irányra utal. Ezen túl pedig kiemelendő a Minisztérium oldalán meglévő felelősségi elem, amely a végrehajtás hatékonyságát biztosítja negatív aspektusból kiindulva.²⁶⁹

2.1.3. A Kormány alapfeladata a művészet támogatása kapcsán

A miniszteri szintű művészeti közfeladat-ellátás irányítása alapvetően a kultúraigazgatás részeként jelenik meg, amelyhez a művészeti szféra közvetett, ám fajsúlyos szereplőként csatlakozik. Ez legszembetűnőbben a közintézményi struktúra szakmai kooperációjával valósul meg, mivel az emberi erőforrások minisztere az MMA elnökének közreműködésével dolgozza ki a Kormány kultúrpolitikáját [Korm. rendelet 58. § (2) bek. a) pont].

2.1.4. Az oktatással kapcsolatos feladatok

Az emberi erőforrások miniszterének oktatással összefüggő feladatai a kulturális igazgatás más ágazataitól eltérő sajátosságokat mutatnak, mivel e téren kevésbé érvényesül a „kiszervezett” közfeladat-ellátás törekvése, így erős és centralizált kompetenciákat testesít meg.

Alapvető oktatással kapcsolatos felelősségi köre azoknak a jogszabályoknak az előkészítése, amelyek az iskolai nevelés-oktatás szakképesítés megszerzésére felkészítő szakaszára, a köznevelésre, a tankönyvellátásra, a felsőoktatásra, a külföldi bizonyítványok, oklevelek és szakképzettségek elismerésére, a Nemzeti Pedagógus Karra és a külhoni magyarok oktatására vonatkoznak [Korm. rendelete 59. § (1) bek.].

Az általános oktatási feladatkör részeként felel a Kormány oktatáspolitikájának kialakításáért [Korm. rendelet 59. § (2) bek. a) pont], amelynek főbb elemei a köznevelés tartalmi szabályozása kereteinek kidolgozása [Korm. rendelet 59. § (2) bek. aa) alpont]; az oktatáspolitikai ellátása eszközrendszerének meghatározása, és működésének elemzése és ellenőrzése [Korm. rendelet 59. § (2) bek. ab) alpont]; valamint a magyar állami ösztöndíj felsőoktatási képzésenkénti igénybe vételének, felvételi követelmény teljesítéséhez kötött éves meghatározása [Korm. rendelet 59. § (2) bek. ac) alpont].

Ezek mellett az oktatáspolitikát kiegészítő feladatként felel az iskolai rendszerű oktatás irányításáért (ideértve a köznevelést, a felsőoktatást és az iskolai nevelés-oktatás szakképesítés megszerzésére felkészítő szakaszát) [Korm. rendelet 59. § (2) bek. b) pont]; ellátja az oktatási koordinációval kapcsolatos feladatok ellátásáért [Korm. rendelet 59. § (2) bek. c) pont]; illetve az országos vizsgarendszer működtetéséért [Korm. rendelet 59. § (2) bek. d) pont].

2.2. A kultúraigazgatás miniszteri szintje

A kultúra szervezése és irányítása, illetve a kulturális szféra körében a Kormány lényeges szerepet tölt be, azonban tevékenysége elsősorban előkészítő, valamint végrehajtó jellegű.

²⁶⁹ Meg kell jegyezni, hogy a felelősség ez esetben elsődlegesen politikai felelősséget jelöl.

A Kormány kultúráért felelős tagja az emberi erőforrások minisztere, aki a Minisztérium vezetésével látja el feladatait.²⁷⁰ A Minisztérium a kultúráért való felelőssége körében megszervezi az általános, valamint az egyes ágazati területek profilját.²⁷¹ A Minisztérium kultúrával kapcsolatos kompetenciáiról a Korm. rendelet szolgál támpontul.

2.2.1. Általános szakpolitikai feladat- és hatáskörök

A kulturális szférát érintő miniszteri feladatok vázolósa előtt szükséges kitéri a szakpolitikáért felelős miniszterek, így az emberi erőforrások miniszterének – a szakágazati speciális kompetenciákon túl – általánosan meghatározott jogosítványaira és eszközeire, amelyeket a Korm. rendelet 20. §-a tartalmazza. Ezek közül a téma szempontjából a kultúra terén is konkrétan megjelenő, érdemi feladat- és hatásköröket fontos áttekinteni.

- a) Az első kiemelt hatáskör a stratégiai előkészítő tevékenység, amely fundamentális feladatként jelenik meg, mivel valamennyi egyéb kompetencia gyakorlásának előfeltétele vagy kiindulópontja [Korm. rendelet 20. § (1) bek. b), c) és e) pontok].
- b) Az előbbihez szorosan kapcsolódó hatáskör a koordináló tevékenység, amely a Kormány mint testület általános funkciójával függ össze, és a végrehajtásban érvényesül [Korm. rendelet 20. § (1) bek. b) pont].
- c) Markáns hatásköri megjelölést jelent az intézményirányítási és -felügyeleti jogkör, amely a kultúra területén az oktatással kapcsolatos felelősség kapcsán merül fel [Korm. rendelet 20. § (1) bek. d) pont és (2) bek.].
- d) Végül kiemelendő a legjelentősebb beavatkozást biztosító kompetencia, amely az ágazati miniszter jogalkotási hatáskörében jelenik meg [Korm. rendelet 20. § (1) bek. c) pont].

A Miniszter speciális kompetenciái a kultúra terén e hármas hatáskör-együttesre épülve adja meg a kormányzati szintű kulturális igazgatás alapvonalait.

3. A kultúraigazgatás helyi szintje

A kulturális igazgatás harmadik pillére a helyi szintű közfeladat-ellátásban érvényesül, amelynek fontos eleme a helyi önkormányzati rendszer.

3.1. A helyi önkormányzatok feladata általában

A magyar helyi önkormányzati feladat- és hatáskörét túlnyomórészt a helyi közszolgáltatások adják, amelyek közül is a kommunális és humánszolgáltatások jelentik a legnagyobb kört.²⁷² Ehhez igazodva a Magyarország helyi önkormányzatairól szóló 2011. évi CLXXXIX. törvény (a továbbiakban: Möt.) az önkormányzati feladatok alapvető típusait határozza meg, maga elsősorban egy feladat-ellátási keret.²⁷³

270 RIXER: i. m. 97. old.

271 Az egyes szakágazatokat a minisztériumon belül főosztályok vezetik.

272 FÁBIÁN Adrián: Kommentár az önkormányzati törvényhez. Complex Kiadó. Budapest, 2013. 60. old.

273 PATYI – VARGA: i. m. 324. old.

3.2. A helyi közügy meghatározása

Az Alaptörvény 31. cikkének (1) bekezdése deklarálja, hogy Magyarországon a helyi közügyek intézése és a helyi közhatalom gyakorlása érdekében helyi önkormányzatok működnek. A meghatározás egyik alapvető jellemzője az a hatásköri korlát, amely a közügyek (és a közhatalom) helyi jellegét jelenti. Nem tartoznak a helyi közügyek körében tehát azok a kérdések, amelyeket a törvényalkotó közvetlenül vagy közvetve országos közüggé nyilvánított.²⁷⁴ A fenti hatáskör-meghatározás korlátjának másik oldalát az ügy közügy jellege képezi, amely az önkormányzat feladatait a közjog szabályozási körén kívül eső magánügyektől választja el.²⁷⁵

Le kell azonban szögezni, hogy a helyi közügy fogalmát nem határozza meg részletesen az Alaptörvény, így e „generálklauzulát” sarkalatos törvényi szinten, az Mötv. 4. §-a bontja ki.²⁷⁶ Ennek értelmében „[a] helyi közügyek alapvetően a lakosság közszolgáltatásokkal való ellátásához, valamint a helyi önkormányzás és a lakossággal való együttműködés szervezeti, személyi és anyagi feltételeinek megteremtéséhez kapcsolódnak.”

3.3. A jogalkotási hatáskör

A helyi önkormányzatok legerősebb jogosítványa a közhatalom, illetve a hatósági jellegű feladat- és hatáskörök gyakorlása. Közhatalmat pedig az gyakorol, „akinek, (illetőleg aminek) – törvényes keretek között – hatalmában áll olyan döntést hozni, illetve aktust kibocsátani, mely az állampolgárok egészét vagy meghatározott körét jogi érvénnyel kötelezi valaminek a tevésére, nem tevésére vagy eltűrésére, s mely aktusok érvényesítéséhez az állam állami kényszert biztosít.”²⁷⁷ Ebből adódóan alaptörvényi rendelkezésen alapul a helyi önkormányzatok jogalkotási felhatalmazása [Alaptörvény 32. cikk (1) bek. a) pont], amely kompetencia a kulturális szféra helyi igazgatására is kiterjed azzal az alapvető megkötéssel, hogy az önkormányzati rendelet más jogszabállyal nem lehet ellentétes [Alaptörvény 32. cikk (3) bek.].

3.4. A helyi önkormányzatok igazgatási tevékenysége

Szintén az Alaptörvény rendelkezései között fellelhető a helyi önkormányzatok igazgatási területen kifejtett tevékenységének meghatározása, amely hatáskörként megjelenő közfeladat-ellátást jelent. E körben „[a] helyi önkormányzat a helyi közügyek intézése körében törvény keretei között önállóan igazgat”, amely meghatározás kulcseleme az autonómia rögzítése az igazgatás kapcsán.²⁷⁸

274 NAGY Marianna – HOFFMAN István (szerk.): A Magyarország helyi önkormányzatairól szóló törvény magyarázata. HVG-ORAC. Budapest 2014. 45. old.

275 Herbert KÜPPER: A helyi önkormányzás joga. In: Az Alkotmány kommentárja (szerk. JAKAB András). Századvég Kiadó. Budapest 2009. 1506–1507. old.

276 NAGY – HOFFMAN: i. m. 46. old.

277 SZENTE Zoltán: Az önkormányzatok szabályozása az új alkotmányban. Magyar Közigazgatás 1993/2-3. sz. 110. old.

278 A helyi önkormányzatok autonómiájáról részletesen lásd PETRÉTEI: Az önkormányzatok fogalmáról, jellegéről és alkotmányi szabályozásáról. 6–8. old.

3.5. A helyi önkormányzatok jogkörei a kulturális igazgatás terén

A helyi önkormányzatok a helyi közügyek, valamint a helyben biztosítható közfeladatok körében ellátandó feladatainak meghatározása egy heterogén palettát mutat, mivel a kultúrával összefüggő feladatokon túl a gazdasági, az egészségügyi, a szociális, valamint a településfejlesztési területeken is rendelkezik felhatalmazással. A feladat-meghatározás a törvényi terminológia szerint egy hosszas, általános listában jelenik meg, amely rendelkezés azonban nem minősül taxatív felsorolásnak [Mötv. 13.§ (1) bek.]. Éppen ebből kifolyólag bár viszonylag széles körben határozza meg a jogalkotó az ellátandó közfeladatokat, mégis inkább egyfajta cél- és iránymutatóként alkalmazandó a felsorolás, aminek bizonyítéka a normaszövegben fellelhető „különösen” kifejezés, ami a gyakorlat kívánta bővítés lehetősége előtt nyitva hagyja a kaput.

A helyi önkormányzatok általános feladatkörének fő jellemzője után az alábbiak szerint csoportosítom a kultúrára vonatkozó kompetenciákat.

3.5.1. Közgyűjteményi igazgatás

E terület három, egymástól elkülönült igazgatási ágazatot jelent, a múzeumok, a könyvtárak és a levéltárak igazgatását.²⁷⁹ A helyi önkormányzatok e körben a nyilvános könyvtári ellátás biztosítására kötelesek [Mötv. 13. § (1) bek. 7. pont].

3.5.2. Művészeti igazgatás

A művészeti igazgatás alapvetően széles palettán mozogva, számos elkülönült tevékenységi kört foglal magába. Ezzel ellentétben a helyi önkormányzatok feladatkörében expressis verbis nevesített terület az előadó-művészeti szervezetek támogatása [Mötv. 13. § (1) 7. pont], amely nem direkt kulturális igazgatást jelent, hanem a művészeti – azon belül is az előadó-művészet – ágazat közvetett igazgatását az egyes szervezetek támogatásán keresztül. E körben meg kell jegyezni, hogy az Mötv. által telepített támogatás többnyire finansziális jellegű tevékenységre sarkallja az önkormányzatokat.

3.5.3. Filmigazgatás

A művészeti igazgatásból kivált terület a filmigazgatás, aminek elkülönített jellegét a miniszteri szintű kompetenciák között is a művészet mellett nevesítik. Így nem meglepő, hogy a helyi kultúra szervezésekor is önállóan jelenik meg. E körben a helyi önkormányzatok a filmszínház mint művelődési és szórakoztató közeg infrastrukturális hátterének biztosítására kötelesek [Mötv. 13. § (1) bek. 7. pont].

3.5.6. A kulturális értékek védelme

²⁷⁹ FAZEKAS (szerk.): i. m. 256. old.

Ez az ágazat az európai országokban elkülönült területet jelöl meg, amely magában foglalja a kulturális, régészeti, történelmi értékek és javak védelmét.²⁸⁰ Ennek okán e kulturális igazgatási téren markáns elemét képezi a nemzeti identitás attribútumainak, amelynek jogi oltalom alá helyezése, illetve közigazgatási szervezése a helyi közügyek szintjén is kiemelt fontosságú. Ennek okán a jogalkotó a kulturális örökség helyi védelmét határozta meg ellátandó feladatnak az önkormányzatok számára [Mötv. 13. § (1) bek. 7. pont].

3.5.7. A közművelődési igazgatás

A közművelődési igazgatás a kulturális igazgatás fundamentumaként is megjelölhető, mivel a kultúra közösségi és társadalmi rendeltetése elsődlegesen a műveltséghez, illetőleg művelődéshez kapcsolódik. Éppen ezért az egyik legtagabb értelmezési keretet jelenti a kultúra területén a közművelődés, amely közvetve – mint egyfajta gyűjtőfogalom – a kulturális igazgatás a *genus proximumot* adja. Az önkormányzatiság oldalán ez a helyi közművelődési tevékenység támogatásában ölt testet [Mötv. 13. § (1) bek. 7. pont].

²⁸⁰ FAZEKAS (szerk.): i. m. 257. old.

VI. A KULTURÁLIS IGAZGATÁS SZAKMAI SZINTJE: A KÖZTESTÜLETI MODELL

1. A köztestületek rendszertani elhelyezése²⁸¹

A köztestületet, mint szervtípust a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény (a továbbiakban: korábbi Ptk.)²⁸² 1993. évi módosítása²⁸³ hozta vissza a magyar jogélethez.²⁸⁴ A módosítás célja az volt, hogy egyes, közfeladatokat ellátó szervezetek polgári jogi jogalanyiságát megalapozza. E jogi háttér csak a legalapvetőbb fogalmi jegyek és a szervezeti jogi (úgynevezett statutumszabályok) meghatározásra törekedett, minden mást a köztestület létrehozó „különös” vagy a köztestületekre vonatkozó pénzügyi szabályozás tárgykörébe utal.²⁸⁵

A köz- és magánjogi elemek keveredése a köztestületek vonatkozásában azok rendeltetésére vezethető vissza: a köztestület meghatározó tulajdonsága a kettős, egyszerre civil és állami minőség, ami közvetítői szerepét hangsúlyozza az állam szervei és a civil társadalom között.²⁸⁶ Bár a köztestület nem állami szerv, de állami felhatalmazás alapján bizonyos közhatalmi jogokat is gyakorló, közérdekű feladatokat végző, közcélú intézmény.²⁸⁷ Azáltal pedig, hogy a köztestületek törvényi felhatalmazás alapján szabályozzák belső szervezeteiket és működési rendjüket, valamint tagjaik bizonyos tevékenységét, közvetve a kívülálló polgárokat és szervezeteket is érintő jelentős jogi normákat alkotnak – amik olyan újszerű jogréteget képeznek, amelyek a magyar jogrendszer jellegzetes posztmodern megnyilvánulásai közé sorolhatók.²⁸⁸ Ebből adódóan a közjogi jogi személyek jogállását – és így a köztestületét is – alapvetően a jogi személy államhoz való viszonyának nagyobb intenzitása határozza meg, mivel közjogi jogi személyként önállóan látnak el olyan feladatot, amelyek

281 Vö. CSEPORÁN Zsolt – KOCSIS Miklós: A kulturális igazgatás aktualitásai Magyarországon. Új Magyar Közigazgatás 2014/3. sz. 24–25. old.

282 A hatályos Ptk. (2013. évi V. törvény) a köztestületekre vonatkozó rendelkezést nem tartalmaz.

283 1993. évi XCII. törvény a Polgári Törvénykönyv egyes rendelkezéseinek módosításáról

284 A módosítás a köztestület mellett a közalapítványt és a közhasznú társaságot is a kódexbe emelte.

285 FAZEKAS Marianna: A köztestületek szabályozásának egyes kérdései. Rejtjel, Budapest, 2008. 14. old.

286 FAZEKAS Marianna: Új határok a köztestületek köz- és magánjogi szabályozásában. In: Ünnepi kötet IVANCSICS Imre egyetemi docens, decan emeritus 70. születésnapjára (szerk.: CSEFKÓ Ferenc). Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécs Publicata, Pécs 2008. 175. old.

287 Ádám Antal: Alkotmányi értékek és alkotmánybíráskodás. Osiris, Budapest, 1998. 162. old.

288 Ádám: Alkotmányi értékek és alkotmánybíráskodás. 163. old.

az adott közjogi jogi személy hiányában magára az államra hárulnának.²⁸⁹ Az Alkotmánybíróság szerint „törvény közjogi közfeladat ellátásra, közérdekű tevékenység folytatására alkotmányosan indokolt módon hozhat létre közttestületet, szakmai kamrát és írhatja elő a kötelező közttestületi tagságot. A közttestületként létrehozott szervezet nem az egyesülési szabadság alapján alapított szervezet, [...]”²⁹⁰

Mindezek alapján megállapítható, hogy a közttestületek önkormányzattal és közjogi jogi személyiséggel rendelkező, közigazgatási hatásköröket gyakorló atipikus közigazgatási szervek, amelyek esetén a közhatalom gyakorlásához ugyanúgy demokratikus legitimitációt kíván meg az Alaptörvény, mint az államigazgatási vagy helyi önkormányzati szervek esetén.²⁹¹

2. Jogalkotási tendenciák mint az állam kiszervezett közfeladatainak expanziója

2.1. A Magyar Tudományos Akadémia helyzete²⁹²

A tudomány és irodalom magyar nyelvű művelőit összefogó, az anyanyelv modernizálását irányító szervezet létrehozására már a 18. század végétől több terv született. A tekintélyelvű rendi társadalomban azonban az értelmiségi kezdeményezések visszhangtalanok maradtak mindaddig, míg a társadalmi elit néhány tagja fel nem karolta az ügyet. Alapítója Széchenyi István, aki 1825. november 3-án, a pozsonyi országgyűlésen felajánlotta birtokainak egyévi jövedelmét egy magyar tudós társaság megalakítására. Az egyesületként létrejött Magyar Tudós Társaság alapítását az országgyűlés törvénybe iktatta: az 1827: XI. törvénycikk „A hazai nyelv művelésére föllállítandó tudós társaságról vagy magyar akadémiáról” címet viseli. Az 1845-től hivatalosan is Magyar Tudományos Akadémia nevet viselő intézmény 1830-ban, az alapszabályok kidolgozása és királyi jóváhagyása után kezdte meg tényleges működését. A főleg főurakból és főpapokból álló 25 tagú igazgatótanács gazdálkodott a társaság vagyonával, nevezte ki az első 23 tagot, választotta meg a tisztségviselőket. Az első elnök a történetkutató Teleki József gróf lett, alelnökké pedig Széchenyi Istvánt választották. Az intézmény működtetésében kulcsszerepet töltött be a titkár: e hivatalt az első fél évszázadban Döbrentei Gábor, Toldy Ferenc, Szalay László és Arany János töltötte be.

Az MTA közel kétszáz éves történetét²⁹³ ehelyett részletesen nem vizsgálva jelen kutatás szempontjából az érdemel különös figyelmet, hogy az 1980-as évek végén újabb reformfolyamat indult az Akadémián. Még a politikai rendszerváltozás előtt, 1989-ben rehabilitálta a közgyűlés az 1949-ben méltatlanul kizárt akadémikusokat. 1992-ben – újabb jóvátételként – társult, de önálló intézményként megalakult az alkotóművészek testülete, a

289 PATYI András: Egyes önkormányzati alapjogok viszonylagossága. Magyar Közigazgatás, 1998. 9. sz. 525. old. 290 22/1994. (IV. 16.) AB határozat, ABH 1994. 127, 129

291 PATYI András – VARGA Zs. András: Általános közigazgatási jog (az Alaptörvény rendszerében). Dialóg Campus, Budapest-Pécs, 2013. 331. old.

292 Jelen alpont FÓNAGY Zoltán és PÓTÓ János kutatási eredményein alapul, amelyeket az MTA honlapja hozott nyilvánosságra. www.mta.hu

293 Erről lásd részletesen <http://mta.hu/hatteranyagok/a-magyar-tudomanyos-akademia-tortenete-105670> (utolsó letöltés: 2016. január 25.)

Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia. Az MTA szervezetében lényegi változást az 1994. évi XL. törvény hozott, amely „önkormányzati elven alapuló, jogi személyként működő köztestület”-ként határozta meg az MTA jogállását, ugyanakkor a köztestület tagságát az akadémikusok mellett a tudományos fokozattal rendelkezőkre is kiterjesztette. A tudományos köztestület legfőbb szerve a közgyűlés, amelynek tagjai a hazai akadémikus tagok és a köztestület tagjainak kétszáz választott képviselője. Az MTA önkormányzati elven alapuló, jogi személyként működő köztestület, amely a tudomány művelésével, támogatásával és képviselésével kapcsolatos országos közfeladatokat lát el. A tizenegy tudományos osztály alkotja az MTA köztestületi struktúrájának alapegységeit, amelyek egy tudományág vagy egymáshoz közel álló több tudományág képviselőit foglalják magukban. Tagjai az adott osztály tudományterületén megválasztott akadémikusok és nem akadémikus közgyűlési képviselők.

Az MTA a rá vonatkozó törvényi szabályozás szerint a) támogatja a tudományok művelését és a tudományos kutatásokat, b) az Országgyűlés vagy a Kormány kérésére a kompetenciájába tartozó kérdésekben – főleg a tudomány, az oktatás, a társadalom, a környezet és a gazdaság kérdéseiben – kinyilvánítja szakmai véleményét, c) segíti a magyar nyelv fejlődését és a tudomány magyar nyelven történő művelését, d) őrködi a tudományos közélet tisztasága, a tudományos kutatás és a tudományos véleménynyilvánítás szabadsága fölött, e) kapcsolatot tart a külföldön élő magyar nyelvű és tárgyú tudományos kutatások művelőivel, f) támogatja a határon túli magyar tudományosságot, megismerteti a tudomány eredményeit a társadalom tagjaival.²⁹⁴

Összegzőképpen megállapítható, hogy az MTA – közel kétszáz éves múltjára is figyelemmel – kikristályosodott, letisztult szabályrendszer szerint működik, és intézményes módon is alapját képezi annak az állításnak, hogy a tudomány szabadságának garanciális letéteményeseként biztosítja a tudomány szabadságának államtól elkülönült gyakorlásának kereteit. Ugyancsak megállapítható, hogy az MTA köztestületi működését a hazai tudományos közösség elfogadta, annak alapvető működésével kapcsolatban többségi egyetértés mutatkozik.

2.2. A Magyar Művészeti Akadémia kodifikációja

Az ügy „történeti” előzményeként megemlítenéd, hogy az MTA-nak 1949-ig számos művész tagja volt, akik az úgynevezett Széptudományi Alosztályban kaptak helyet. Amikor 1949-ben az MTA-t átalakították, és Kodály Zoltán – aki 1946-1949 között az MTA elnöki tisztét töltötte be – határozott tiltakozása ellenére felszámolták a Széptudományi Alosztályt, megszűnt a szépírók, kritikusok, művészek többségének tagsága. Ezt a helyzetet orvosolni próbáló módon jött létre Kosáry Domokos akkori elnök indítványára, az MTA közgyűlésének határozata alapján 1992-ben a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia.²⁹⁵ E testület mellett, az

²⁹⁴ Feladat- és hatásköreinek elemzését lásd alább.

²⁹⁵ <http://mta.hu/cikkek/szekfogalok-107501> Érdekességként megemlítenéd, hogy a Széchenyi Művészeti Akadémia ellenezte az Alaptörvény ismertetett módon történő megszövegezését: „A Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia elnökségének határozott véleménye, hogy az alkotmány szövegében nem kell ilyesfajta intézményeket megnevezni. Azt kell kimondani, hogy az alaptörvény garantálja a tudományos kutatás és művészi alkotás teljes szabadságát.” Művészet a Magyar Tudományos Akadémián (Sipos Júlia összeállítása). Magyar Tudomány 2011/7. sz.

MTA-tól függetlenül 1992 januárjában „22 jeles magyar művész”²⁹⁶ megalakította a Magyar Művészeti Akadémia civil szervezetet azzal a céllal, hogy tagjai személyes megbecsülésén túl a magyar kultúra értékörző, mértékadó közösségévé váljon.²⁹⁷

A politikai-társadalmi átalakulást követően a művészetek akadémiai képviselője – az MTA-ból 1949-ben történt kiszervezés után – tehát ismét témává vált. Ezt mutatja a Magyar Tudományos Akadémiáról szóló 1994. évi XL. törvény 32. §-a, amely szerint: „Az irodalom, illetőleg a művészetek más területeit köztestületként szolgáló akadémiákról külön törvény rendelkezik.” Itt mindenképpen megjegyzendő, hogy a jogalkotó többes számban szól a jövőben létrehozandó művészeti köztestület(ek)ről, ami azért érdekes, mert ezt egy unikális – így kiemelt jelentőséggel bíró, egyedi kompetenciákkal felruházott (tehát monopolhelyzetű) – tudományos köztestületről szóló törvényben teszi. Az idézett törvényi rendelkezést ugyan a jogalkotó másfél évtizeddel később – a 2009. évi XX. törvény 24. § (3) bekezdésével, 2009. április 6-tól – jogtechnikai megfontolásból hatályon kívül helyezte, de mindezzel együtt megállapítható, hogy a művészetek reprezentáló köztestület felállítására vonatkozó jogalkotói szándék és a kapcsolódó törvényalkotás szükségessége nem kérdőjeleződött meg, az a politikai változásokat is jelentő kormányzati ciklusokon átívelő módon jelen maradt.

Ezt a folyamatot gyorsította fel az alkotmányozó, amikor 2011. április 18-án Magyarország Alaptörvényében, a X. cikkben deklarálta a művészeti alkotás szabadságát, illetve szól a két köztestületről. Hazánk, 2011 áprilisában elfogadott Alaptörvénye X. cikk (3) bekezdésének első mondata újdonságot hordoz a korábbi Alkotmányhoz képest: Alaptörvény által nevesített intézménnyé teszi a Magyar Tudományos Akadémia mellett a Magyar Művészeti Akadémiát. Ez az alkotmányos megalapozás tette lehetővé az MMA-ról szóló törvény megalkotását.²⁹⁸

Az Alkotmánnyal ellentétben tehát az Alaptörvény²⁹⁹ kifejezetten nevesíti a tudomány akadémiaja mellett a művészet akadémiaját is, a Magyar Művészeti Akadémiát, aminek létrehozásával megszűnt az az egyoldalúság, ami az Alkotmányt jellemezte: az egyaránt védett tudomány és művészet³⁰⁰ mellett csak az egyik szféra részére volt biztosított az akadémiai háttér, annak minden szakmai és pénzügyi előnyével együtt. Az Alaptörvény megalapozta a művészetnek a tudománnyal való, e tekintetben is egyenrangúként és azonos fontosságúként való kezelését, komolyan véve a biztosítási kötelezettség teljesítését.³⁰¹

296 <http://www.mma.hu/az-mma-torteneterol> (utolsó letöltés: 2014. október 10.)

297 Lásd erről bővebben Kocsis Miklós: A tudomány szabadságának új konstitucionális keretei. *Közjogi Szemle*, 2011/3. sz.

298 KUCSERA Tamás Gergely: Összegzés a köztestületként működő Magyar Művészeti Akadémia közel két esztendejéről. *Magyar Művészet* 2013. 1. sz.

299 A művészet alaptörvényi szabályozásáról lásd bővebben CSEPORÁN Zsolt: A művészet szabadságának mozgásterét az Alaptörvény keretei között. *Scriptura* 2014/1. sz. 154–167. old.

300 A művészet szabadságának alkotmányjogi elemzéséről lásd bővebben CSEPORÁN Zsolt: A művészet szabadságával élő személyek alapjogi helyzete Magyarországon. In: KOCISIS Miklós – TILK Péter (Szerk.): *A művészet szabadsága – alkotmányjogi megközelítésben*. Kodifikátor Alapítvány, Pécs, 2013.

301 Lásd erről részletesen TILK Péter: A művészet szabadságának szabályozási modellje az Alaptörvényben. In: Kocsis Miklós – TILK Péter (Szerk.): *A művészet szabadsága – alkotmányjogi megközelítésben*. Kodifikátor Alapítvány, Pécs, 2013.

Az államnak tehát – mivel nem jogosult dönteni művészi (és tudományos) kérdésekben,³⁰² illetve intézményvédelmi kötelezettségéből fakadóan – létre kell(ett) hoznia egy olyan intézményi rendszert, amelyen keresztül eleget tud tenni az alkotmányos kötelezettségeinek.

A 2011-et megelőző állami szabályozási rendszer legnagyobb hibája kétségtelenül az volt, hogy tulajdonképpen nem is létezett: a politika közvetve-közvetlenül beleszólt és nyomást gyakorolt a művészi életre az éppen adott jogi keretek között, anélkül, hogy bármilyen komolyabb jogalkotási eredményt fel tudott volna mutatni. Ez a terméketlenség alapjogi szinten is kifejeződött, többek között az Alkotmánybíróság gyakorlatában, amely szinte teljesen mellőzte a művészet szabadságának elemzését.³⁰³

2011. augusztus 10. napján hatályba lépett a Magyar Művészeti Akadémiáról szóló 2011. évi CIX. törvény (a továbbiakban: MMA tv.), amelynek értelmében a közel két évtizeden át – 1992-től – működő Magyar Művészeti Akadémia társadalmi szervezet művészeti-társadalmi eredményeire, valamint tagságára alapozottan létrejöhetett a köztestületi jogállású Magyar Művészeti Akadémia.

Az állami szerepvállalás jellege a művészet terén érdekes kettősséget jelent. Egyrészt intézményvédelmi és támogatási kötelezettséget, amelyet kifejezetten az Alaptörvény fogalmaz meg: „Magyarország biztosítja a tudományos kutatás és a művészeti alkotás szabadságát, (...)” [Alaptörvény X. cikk (1) bekezdés], valamint „Magyarország védi a Magyar Tudományos Akadémia és a Magyar Művészeti Akadémia tudományos és művészeti szabadságát.” [Alaptörvény X. cikk (3) bekezdésének első fordulata]. Másrészt viszont tartózkodási kötelezettség is terheli az államot e téren, amely lehangsúlyosabban egy alkotmányban nevesített tilalomban ölt testet: „Tudományos igazság kérdésében az állam nem jogosult dönteni, tudományos kutatások értékelésére kizárólag a tudomány művelői jogosultak.” [Alaptörvény X. cikk (2) bekezdés]. E tilalmat az Alaptörvény csak a tudományos élet szabadsága kapcsán említi, ám analógiával élve egyaránt alkalmazható ez az elv a művészetre is – sőt, alkalmazandó, mivel az Alaptörvény X. cikke a tudomány és a művészet szabadságát egyenrangú alapjogokként szabályozza.

Ezek alapján az állam nem jogosult dönteni művészi (és tudományos) kérdésekben, de éppen ezért, illetve az intézményvédelmi kötelezettség léte okán létre kell(ett) hoznia egy olyan intézményi rendszert, amelyen keresztül eleget tud tenni az alkotmányos kötelezettségeinek. Ennek eredménye – a Magyar Tudományos Akadémia mintájára – az MMA tv.

2.2.1. Az MMA tv. elfogadása

Az MMA létrehozásakor a kitűzött cél „egy, a Magyar Tudományos Akadémiához hasonló szerepkörű és súlyú művészeti köztestület”³⁰⁴ megalapítása volt, hogy a művészet, illetve a kulturális életre fokozottan jellemző társadalmi felelősség, aktív szerepvállalás egy olyan garanciális infrastrukturális és személyi bázissal rendelkezzen, amely az e szektorban működők tevékenységét általánosan is segíteni tudja.

302 Vö. Magyarország Alaptörvénye X. cikkének (2) bekezdése

303 Lásd erről részletesen Kocsis Miklós – Kucsera Tamás Gergely: A kultúraigazgatás aktuális közjogi és közpolitikai kérdéseiről – a Magyar Művészeti Akadémia megjelenéséhez kapcsolódóan. In: In: Kocsis Miklós – Tilk Péter (Szerk.): A művészet szabadsága – alkotmányjogi megközelítésben. Kodifikátor Alapítvány, Pécs, 2013. 9–26. old.

304 Az MMA tv. indokolása

Ennek értelmében a jogalkotónak három nagyobb szabályozási szintet meghatározva kellett kijelölnie az új köztestület sajátosságait: a köztestület szakmai, illetve jogi-gazdasági szervezeti és működési kereteit kialakítva, valamint az államtól „kiszervezett”, az MMA által ellátandó közfeladatokat körülírva.

Az MMA szakmai szervezeti-működési hátterét a kulturális-művészeti potenciállal rendelkező, a meghatározott közfeladatok ellátását szolgáló személyi kör jelenti. A szakmai működést illetően a keretet a törvényben meghatározott jogosulti kör adja, amennyiben „[a]z MMA-t a rendes és a levelező, valamint a pártoló és a tiszteletbeli tagok alkotják, akik a törvényben meghatározott köztestületi jogukat közvetlen részvétel útján – törvényben meghatározott módon – gyakorolják.”³⁰⁵ A szabályozás elemzése és értelmezése alapján megállapítható, hogy a jogalkotó egyértelmű különbséget kívánt tenni a rendes és levelező, illetőleg a tiszteletbeli és pártoló tagok jogállása között. Előbbi kettő (rendes és levelező tag) egyértelműen és kizárólagosan művészi kiválósága alapján nyerheti el a tagságot, ami az MMA Alapszabályának 17. §-a értelmében a „köztestületi tagság” összefoglaló fogalommal írható le. Az ezekbe a státuszokba tartozó személyek együttesen alkotják az MMA köztestületét. A tiszteletbeli, illetőleg a pártoló tagok esetében nem követelmény a művészi minőség, sőt, a szabályozás egyértelműen arra a következtetésre enged jutni, hogy a jogalkotó ezt a két kategóriát nem a művészi kiválósággal bíró személyek számára hozta létre. Az MMA tv. 9. §-a – illetőleg az azt tartalmilag megismétlő Alapszabály 13. § (1) bekezdése – alapján tiszteletbeli taggá „kimagasló munkájáért hazai vagy nemzetközi szinten elismert közéleti személyiség választható”. A rendelkezés ebből a kategóriából *expressis verbis* nem zárja ki a művészi kiválósággal rendelkező személyeket, de a szabályozási koncepció egészének vizsgálata arra a következtetésre enged jutni, hogy a jogalkotó a tiszteletbeli tagi státuszt a művészeti kiválósággal nem rendelkező, azonban az MMA közfeladatainak ellátásához közéleti munkásságával kimagasló módon hozzájáruló személyek számára tartotta fenn (például kultúraszervező tevékenység). Abban az esetben, ha ebbe a tagsági típusba a művészeti kiválósággal bíró személyeket is beleérténénk – tehát azokat, akiknek tartalmi vonatkozásai okán a rendes, illetőleg levelező tagi státusz elnyerésére is lehetőségük van –, abban az esetben *de facto* egy harmadik művészeti kiválósági kategóriát hoznánk létre, ami nemcsak a szabályozás szellemiségével, de az Alapszabály 17. §-ával is ellentétben állna. Egyedüli kivételként a nem magyar nemzetiségű és állampolgárságú művészek tiszteletbeli tagsága jelölhető meg, akik a rendes és levelező tagi státusz elnyerésére – szemben például a határon túli magyar nemzetiségű művészekkel – nem jogosultak. Abban az esetben, ha a nem magyar nemzetiségű és állampolgárságú személyek végeznek az MMA közfeladatainak ellátásával összefüggő kimagasló közéleti tevékenységet (kultúraszervezés stb.), akkor őket – függetlenül esetleges művészi kiválóságuktól – megillet(het)i a tiszteletbeli tagi státusz, mivel nemzetiségük és állampolgárságuk okán a rendes és levelező státusz elnyerésére nem jogosultak. Hangsúlyozandó ugyanakkor, hogy ebben az esetben sem a művészi kiválóság jelölhető meg a felvétel feltételeként, sokkal inkább arról van szó, hogy ebben az esetben a művészi kiválóság nem kizáró ok. A pártoló tagok vonatkozásában a szabályozás még inkább egyértelmű, lévén, hogy ebbe a kategóriába az MMA érdekében kimagasló szellemi vagy anyagi támogatást vállalt személy választható. A tiszteletbeli tagság kapcsán kifejtett

305 MMA tv. 1. § (2) bekezdés

érvelés e tekintetben is alkalmazandó, vagyis a pártoló tagi státuszba szintén művészi kiválósággal nem rendelkező, az MMA közfeladatainak ellátásához azonban szellemi vagy anyagi támogatással hozzájáruló személyek választhatóak meg. Érdekességként megemlíthető, hogy volt olyan felvetés, amely azt javasolta, hogy az MMA – mint a magyar kulturális élet szervezeti és személyi kereteit biztosító köztestület – tegye lehetővé azon személyek erkölcsi elismerését, akik az MMA köztestület megalakulása előtt jelentős művészi tevékenységet végeztek, ugyanakkor nem voltak az MMA társadalmi szervezet tagjai, ekként nem eshetnek az Alapszabály 16. § (2) bekezdésének hatálya alá („posztumusz tiszteleti tag”). A célzott megoldás elérésének érdekében végzett kutatások arra a következtetésre engednek jutni, hogy az MMA-hoz hasonló státusú szervezetek a célzott személyi kör részére általában az adott szervezetben elérhető tagsági viszonyok „első lépcsőfokával” megegyező szintű (és ahhoz elnevezésében hasonló) címet biztosítanak.

A fenti személyi kör szervezeti struktúráját a közvetlenül közfeladatok ellátását szolgáló testületek biztosítják (például: tagozatok, bizottságok, munkacsoportok, valamint a közgyűlés bizonyos esetekben³⁰⁶).

A jogi-gazdasági szervezeti és működési keret az MMA működésének kontrollját fejezi ki. E körbe sorolandó többek között a közgyűlés, az elnökség, a felügyelő testület, valamint a köztestület gazdálkodásában és adminisztratív működésében fontos szerepet betöltő Titkárság.

Az MMA közfeladatainak meghatározásakor a jogalkotónak a köztestület alapvető funkciójából kellett kiindulnia, mivel az átruházott társadalmi célok elérésére alkalmazott állami eszközök nem megfelelő kijelölése magát a szervezetet tenné működésképtelenné. A továbbiakban, jelen fejezetben a meghatározott közfeladatok részletezésére térek ki, mivel egyrészt ez az MMA létének alapja, másrészt a köztestület megalakulása óta eltelt idő alatt ezek csupán egyetlen alkalommal módosultak – így elmondható, hogy jelen katalógus a művészeti-kulturális szabályozás gerincének tekinthető.

Az MMA közfeladatainak jellegéből következően köztestület,³⁰⁷ éppen ezért a létrehozásához legszükségesebb, garanciális elemeket törvényi szinten kell szabályozni.³⁰⁸ A köztestület által megvalósítandó közfeladatokat törvényben (jelen esetben az MMA tv.) kifejezetten meg kell határozni, ezekkel a közfeladatokkal kapcsolatos állami hatásköröket azonban át is kell adni a köztestületnek.³⁰⁹

306 „Az MMA közgyűlése véleményt nyilvánít a művészeti élet, a művészet alapvető fontosságú kérdéseiben;” [MMA tv. 14. § e) pontja]

307 Lásd MMA tv. 1. §-ának (1) bekezdése: „A Magyar Művészeti Akadémia (a továbbiakban: MMA) az önkormányzás elvén alapuló köztestület, [...]”

308 Vö. 22/1994. (IV. 16.) AB határozat, ABH 1994, 127, 129. Illetve ld. még Kocsis Miklós – KUCSERA Tamás Gergely: A kultúraigazgatás aktuális közjogi és közpolitikai kérdéseiről – a Magyar Művészeti Akadémia megjelenéséhez kapcsolódóan. In: Kocsis Miklós – TILK Péter (szerk.): A művészet szabadsága – alkotmányjogi megközelítésben. Kodifikátor Alapítvány, Pécs, 2013. 14. old.

309 SÁRKÖZY Tamás: Államszervezetünk potenciazavarai. HVG-ORAC, Budapest, 2006. 119. old.

2.2.2. Az MMA állami szerep(át)vállalásának kezdete: a kultúrstratégiai törvény

Több mint egy évvel az MMA tv. hatálybalépését követően a jogalkotó újabb jelentős lépésre szánta el magát: megállapította, hogy a köztestület kész feladatkörében érdemben bekapcsolódni, részt és felelősséget vállalni állami feladatok ellátásába(n). Ennek megvalósítása érdekében alkotta meg az Országgyűlés a Magyar Művészeti Akadémia kultúrstratégiai szerepének megerősítése érdekében szükséges törvénymódosításokról, valamint egyéb kulturális tárgyú törvények módosításáról szóló 2012. évi CCXXI. törvényt (a továbbiakban: kultúrstratégiai törvény), amelynek célja az volt, hogy biztosítsa a köztestület hatékony működése érdekében szükséges feltételek.³¹⁰

A jogszabályváltozással, 2013. január 1-jétől hatályos módon, a köztestület belső működésével összefüggő egyes kérdéseket rendezte a jogalkotó, az MMA művészeti-társadalmi súlyát erősítendő több testületben képviselői-delegálási jogot adott a köztestületnek, illetve a korábban csak lehetőségként biztosítható akadémikusi juttatásokat a jövőben már, mint ellátandó alapfeladatot határozta meg a törvénymódosítás.³¹¹

Az MMA belső működését érintő rendelkezések körében két markáns ügyben módosították az MMA tv.-t: a köztestületi tagság és a felügyelő testület vonatkozásában. A tagság szabályozásakor legelőször az MMA rendes tagjainak számát rendezte, amennyiben a létszámot 200 főben maximalta (kultúrstratégiai törvény 18. §), e keret elérésére pedig, tagválasztást előírva, a 2012. december 31-áig tartó határidő kijelölésével adott haladékat [23. § (1) bek.]. A köztestület megalakulásakor a törvényben érvényesített létszámkorlátozás alapvetően a minőségvédelmet volt hivatott biztosítani, azonban figyelemmel arra, hogy a megalakulást követően a köztestület érdemi működésének spektruma szélesedni látszik, elemi érdek a művészetszadalm reprezentatív jelenlétének a köztestület működésében való optimalizálása szükség és lehetőség szerint, ugyanakkor nem a minőség rovására.³¹² Emellett, illetve ezzel összefüggésben a törvény utal az MMA Alapszabályára, amely azokat a további eljárási szabályokat (is) rögzíti, amelyek a tagságra vonatkozóan elengedhetetlenek. Így a 19. § (1) bekezdése alapján „[a] tagság jelen törvényben nem szabályozott feltételeiről és az ajánlás, valamint a választás részletes szabályairól és törvény keretei között az MMA Alapszabálya rendelkezik.” A felügyelő testület létjogosultsága a módosítást követően sem vált kérdésessé, azonban összetételében változásokat eszközölt a jogalkotó. Az MMA tv. elfogadásakor, a felügyelő testületet a kultúráért felelős miniszter, az államháztartásért felelős miniszter, az állami vagyon felügyeletéért felelős miniszter, valamint az Országgyűlés kulturális ügyekért felelős bizottsága által kinevezett egy-egy, illetve az MMA magyar állampolgárságú tagjai közül a közgyűlés által választott egy tagja alkotta. Ezt a következőképpen módosította a törvény: „A felügyelő testület egy tagját a Kormány, egy tagját az Országgyűlés kulturális ügyekért felelős bizottsága nevezi ki és hívja vissza, további három

310 Vö. Kocsis – Kucséra: i. m. 15. old.

311 Uo.

312 Lásd a Magyar Művészeti Akadémia kultúrstratégiai szerepének megerősítése érdekében szükséges törvénymódosításokról, valamint egyéb kulturális tárgyú törvények módosításáról szóló T/9236. számú törvényjavaslat 16. §-ához fűzött indokolás.

tagját a közgyűlés választja és hívja vissza.” [20. §]. E változtatás indoka, hogy a kormány a továbbiakban a köztestületi vagyonkezelés és gazdálkodás ellenőrzését formalizált keretek között egyetlen delegált útján is megfelelően érvényesítheti.³¹³ Ezen felül pedig megszabta, hogy a közgyűlésnek egy tagot a rendes tagok közül kell választania.

Az MMA képviseleti-delegálási jogának expanziója során e törvény tette meg a kezdő lépéseket. Ennek értelmében az MMA elnöke³¹⁴ tagja a Szent Korona Testületnek [3. §], valamint a Nemzeti Előadó-művészeti Érdekegyeztető Tanácsba történő egy fő delegálásával is képviseli magát a köztestület [5. § (3) bek. c) pontja].

Végül pedig az akadémikusi juttatások tekintetében a törvény – összhangban a Magyar Művészeti Akadémia tagjainak életjáradékáról szóló 427/2012. (XII. 29.) Korm. rendelettel – rendezi a havi életjáradék, valamint az özvegyi és árvaellátás kérdését³¹⁵ [19. § (1) bek.], az MMA elnökét és főtisztját megillető díjazás, illetve javadalmazás mértékét [21. § (1) bek.], valamint a tisztségviselők Alapszabályban meghatározott díjazását [21. § (2) bek.].

A kultúrstratégiai törvény végrehajtásához kapcsolódóan alkotta meg a Kormány a 407/2012. (XII. 28.) Korm. rendeletet a Magyar Művészeti Akadémia kultúrstratégiai szerepének megerősítése érdekében egyes kormányrendeletek módosításáról, amelyben a törvényben foglalt delegálási jogkörökkel kapcsolatos részlet-szabályokat rögzítette. Ezekkel a delegálási lehetőségekkel a köztestület a partnereket nem kizorító módon, hanem legfeljebb „piaci részesedésüket” csökkentve, saját szerepét biztosítva jelenik meg a különböző testületekben.³¹⁶

Az Alaptörvény rendelkezése okán az állam lehetővé tette, hogy a művészek autonóm módon szervezzék a művészeti közéletet: az MMA tv. a képviseleti jogokon túl, gyakorlati közfeladat-ellátási lehetőségeket is biztosít a művészeti köztestületnek (forrás felosztás, szakmai-művészeti programok megvalósítása, stb.). Ezeknek a tényleges megvalósítása a köztestületi belső struktúra, illetve az adminisztratív szerv működőképességének biztosítása után válhatott csupán lehetségessé.³¹⁷

313 Lásd a Magyar Művészeti Akadémia kultúrstratégiai szerepének megerősítése érdekében szükséges törvénymódosításokról, valamint egyéb kulturális tárgyú törvények módosításáról szóló T/9236. számú törvényjavaslat 18. §-ához fűzött indoklás.

314 Az MMA elnökének kimagasló közjogi pozícióját mutatja, hogy őt tisztségében a köztársasági elnök erősíti meg [első ízben: „A köztársasági elnök 19/2012. (I. 11.) KE határozata a Magyar Művészeti Akadémia elnöki tisztségében való megerősítéséről. KEH ügyszám: IV-7/00105/2012.”] Fontos utalni az alaptörvényi szabályozásra, amely egyértelművé teszi az alkalmazandó eljárást. Magyarország Alaptörvénye 9. cikk (3) bekezdésének l) pontja szerint: „A köztársasági elnök megerősíti tisztségében a Magyar Tudományos Akadémia elnökét és a Magyar Művészeti Akadémia elnökét”. A teljesség igénye végett megjegyzem, hogy ugyanez a fordulat jelenik meg a Magyar Művészeti Akadémiáról szóló 2011. évi CIX törvény 22. § (1) bekezdésének első mondatában is. E szabály értelmezése során – azon a tényen túl, ami magát a feladat- és hatáskört határozza meg – fontos leszögezni, hogy mivel a jelzett jogforrások kijelentő módot használnak, így a „megerősíti tisztségében”-fordulatot nem csupán jogként, hanem a köztársasági elnök feladat- és hatáskörébe tartozó elemként kell tekinteni. Nem kerülhető meg, és nem is gyakorolható tehát a fenti aktus pl. egy ünnepélyes levélben történő „megerősítéssel”.

315 Lásd még a 208/2013. (VI. 17.) Korm. rendelet a Magyar Művészeti Akadémia tagjainak életjáradékáról, valamint életjáradékban részesített tagjának elhalálozása esetén megállapítható hozzátartozói ellátásokról

316 KOCSIS Miklós – KUCSERA Tamás: A kultúraigazgatás aktuális közjogi és közpolitikai kérdéseiről – a Magyar Művészeti Akadémia megjelenéséhez kapcsolódóan. In Kocsis Miklós – TILK Péter (Szerk.): A művészet szabadsága – alkotmányjogi megközelítésben. Kodifikátor Alapítvány, Pécs, 2013. 16. old.

317 Uo.

2.2.3. Az MMA tv. 2012. és 2013. évi módosításai

A kultúrstratégiai törvényt követően 2012-ben, illetve 2013-ban csupán két MMA-t érintő törvénymódosítást jegyezhetünk. E két törvény úgynevezett salátatörvényként érintette a közttestületet, leginkább apró korrekciókat tartalmazva.

A települési önkormányzatok fekvőbeteg-szakellátó intézményeinek átvételéről és az átvételhez kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló 2012. évi XXXVIII. törvény rögzíti, hogy az MMA közttestület a vonatkozó törvényi feltételek teljesítésére tekintet nélkül közhasznú szervezetnek minősül [2012. évi XXXVIII. törvény 49. § (1) bek.], kifejezve ezzel is a közttestület létének legmarkánsabb jellemzőit. Ezen kívül fontos tény, hogy ezzel a rendelkezéssel a jogalkotó részben kivonta az MMA-t az egyesülési jogról, a közhasznú jogállásról, valamint a civil szervezetek működéséről és támogatásáról szóló törvény hatálya alól.

Az egyes törvényeknek az új Polgári Törvénykönyv hatálybalépésével összefüggő módosításáról szóló 2013. évi CCLII. törvény MMA-t érintő rendelkezései közül az első a felügyelő testület összeférhetetlenségi szabályai körében tett bővítés, ami szerint az elnökség közeli hozzátartozói és bejegyzett élettársai nem lehetnek a felügyelő testület tagjai [2013. évi CCLII. törvény 22. § a) pontja]. A másik fontos változás az MMA gazdálkodása kapcsán tett korrekció: a „gazdálkodó szervezet” szóhasználat helyébe „a polgári perrendtartásról szóló törvényben meghatározott gazdálkodó szervezetet (a továbbiakban: gazdálkodó szervezet)” kitétel lép, tágítva ezzel a gazdálkodó szervezetek tárgykörét [2013. évi CCLII. törvény 22. § b) pontja].

2.2.4. A művészi alkotómunka közösségi feltételeinek megerősítése

A Kormány és a közttestület közötti egyeztetés-sorozat eredményeképpen megszülethetett a 1690/2012. (XII. 29.) Korm. határozat a Magyar Művészeti Akadémia kultúrstratégiai szerepének megerősítéséről, továbbá a 2014. évi X. törvény a Magyar Művészeti Akadémiáról szóló 2011. évi CIX. törvény módosításáról.

A kormányhatározat az MMA és a kormányzat közötti rövidtávú együttműködés tematikáját adta meg az alábbi kérdésekben: a Nemzet Művésze díj MMA keretei között történő megalapítása, a közttestület és más finanszírozási alapok közötti stratégiai együttműködés részletezése, valamint az MMA által létrehozni tervezett művészetelméleti módszertani kutatóintézet elhelyezése.

E célkitűzésekből a Magyar Művészeti Akadémiáról szóló 2011. évi CIX. törvény módosításáról szóló 2014. évi X. törvény az első kettőt be is építette az MMA tv.-be, de ezek mellett más téren is változásokat hozott a közttestület szervezetében. Így egységesítette a rendes és levelező tagi jogállást, bevezette a nem akadémikus közttestületi tagi státuszt, akadémikus tagság biztosítását nem művész, művészetelméleti szakemberek számára – ezzel pedig létrehozta az MMA kilencedik tagozatát, a művészetelméleti tagozatot –, valamint különféle infrastrukturális fejlesztéseket is eszközölt.

A Nemzet Művésze díj egy új állami elismerés, amit a jövőben az MMA ítél oda. Ennek keretében a magyar művészeti élet kimagasló teljesítményt nyújtó, leginkább elismert – megelőzőleg Kossuth-díjban részesített és 65. életévét, táncművész, valamint cirkuszművész esetében 50. életévét betöltött – képviselőinek személyes megbecsülése, méltó életkörülményeinek biztosítása céljából adományozható (MMA tv. III/A. Fejezet). Ez a változtatás

a Nemzet Színésze cím, a Magyar Mozgóképek Mestere díj és a Magyar Állami Operaház Mesterművésze díj egyidejű megszüntetését veti fel azzal, hogy e szakmai elismerésekben a Nemzet Művésze díj megalapításáig részesített személyek a Nemzet Művésze díjra megalapításától kezdődően jogosulttá válhatnak. Az említett szakmai elismerésekben részesítettek számára rendelkezésére álló költségvetési források MMA részére történő esetleges átcsoportosításának lehetőségét; ezzel a köztestület szolgáltatási profilja erősödne. Az új díj adományozása túlmutat a köztestület keretein, ugyanakkor mivel az új jogintézmény jól illeszkedik az MMA törvényben rögzített közfeladatainak ellátásához, a díj adományozásával kapcsolatos eljárás döntően az MMA szervezetére épül.

Az MMA a Nemzeti Kulturális Alap forrásainak felhasználásával kapcsolatos közreműködésének módjára, valamint a Nemzeti Kulturális Alap, a Magyar Nemzeti Filmalap Közhasznú Nonprofit Zrt., a Bethlen Gábor Alap, a Nemzeti Együttműködési Alap kulturális, továbbá a Médiaszolgáltatás-támogató és Vagyonkezelő Alap filmes pályázati forrásai terhére folyósított művészeti célú támogatásokat, a rendszerszerű működés és együttműködési felületek kialakításának lehetőségére figyelemmel, az esetleges párhuzamosságok megszüntetése érdekében ír elő a kormányhatározat tárcaközi együttműködést is. Ebben a kétoldalú, de többszereplős tárgyalássorozatban a köztestület tovább erősítheti szakmai jelenlétét, delegáltakon, illetve közvetlenül felügyelt költségvetési forrásokon keresztül erősítheti pozícióit.

Itt elmondható, hogy az állami felügyelet alól minden a köztestülethez kerülő kompetenciával erősebb, aktívabb eszközrendszerrel bíró, autonómiáját a nem szimbolikus kérdésekben is megélt testületté válhat az MMA. Mivel e folyamat során korlátosan rendelkezésre álló állami-költségvetési forrásokról van szó a már korábban is működő intézmények, kormányzati és nem-kormányzati szereplők konkuráló új szereplőként tekintenek az MMA-ra.³¹⁸

Ezen felül a 2014. évi X. törvény a hazai és határon túli művészeti és művészetelméleti szervezetekkel, intézményekkel összefüggő stratégiai megállapodás kodifikálásával egy újabb lépést tett a művészszféra autonómiája felé (MMA tv. 5/A. §). Hogy az MMA státuszának megfelelően tölthesse be szerepét, mint köztestület, fontos, hogy a művészeti élettel civil tevékenységi keretek között foglalkozó egyéb szervezetektől egyértelműen megkülönböztethető legyen; egyidejűleg kellő hangsúlyt kell kapnia azon feladatának, ami szerint a köztestületi minőségéből fakadóan, mint közérdekű közfeladatokat ellátó szerv, elsősorban az MTA-val és a külföldi, hasonló rendeltetésű intézményekkel alakítson ki és ápoljon kiegyensúlyozott partneri viszonyt.³¹⁹

318 Kocsis Miklós – Kucséra Tamás: A kultúraigazgatás aktuális közjogi és közpolitikai kérdéseiről – a Magyar Művészeti Akadémia megjelenéséhez kapcsolódóan. In: Kocsis Miklós – Tilk Péter (Szerk.): A művészet szabadsága – alkotmányjogi megközelítésben. Kodifikátor Alapítvány, Pécs, 2013. 17. old.

319 Lásd a Magyar Művészeti Akadémiáról szóló 2011. évi CIX. törvény módosításáról szóló T/12976. számú törvényjavaslat 3. §-ához fűzött indokolás

A módosító törvény egyik legrelevánsabb hozadéka az MMA-nak az MTA-val egyenrangú státusza megteremtésének célját szem előtt tartó, a köztestületet alkotó rendes és levelező tagok közötti jogállásbeli különbségek megszüntetése. A szabályozás elemzése és értelmezése alapján megállapítható, hogy a jogalkotó a rendes és levelező, illetőleg a tiszteletbeli és pártoló tagok jogállása között kívánt egyértelmű különbséget tenni.

Előbbi kettő – ti. a rendes és levelező tag – egyértelműen és kizárólagosan művészi kiválósága alapján nyerheti el a tagságot, ami az MMA Alapszabályának 17. §-a értelmében a „köztestületi tagság” összefoglaló fogalommal írható le. Az ezekbe a státuszokba tartozó személyek együttesen alkotják az MMA köztestületét. Megállapítható tehát, hogy a két tagi státus közötti a szabályozás sem felvételi eljárásrendbeli, sem művészeti kiválóságbeli különbséget nem tesz, a tárgyalt módosítás előtt kizárólag jogosultságaik között volt megfigyelhető eltérés. Ez a különbözőség három pontban ragadható meg: a) a levelező tagok létszámát a rendes tagokkal ellentétben nem tartalmazza garanciális jelleggel az MMA tv., b) a közgyűlésen a levelező tagokat nem illeti meg szavazati jog, és c) a tagválasztáson kizárólag a rendes tagok rendelkeznek az ajánlás jogával.³²⁰

Ezeket a diszkrepanciát volt hivatott kiküszöbölni a módosítás, amelynek eredményeképpen a rendes, valamint a levelező tagok jogállása közötti különbség feloldódott, és – a dolog természetéből fakadóan helyesen – kizárólag az esetleges társadalmi elismertségben tükröződő minimális eltérésre korlátozódik.

Az MMA működésével összefüggésben tett módosítás – az MTA mintájára – a köztestület személyi állományának kibővítése a „nem akadémikus köztestületi tag” kategóriájával. Ez egyrészt jelentős mértékben szolgálhatja az MMA „társadalmatisításának” deklarált célját, valamint lehetőséget ad a még akadémikusi szintet el nem érő művészek számára a köztestület munkájában való részvételre, hosszabb távon pedig az akadémikus-utánpótlásban is szerepet játszhat. Ennek értelmében a köztestület a nem akadémikus köztestületi tagok számára 2014. július 1. napjától biztosítja a felvételi kérelem benyújtásának lehetőségét. Nem akadémikus köztestületi tagként felvételét kérheti, aki DLA fokozattal, az MMA Alapszabályának 2. számú mellékletében meghatározott művészeti szakmai vagy külföldi szakmai elismeréssel rendelkezik (MMA tv. 8/A. és 8/B. §).

Az MMA eddigi működésének tapasztalatait – így különösen a tagválasztási eljárások folyamatait – elemezve indokolt volt a művészettel magas szinten foglalkozó, ám nem művészi tevékenységet végző kiválóságok (kritikusok, művészeti közírók, művészetelméleti szakemberek) akadémikussá válásának szabályait önálló tagozat keretei között rendezni. Így az MMA rendes tagja lehet az a személy (is), aki a művészeti tevékenységgel kapcsolatos korszerű elméleti álláspontok ismertetésével és közvetítésével, tendenciák megfigyelésével, garanciarendszerek kidolgozásával kimagasló eredményeket és széles körű társadalmi elismertséget ért el [MMA tv. 7. § (1a) bek.]. A művészetelméleti kérdésekkel (a művészeti tevékenységgel kapcsolatos korszerű elméleti álláspontok ismertetése és közvetítése, tendenciák megfigyelése, garanciarendszerek kidolgozása) az MMA, a művészettudomány (úgynevezett Kunstwissenschaft, amely a művészet történetének eseményeiből absztrahálja

320 Kocsis Miklós – Kucséra Tamás: A kultúraigazgatás aktuális közjogi és közpolitikai kérdéseiről – a Magyar Művészeti Akadémia megjelenéséhez kapcsolódóan. In Kocsis Miklós – Tilk Péter (Szerk.): A művészet szabadsága – alkotmányjogi megközelítésben. Kodifikátor Alapítvány, Pécs, 2013. 18. old.

és felmutatja a lényegét) tárgykörébe tartozókkal pedig az MTA foglalkozik; a két szervezet ekként határolja el a leendő akadémikusokkal szembeni tartalmi kritériumrendszert is.³²¹

2.3. Az MMA végső közjogi elismerése: az Alkotmánybíróság

döntése³²²

2014 tavaszán megszületett MMA-val kapcsolatos alkotmánybírósági döntés azért lehet a téma szemszögéből releváns, mert ezzel a határozatával az Alkotmánybíróság, mint „negatív jogalkotó” végleg lezárta az MMA köztestület körül megfogalmazott alkotmányossági vitákat.

2.3.1. Az indítvány

Az alapvető jogok biztosa szerint az Alaptörvény X. cikk (1) bekezdéséből levezethető állami semlegesség követelménye csorbult azáltal, hogy – az MMA tv. 30. §-ából és 7. § (2) bekezdéséből következően – csak az 1992. január 31-én alapított Magyar Művészeti Akadémia civilszervezet (egyesület) tagjai válhattak az MMA köztestület alakuló közgyűlésének résztvevőivé, és így az MMA „alapító” rendes tagjaivá, valamint – az MMA tv. 7. § (4) bekezdése szerint – a későbbi tagfelvételtől kizárólagosan döntő grémiummá. Érvélete szerint a civilszervezetektől nem várható el a semlegesség és a pluralitás, viszont a köztestületi formában létrehozott, a művészeti szabadsággal összefüggő tevékenységet kifejtő MMA esetében ez már az Alaptörvényből fakadó követelmény.

Az MMA tv. 11. § (2) bekezdése szerint a tagság feltételeiről, az ajánlás, valamint a választás részletes szabályairól, a 8. § (1) bekezdése szerint pedig a levelező tagság kritériumairól a törvény keretei között az MMA Alapszabálya rendelkezik. Az indítványozó szerint az a kérdés, hogy ki válhat az MMA tagjává, nem csupán az MMA-ra, illetve tényleges tagjaira vonatkozik, hanem érinti mindazokat is, akik a köztestület tagjaivá kívánnak válni, így az MMA funkcióján, hatáskörein keresztül a művészeti élet, sőt a társadalom mint a művészet „fogyasztója” egészét is. Az alapvető jogok biztosának érvelése szerint az MMA tv. hivatkozott rendelkezéseinek az MMA Alapszabályára történő utalásai lehetővé teszik, hogy az MMA Alapszabálya – az MMA tv. keretei között ugyan, de – további feltételeket támasszon a tagok körébe való felvételhez. Az Alaptörvény T) cikk (1) bekezdése szerint viszont általánosan kötelező magatartási szabályt az Alaptörvényben megjelölt, jogalkotó hatáskörrel rendelkező szerv által megalkotott, a hivatalos lapban kihirdetett jogszabály állapíthat meg, vagyis jogalkotó hatáskörrel nem rendelkező szerv nem állapíthat meg általánosan kötelező, kifelé irányuló magatartási szabályt. Az indítvány szerint tehát az MMA tv. 11. § (2) bekezdése, valamint 8. § (1) bekezdésének „illetve az Alapszabályban” szövegrésze sérti az Alaptörvény T) cikk (1) bekezdését, mivel azok jogszabálynak nem minősülő dokumentumnak adnak felhatalmazást általánosan érvényesítendő magatartás meghatározására.

321 Lásd a Magyar Művészeti Akadémiáról szóló 2011. évi CIX. törvény módosításáról szóló T/12976. számú törvényjavaslat 5-6. §-ához fűzött indokolás.

322 Részletesen lásd CSEPORÁN Zsolt – KOC SIS Miklós: Az Alkotmánybíróság határozata a Magyar Művészeti Akadémiáról. JeMa: Jogesetek Magyarázata. 2014/4. sz. 3–8. old.

2.3.2. Az Alkotmánybíróság döntése

Az Alkotmánybíróság 18/2014. (V. 30.) AB határozatában leszögezte, hogy az MMA alap-törvényi és törvényi szinten egyaránt kiemelkedő státuszt kapott, mert, bár közhatalmi jogköröket nem gyakorol, a kulturális támogatások szétosztásával, kulturális intézmények tulajdonlásával kapcsolatos olyan döntéseket hozhat, amelyek ténylegesen is kihatnak a művészeti alkotás szabadságára.

Az MMA-nak a művészeti alkotás szabadságát érintő jogosítványainak jellegéből az Alkotmánybíróság levezette, hogy az Alaptörvény X. cikk (1) bekezdésében foglalt követelménynek eleget téve, a köztestületi formában működő MMA-nak az Alaptörvény értékrendjét meg nem sértve a művészeti alkotás szabadságát, sokszínűségét, irányzatait, áramlatait egyaránt védelemben kell részesítenie. Ezt az alkotmányos igényt a törvényhozónak is tiszteletben kell tartania, magának a köztestületnek pedig szervezeti felépítése kialakítása és működése során a művészeti tevékenység pluralitását kell tükröznie, illetve elősegítenie. E körben pedig az MMA-nak egyenlő esélyeket kell biztosítania a művészek számára az MMA-tagságra, és ezen keresztül arra, hogy a művészeti életre befolyást gyakorolhassanak.

Az MMA tv.-nek az indítvány által támadott 7. § (2) bekezdése kimondja, hogy a 30. § szerint regisztrált személyek az MMA rendes tagjai. A törvény rendelkezéseiből következően tehát az MMA, mint az Alaptörvény által szabályozott köztestület, kizárólag egyetlen civilszervezet, a Magyar Művészeti Akadémia nevet viselő egyesület tagjaiból alakult meg. Az Alaptörvény X. cikk (3) bekezdése azonban nem mondja ki, és abból közvetve sem vezethető le az, hogy az MMA-t mint köztestületet kizárólag a Magyar Művészeti Akadémia egyesületből – pusztán az elnevezés azonossága okán – kellene létrehozni.

Az egyesülési jog alapján létrejött társadalmi szervezetek, egyesületek alapításukat, céljaikat, funkcióikat tekintve alapvetően különböznek a törvény által létesített köztestületektől, amelyekkel szemben alapvető alkotmányos követelmény mind a semlegesség, mind a pluralitás. Ezért aggályos egy konkrét egyesületből (azonos értékrendet valló zárt alanyi körből) mintegy törvényi „átemeléssel” egy általánosabb feladatkörű, az Alaptörvény tág értékrendjéhez igazodó, eltérő típusú jogi személyt, köztestületet létrehozni. Az MMA jogállami alkotmányos intézmény, a művészet szabadságának kiteljesítője és egyben védelmezője. Ez ugyanakkor nem zárja ki azt, hogy a köztestület megszervezése, tényleges létrehozása során ne lehetne felhasználni egy már létező civilszervezet – jelen esetben egy egyesület – tagságát, kapcsolatrendszerét vagy akár infrastruktúráját is.

Mindezek alapján az MMA tv. 7. § (2) bekezdése, amely szerint csakis egy adott civilszervezet tagjai válhattak az MMA megalakulásakor annak rendes tagjaivá és a későbbi tagfelvételtől kizárólagosan döntő testületté, nem állt teljes összhangban a művészeti alkotás szabadságát biztosító semlegesség és pluralitás követelményével, és ezáltal nem minden tekintetben felelt meg az Alaptörvény X. cikk (1) és (3) bekezdésében foglaltaknak.

Az Alkotmánybíróság már az 1098/B/2006. AB határozatban megállapította, hogy az egészségügyben működő szakmai kamarákról szóló 2006. évi XCVII. törvény (Ekt.) ex tunc hatályú megsemmisítése következtében az érintett egészségügyi kamarák működését semmi sem garantálná. A törvényi szabályozás hiánya a kamarák helyzetét és működését kiszámíthatatlanná tenné, s ez a jogbiztonság súlyos sérelmét okozná. Az egész Ekt. ex nunc hatályú megsemmisítése szintén a kamarákra vonatkozó szabályok hatályvesztéséhez vezetne, vagyis megszüntetné a kamarák működésének jogalapját. Ez az ex tunc hatályú

megsemmítéshez hasonlóan bizonytalan, a jogbiztonságot sértő helyzetet idézne elő. Az Ekt. jövőbeni hatályú megsemmisítése esetén a törvényhozónak az Alkotmánybíróság által megállapított időpontig új törvényt kellene alkotnia az egészségügyi kamaráról. Az egészségügyi kamarákra vonatkozó újabb törvény alkotása az Ekt. meghozatalát követő rövid időn belül, vagyis a gyakori jogszabályváltozás a már teljesezésbe ment jogviszonyokat érintően bizonytalanságot idézhet elő, egy esetleges jogalkotási késedelem pedig a kamarák működését veszélyeztethetné.³²³ Ezeket a szempontokat – mutatis mutandis – az Alkotmánybíróság jelen határozatának meghozatala során, az MMA tagsága és működése vonatkozásában is irányadónak tekintette, így az MMA tv. 7. § (2) bekezdése alaptörvényellenességének megállapítását és ebből következő megsemmisítését mellőzte, mivel a hivatkozott rendelkezések alapján létrejött köztestület megkezdte a működését, létrejött további – személyi és nem jelentéktelen vagyoni – jogviszonyok keletkezését eredményezte, és a jogszabályi rendelkezés akár ex nunc, akár ex tunc hatályú megsemmisítése a jogbiztonság sérelmét idézné elő.

Az MMA tv. 7. §-a szerint az MMA rendes tagjait – a törvényben meghatározott eljárás szerint – a közgyűlés választja, vagyis új tagok felvételére kooptálás útján kerül sor. Az előző pontban írottak alapján azonban az alakuló közgyűlés tagjainak törvényi meghatározása – csupán egyetlen civilszervezet tagságára korlátozva a tagságot – nem fedte le az Alaptörvény X. cikkének teljes tartalmát. Az MMA új tagjairól való döntés is e testület hatáskörébe tartozik, amely megoldás pedig megnehezíti – bár nem teszi lehetetlenné – az MMA művészeti pluralitást biztosító összetételének megvalósítását. Emellett az Alkotmánybíróság rámutatott, hogy a kooptálás az új tagok felvételének módjaként nem eleve ellentétes az Alaptörvénnyel, azonban mindaddig, amíg az MMA bővülő és megújuló tagságának kialakítása nem felel meg a pluralizmus és a semlegesség követelményének, addig az új tagok felvétele nem függhet csupán a korábbi egyesületi tagok, azaz most már az MMA tagjai általi jelöléstől és döntéstől.

Az MMA tv. 11. § (2) bekezdésének az indítvány benyújtásakor hatályos szövege szerint a tagságnak a törvényben nem szabályozott feltételeiről, és az ajánlás, valamint a választás részletes szabályairól a törvény keretei között az MMA Alapszabálya rendelkezik, a 8. § (1) bekezdése pedig azt mondta ki, hogy az MMA levelező tagjának – a törvényben meghatározottak mellett – meg kell felelnie az Alapszabályban meghatározott feltételeknek is.

Mindezek mellett az Alkotmánybíróság művészet szabadsága alapjogát biztosító semlegesség és pluralitás érvényesülésére tekintettel szükségesnek látta alkotmányos követelmény meghatározását az MMA tagságának mindenkori összetételére, illetve szervezetére és működésére vonatkozóan, amely alkotmányos követelményt magának az MMA-nak, illetve a jogalkotónak – akár a törvény esetleges módosítása, akár pedig a működés feltételeinek szabályozása során – a továbbiakban szem előtt kell tartania.

2.3.3. Különvélemények

1. Juhász Imre különvéleményében úgy érvel, hogy az alkotmányos követelményt megfogalmazó többségi álláspontot az Alkotmánybíróság megalapozatlanul fogadta el. Nem

³²³ 1098/B/2006. AB határozat, ABH 2007, 2088, 2112.

fogadja el az indítványnak azt a preconcepcióját, amely szerint a köztestületként létrehozott MMA, illetve az azt megelőzően megalakult társadalmi szervezet egyoldalúan kiválasztott tagságból állna, illetve állt volna. A társadalmi szervezatként létrejött Magyar Művészeti Akadémia alapszabályának 2. pontja szerint „a Magyar Művészeti Akadémia az alkotó szellem képviselője kíván lenni – függetlenül irányzatoktól, politikai nézetektől, egyéni, vagy csoportos törekvésektől – a magyarság és emberi egyetemesség eszmei hagyományának megfelelően”. Ezen felül az alapszabály 3. pontja a következőket rögzíti: „A Magyar Művészeti Akadémia politikai pártoktól független szervezet, azoktól támogatást nem fogad el, helyi és országos választásokon képviselőket nem állít.” Juhász szerint a fent idézettek cáfolják az előzetes feltevést, és az alapszabály más részei sem tartalmaznak olyan rendelkezéseket, amelyekből az MMA tv. 7. §-ával kapcsolatos kételyek felmerülhetnének.

Mindezek alapján elutasítja a többségi határozat azon megállapítását, hogy az MMA tv. 7. §-a nem minden tekintetben felel meg az Alaptörvény X. cikk (1) és (3) bekezdésében foglaltaknak. Megítélése szerint az indítványt az MMA tv. 7. §-a vonatkozásában el kellett volna utasítani.

2. Salamon László különvéleményében leszögezi: az Alaptörvény X. cikk (1) bekezdésében deklarált művészeti alkotás szabadsága nem azonos a művészeti élet sokszínűségével (pluralizmusával), jóllehet a kettő között szoros korreláció áll fenn. Azt, hogy a szabadság és a sokszínűség nem tekinthetők alkotmányjogi értelemben (sem) szinonim fogalmaknak, az Alaptörvény IX. cikk (2) bekezdésében foglalt sajtószabadságra vonatkozó rendelkezés is alátámasztja, amely külön említi a sajtó szabadságát és külön a sokszínűségét.

Álláspontja szerint, bár az indítványozó által támadott törvényi rendelkezés tagfelvételi szabálya „szubjektív és diszkriminatív”, az alapvető jogok biztosa az indítványt nem az Alaptörvény XV. cikkében foglalt diszkrimináció tilalmának sérelmére alapította. Így az Alkotmánybíróság vizsgálata az indítványhoz való kötöttség szabályára tekintettel ebben az irányban sem volt lehetséges.

Salamon egyetért azzal, hogy önmagában nem sérti az Alaptörvény X. cikk (1) bekezdését, ha az államnak kulturális prioritásai vannak, az azonban következik a művészeti szabadságból, hogy az állam egyetlen irányzatot, irányultságot sem tekinthet kizárólagosnak. Álláspontja szerint az állam nem lehet semleges az Alaptörvényben foglalt értékekkel szembenálló esetekben. Ebből arra következtet, hogy a szabadságjogok tiszteletben tartása miatt a tiltásig ugyan nem mehet el, de nem várható el tőle, hogy az alaptörvényi értékekkel összhangban nem álló tevékenységeket kifejezetten támogassa és ösztönözze.

Ezen túl rámutatott arra is, hogy a Magyar Művészeti Akadémia civilszervezet alapszabálya semmiféle kirekesztő jellegű rendelkezést nem tartalmazott, épp ellenkezőleg. Továbbá az előzményt jelentő civilszervezetnek, illetve a művészeti köztestületnek, valamint a másik általános művészeti intézménynek, a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémiának voltak és vannak közös tagjai, ám az MMA tagfelvételi gyakorlatában kirekesztőlegesen eljárásra nem merült fel példa.

Leszögezte, hogy mivel az MMA közhatalmi jogosítványokat nem gyakorol, önmagában nem alkalmas a művészeti alkotótevékenység, a művészeti élet szabadságának a megsértésére.

Végül kifejtette: a művészeti életben tapasztalható megosztottság messzemenően nem kívánatos, és megszűnése – amihez remélhetőleg idővel egyre közelebb jutunk – általános művészeti-kulturális érdek. Ezt azonban nem az alkotmányjog eszköztárával lehet előmozdítani, így nem tartja indokoltnak alkotmányos követelmény meghatározását.

Salamon László különvéleményéhez Balsai István alkotmánybíró is csatlakozott.

3. Szívós Mária különvéleményében hangot ad annak az elképzelésnek, mely szerint az alkotmányos követelmény megállapítását a többségi döntés az MMA művészeti pluralitást biztosító összetétele elősegítésének érdekében látta szükségesnek, annak ellenére, hogy a művészeti pluralitás mércéjét nem határozta meg. Nem vizsgálta így azt sem, hogy a művészeti szabadságot biztosító pluralitás miként érvényesült az MMA létrehozásakor és miként érvényesült a mostani döntés meghozatalakor. Álláspontja szerint éppen ezért az alkotmányos követelmény kimondása az MMA tv. 7. §-ának alkalmazásával összefüggésben érdemi változást nem fog eredményezni, annak az MMA általi érvényre juttatása nem lesz ellenőrizhető és számon kérhető: hiányzik ugyanis az a jogilag értékelhető kánon, amelyhez az alkotmányos követelménynek való megfelelés mérhető.

Ezen kívül Szívós megjegyzi, hogy a Milla Egyesület nyílt levélként közzétett véleménye alapján az alapvető jogok biztosa nem folytatott le semmilyen vizsgálatot, hanem annak érveit automatikusan átvéve fordult az Alkotmánybírósághoz. Szívós elfogadhatatlannak tartja, hogy az alapvető jogok biztosa az Alkotmánybírósághoz fordulásának okaként egy politikaformáló egyesület nyílt levelét tüntette fel úgy, mintha egy érintett művészeti civilszervezet beadvánnyal fordult volna hozzá.

2.3.4. A döntés elemzése és kritikája

Lényeges utalni egy, a többségi döntést csupán kiegészítő, az Alkotmánybíróság által figyelmen kívül hagyott tényezőre. Az indítvány állítása szerint az MMA megalakuláskor a tagfelvétel „szubjektív és diszkriminatív” volt. Ezt kiegészítve leszögezi, hogy az MMA tv. 30. §-a és 7. § (2) bekezdése sérti a művészet szabadságát. Ez az állítás azonban helytelen: az idézett jogszabályi rendelkezés, az MMA tv. 30. § (4) bekezdése csupán első látásra tűnhet szubjektívnek. Nem szabad ugyanis elfeledni, hogy ehhez a meghatározáshoz két, nem elhanyagolható konjunktív és objektív feltétel is társult: egyrészt a részvételre irányuló szándék határidőn belüli jelzése, másrészt – és a kettő közül ez a fontosabb – megfelelés az MMA tv. 7. § (1) bekezdésében támasztott követelményeknek. Ez utóbbi pedig minden tagra, az ezen az alanyi körön kívül esőkre egyaránt objektíve vonatkozik, így a leendő tagokra is. Épp ezért a további tagok választása nem sértheti a művészet szabadságának alapját, hiszen azonos mércével méretik az „alapító” és a későbbi tag is.

Kifogásolható továbbá a határozat rendelkező részének I. pontja: az alkotmányos követelmény. A művészi szabadság ugyanis kizárólag a művészi tevékenységet ténylegesen folytató egyéneket illeti meg, különféle szerveződések nem – legyenek azok akár civilszervezetek, akár köztestületek. A művészi tevékenységet folytató egyének teljes művészi szabadságukból – a művészeti műhely jelleg érvényesülése érdekében – átruháznak bizonyos elemeket olyan szervekre vagy testületekre, amelyek ebből a forrásból eredeztetik saját autonómiájukat. Az ily módon létrejövő intézményeket tehát nem a saját joga járó művészeti élet szabadsága, hanem az őket alkotó egyének művészi szabadságából származó „művészeti öngazgatáshoz való jog” illeti meg, amely – műhelyjellegéből és a köztestület

céljából fakadóan – keretet biztosít az egyén művészi szabadsága érvényesülésének. Így az Alaptörvény szövege az MMA művészeti autonómiájára vonatkozóan – „Magyarország védi a [...] Magyar Művészeti Akadémia tudományos és művészeti szabadságát”, X. cikk (3) bekezdés – pontatlannak minősíthető, mivel a művészeti szabadság a véleménynyilvánítás alapjogának szabadságjogi jellegéből kiindulva szorosan az individuumhoz kötődik.³²⁴ Ugyanezt támasztja alá az alábbi alkotmánybírói állásfoglalás:

„Kivételes esetben előfordulhat ugyan, hogy valamely állami szervet alapjogi sérelem ér. Ez azonban csak akkor fordulhat elő, ha az állam által fenntartott szerv az alapjog gyakorlásával szoros kapcsolatban áll, különösen ha kifejezetten azzal a céllal jött létre, hogy az egyén alkotmányos alapjoga gyakorolható legyen (illetve az alapjog gyakorolhatóságának mintegy feltételeként jött létre, például egyetemek és az oktatáshoz való jog, tudományos élet szabadsága; a Magyar Tudományos Akadémia és a tudományos élet szabadsága; múzeumok, színházak és a művelődéshez való jog; stb). Az állami szerv alapjogséremlének azonban minden esetben visszavezethetőnek kell lennie az egyének jogaira.”³²⁵

Ez viszont problematikussá teszi az Alkotmánybíróság döntését, hiszen nehezen értelmezhető az MMA-ra vonatkozóan meghatározott alkotmányos követelmény az Alaptörvény idézett szakasza függvényében. Ráadásul a határozat a következőképpen rendelkezik:

„Az Alkotmánybíróság megállapítja: a Magyar Művészeti Akadémiáról szóló 2011. évi CIX. törvény 7. §-a alkalmazásával összefüggésben az Alaptörvény X. cikk (1) és (3) bekezdéséből fakadó alkotmányos követelmény az, hogy a Magyar Művészeti Akadémia tagságának mindenkor összetétele, szervezeti felépítése és működése megfeleljen a művészeti szabadság alkotmányos értékének.”

Azaz a művészet szabadságának intézményi oldalát, az MMA művészeti öngazgatáshoz való jogát rendezi az alkotmányos követelmény (szervezeti-működési kérdések). Mivel azonban – a fentiek alapján – a közttestületet nem illeti meg a művészeti szabadság alapjogi oltalma, csak a művészeti autonómia, az alkotmányos követelmény értelmezhetetlen. Az egyedüli megoldás (félmegoldás) az lehet, ha a művészeti autonómiára nézve a művészet szabadságának zsinórmértékét tekintjük irányadónak. Itt azonban utalnunk kell Szívós Mária különvéleményére, amely szerint:

„[...] az alkotmányos követelmény kimondása az MMA tv. 7. §-ának alkalmazásával összefüggésben érdemi változást nem fog eredményezni, annak az MMA általi érvényre juttatása nem lesz ellenőrizhető és számon kérhető. A fentebb kifejtettek alapján ugyanis hiányzik az a jogilag értékelhető mérce, amelyhez az alkotmányos követelménynek való megfelelés mérhető. [67] [...] A művészeti szabadság alkotmányos értékét nem határozta meg az Alkotmánybíróság, csupán azt rögzítette, hogy a művészeti szabadság a semlegesség és a pluralitás követelményével biztosítható. [61] [...] A művészeti pluralitás mércéjét azonban szintén nem határozta meg az Alkotmánybíróság.”

324 CSEPORÁN Zsolt: „A művészet szabadságával élő személyek alapjogi helyzete Magyarországon” In: Kocsis Miklós – TILK Péter (szerk.): A művészet szabadsága -- alkotmányjogi megközelítésben. Kodifikátor Alapítvány, Pécs, 2013. 62. old.

325 Lásd 198/D/2008. AB végzés, ABH 2009, 2961, 2962.

Az MMA létrehozásakor a kitűzött cél „egy, a Magyar Tudományos Akadémiához (a továbbiakban: MTA) hasonló szerepkörű és súlyú művészeti köztestület” megalapítása volt,³²⁶ hogy a művészetre, illetve a kulturális életre fokozottan jellemző társadalmi felelősség, aktív szerepvállalás egy olyan garanciális infrastrukturális és személyi bázissal rendelkezzen, amely az e szektorban működők tevékenységét segíteni tudja.³²⁷ Az Alkotmánnyal ellentétben az Alaptörvény kifejezetten nevesíti a tudomány akadémiaja mellett a művészet akadémiaját is, az MMA-t; ennek létrehozásával megszűnt az az egyoldalúság, amely az Alkotmányt jellemezte: az egyaránt védett tudomány és művészet mellett csak az egyik szféra részére volt biztosított az akadémiai háttér, annak minden szakmai és pénzügyi előnyével együtt. Az Alaptörvény megalapozta a művészetnek a tudománnyal e tekintetben is egyenrangúként és azonos fontosságúként való kezelését, komolyan véve a biztosítási kötelezettség teljesítését.³²⁸

Amellett, hogy köztestületként hozták létre, nem szabad elfelejteni, hogy az MMA jogállami, alkotmányos intézmény, a művészet szabadságának „intézményes” kiteljesítője és védelmezője. Az Alaptörvény az MMA-t az MTA-val karöltve, egy cikkben belül, ugyanabban a bekezdésben említi [X. cikk (3) bekezdés]. Tehát az Alaptörvény a tudomány és a művészet szabadságának alapjogát, illetve az ezekhez kötődő testületeket, a két akadémia helyzetét egyenrangúan rendezi. Ez a szoros kapocs az ágazati szabályozás szintjén is megjelenik, hiszen törvényben meghatározott közfeladatok ellátására lettek létrehozva. Az AB határozat többségi álláspontja az MMA tv. 7. § (2) bekezdése megsemmisítésének mellőzésénél 1098/B/2006. AB határozatra hivatkozik, amivel az MMA-t indirekt módon az egészségügyi kamarákkal (mint szakmai kamarával) egyenlőként kezeli. Ezzel szemben egy korábbi határozatában a következőt mondta ki a testület:

„Abból, hogy a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény (Ptk.) egyaránt köztestületnek minősíti a gazdasági és a szakmai kamarát, nem következik a mindenben – a belső és külső jogviszonyokra vonatkozó – azonos jogi szabályozás. Ellenkező esetben minden köztestületet (azok tagjait) mindenben azonos szabályozás alá kellene vonni, amely azon kívül, hogy nem alkotmányi követelmény, a különböző köztestületek közötti indokolt és szükséges eltéréseket sem engedné megjeleníteni. Maga a Ptk. azzal, hogy példálózó felsorolást alkalmaz („köztestület különösen a Magyar Tudományos Akadémia, a gazdasági, illetve a szakmai kamara”), kifejezi a szükséges és lehetséges eltéréseket a köztestület egyes fajtái között. Az egyes köztestületi fajtákra (gazdasági, orvosi, ügyvédi, gyógyszerészeti stb. kamarák) vonatkozó részletes szabályokat – amelyek az eltéréseket konkrétan és célhoz kötötten jelenítik meg – külön törvények tartalmazzák.”³²⁹

Bár az Alkotmánybíróság indokolása az MMA tv. 7. § (2) bekezdésével kapcsolatban helytálló a jogbiztonság védelmére vonatkozóan, a két köztestület, az MMA és a kamara közötti

326 Az MMA tv. indokolása.

327 CSEPORÁN Zsolt – KOCSIS Miklós: „Jogalkotás a kulturális igazgatás területén – esettanulmány a Magyar Művészeti Akadémia szabályozási rendszeréről” Kodifikáció, 2014/1. 17.

328 Lásd erről részletesen TILK Péter: „A művészet szabadságának szabályozási modellje az Alaptörvényben”. In: Kocsis – TILK: i.m. 30–31. old.

329 193/B/1998. AB határozat, ABH 2000, 731, 734, 735.

státuszbeli egyenlőségtétellel nem értünk egyet. Az MMA köztestületi státuszát tekintve a művészeti élet területén olyan szereplő, mint a tudományban az MTA, ami – közfeladatokat ellátó, alkotmányos intézményi jellegéből adódóan – kiemeli a köztestületi formában működő egyéb szervezetek, így a gazdasági-szakmai kamarák köréből.

Az indítványozó szerint:

„[...] ellentétes az Alaptörvény X. cikk (1) és (3) bekezdésével, ha a törvényhozó az MMA tv. megalkotása során nem értéksemleges, és a művészet egyes formáit nem egyenlő védelemben részesíti. Ezt az elvet a törvényhozónak mind az MMA összetételére, mind a tevékenységére vonatkozó szabályok kialakítása során tiszteletben kell tartania. E köztestületnek a fentiekből kifolyólag pluralizmust kell megvalósítania a művészetek terén.”

Ezzel összefüggésben utalni szükséges arra a nyilvánvaló jogalkotói szándékra, amely az MMA köztestületet a művészet szabadságát biztosító testületként, továbbá egyfajta katalizátorként hozta létre. Az MMA tv. közlönyállapot szerinti 12. § (1) bekezdése az úgynevezett társult szervezetekkel összefüggésben arról rendelkezett, hogy „[a]z MMA elősegíti a művészeket összefogó magyarországi székhelyi társadalmi szervezetek szakmai és közéleti tevékenységének fenntartását és fejlesztését, valamint nyitott a velük való együttműködésre”. Ugyanezen paragrafus (2) bekezdése szerint „[a]z elnökség javaslatára a közgyűlés dönt az (1) bekezdés szerinti társadalmi szervezettel való együttműködésről, ennek keretében különösen a társult szervezeti státusz megadásáról és az együttműködés feltételeiről.” A (3) bekezdés tartalmazta azt a kitétel, hogy „[a]z MMA a társult szervezettel együttműködési megállapodást köt”. A rendelkezés fejlődéstörténetét szemlélve az is megállapítható, hogy az időközben bekövetkezett módosítás értelmében a törvény kiegészült egy új 5/A. §-sal, amelynek (1) bekezdése értelmében „[a]z MMA elősegíti a művészeket, művészetelméleti szakembereket összefogó hazai, határon túli magyar, külföldi és nemzetközi civil szervezetek szakmai és közéleti tevékenységének fenntartását és fejlesztését, valamint nyitott a külföldi hasonló rendeltetésű intézményekkel való együttműködésre”. A (2) bekezdés szerint az „MMA az (1) bekezdésben meghatározott szervezetekkel stratégiai együttműködési megállapodást köthet”.

Ennek fényében világosan látszik, hogy az Országgyűlés szándéka szerint az MMA a művészet területén a pluralizmus megvalósítása érdekében tevékenykedik, ami tőle az indítványban is leírtak alapján elvárható. Ennek a sok szempontú művészettámogató tevékenységnek a célja a művészet szabadságának biztosítása, amelynek azonban – az indítvány szellemiségétől eltérően – nem az MMA az egyedüli biztosító, következésképpen a kizárólagosságra utaló indítványozói érvelés nem vezethet el az alaptörvény-ellenesség megállapításához.

Megjegyzést érdemel továbbá Szívósnak az alapvető jogok biztosa eljárását kifogásoló véleménye kapcsán – ti., hogy egy „politikaformáló egyesület” nyílt levele alapján fordult az Alkotmánybírósághoz – két megjegyzést indokolt megtenni: 1. Az ügyben érintett „politikaformáló egyesület” formálisan az ombudsmanhoz fordult, majd beadványát nyílt levélként feltette saját honlapjára; az ombudsman tehát a beadvány alapján fordult az Alkotmánybírósághoz, nem pedig egy nyílt levél alapján. 2. Az alapvető jogok biztosáról szóló 2011. évi CXI. törvény 18. § (4) bekezdése lehetőséget biztosít az eljárás hivatalbóli lefolytatására

(természetes személyek pontosan meg nem határozható, nagyobb csoportját érintő vizsgálás kivizsgálására vagy egy alapvető jog érvényesülésének átfogó vizsgálatára), vagyis az ombudsman eljárása még abban az esetben sem lenne kifogásolható, ha az érintett egyesület formális beadványt nem terjesztett volna elő számára.

2.3.5. A határozat jelentősége

Az állami kulturális-művészeti intézményrendszer magyarországi helyzetét vizsgálva előrelépésként értékelhető, hogy 2011. augusztus 10. napján hatályba lépett az MMA tv., amelynek értelmében létrejöhett a köztestületi jogállású MMA. A törvény szellemében – és az Alaptörvény alapján – a Magyar Tudományos Akadémiához hasonló szerepkörű és súlyú köztestület alakult meg 2011. november 5-én, amely az önkormányzás elvén működő jogi személyként országos közfeladatokat lát el a kulturális értékek védelme és gyarapítása, a művészeti és történeti hagyományok megőrzése, a magas színvonalú művészi alkotómunka közösségi feltételeinek megerősítése, az alkotómunka szabadságának védelme, a magyar művészeti élet kimagasló teljesítményt nyújtó képviselőinek személyes megbecsülése érdekében.

Éppen ezért kiemelkedően fontos követelmény az MMA alkotmányos működése és „jelenléte”, hiszen hosszabb távon egy eddig nem tapasztalt inspiratív erőt kifejező kulturális közeg kialakítását célozza. A művészeti élet szabadsága és nyitottsága megköveteli, hogy az MMA ne léphessen fel egyfajta „korlátozó tényezőként”, netalán művészi kérdésekben felülbírálhatatlan autoritásként, vagyis működése során elvárható az igény vele szemben, hogy közös akaratból bizonyos szervezetekkel együttműködjön, de más művészeti intézmények szervezeti, illetve az egyes művészek autonómiája minden körülmények között érintetlen maradjon.

Az MMA az MTA-val egyenrangú státusza megteremtésének célját szem előtt tartva, 2014 közepére számottevő és megkerülhetetlen tényezőjévé vált a magyar művészeti életnek. Ennek szellemében az MMA társadalmasítását elősegítve a művészet minden szereplője felé nyitott a nemzeti kultúra fenntartása és fejlesztése érdekében. Az Alkotmánybíróság ezeknek az erényeknek, céloknak a helyeslése és elismerése mellett tört lándzsát jelen határozatával, amelyben az eljárás megszüntetéséről döntött, lezárva ezzel az MMA körüli alkotmányos vitákat.

2.4. A Magyar Művészeti Akadémia szerepe a hazai kulturális életben

Az állami kulturális-művészeti intézményrendszer magyarországi helyzetét vizsgálva komoly előrelépésként rögzíthető, hogy 2011. augusztus 10. napján hatályba lépett az MMA tv., amelynek értelmében létrejöhett a köztestületi jogállású MMA. A törvény szellemében – és az Alaptörvény alapján – a Magyar Tudományos Akadémiához hasonló szerepkörű és súlyú köztestület alakult 2011. november 5-én, amely az önkormányzás elvén működő jogi személyként országos közfeladatokat lát el a kulturális értékek védelme és gyarapítása, a művészeti és történeti hagyományok megőrzése, a magas színvonalú művészi alkotómunka közösségi feltételeinek megerősítése, az alkotómunka szabadságának védelme, a magyar művészeti élet kimagasló teljesítményt nyújtó képviselőinek személyes megbecsülése érdekében.

Az MMA tv. eddigi módosításainak fenti vizsgálata alapján megállapítható, hogy a jogalkotó konzekvens módon, lépésről lépésre igyekezett biztosítani az MMA-nak a kulturális

életben alkotmányos szervként betöltendő szerepéhez igazodó feladat- és hatásköröket, valamint az ahhoz rendelt eszközöket. Rögzítendő, hogy a köztestület működésének megkezdése óta aktív, kezdeményező szerepet vállal a kultúraszervezés területén, és az ennek hátteret biztosító jogi szabályozás előkészítése vonatkozásában is.

A vázolt tendenciára figyelemmel – a tárgyalat AB határozat apropóján is – kiemelkedően fontosnak látszik az MMA alkotmányos működésének biztosítása, ami garanciája lehet annak, hogy a művészeti élet szabadságát az Alaptörvénynek megfelelően a köztestület működése is biztosítani tudja. A szabályozás elemzése arra enged következtetni, hogy szabályozó tevékenysége során mind a jogalkotó, mind pedig működése során az MMA figyelembe vette-veszi azt az alkotmánybírói határozatból is fakadó követelményt, hogy az MMA működése során közös akaratból kulturális területen működő civil szervezetekkel együttműködjön, de más művészeti intézmények szervezeti-, illetve az egyes művészek autonómiája minden körülmények között érintetlen maradjon.

2.5. Következtetések

Az MMA tv. eddigi módosításainak fenti vizsgálata alapján megállapítható, hogy a jogalkotó konzekvens módon, lépésről lépésre igyekezett biztosítani az MMA-nak a kulturális életben alkotmányos szervként betöltendő szerepéhez igazodó feladat- és hatásköröket, valamint az ahhoz rendelt eszközöket. Rögzítendő, hogy a köztestület működésének megkezdése óta aktív, kezdeményező szerepet vállal a kultúraszervezés területén, és az ennek hátteret biztosító jogi szabályozás előkészítése vonatkozásában is. Így az optimális jogalkotás jogbölcseleti követelménye, azaz a joghatékonyság kívánalma magas fokban realizálódik, amelyet a jogalkalmazás hatékonyságát képviselő alkotmánybírói álláspont egyaránt megerősít.

A kérdés csupán az, hogy a jog hatékonyságától elváló, de ahhoz mégis szervesen kapcsolódó társadalmi hatékonyság miként és milyen ütemben fog fejlődni a köztestület és a hozzá rendelt (köz)feladatok expanziója függvényében. Ebben a körben tehát azt az érdekes következtetést vonhatjuk le, hogy e konkrét esetben a joghatékonyság harmadik jogi feltétele, a jogtudat³³⁰ a társadalmi hatékonyságon belül értelmezhető: annak fennmaradó aspektusát jelenti.³³¹

Az MMA 2011. november 5-én lezajlott megalapítását követően 2012 májusára kialakította köztestületi szervezeti struktúráját, amelynek alapjai a tagozatok. A nyolc – az Alapszabályban is rögzített – tagozat a kezdetektől fogva biztosította az összművészeti köztestület – művészeti ágak tekintetében is plurális, sokszínű személyi összetételén alapuló – működését (2014 nyarán az MMA tv. a köztestület által kezdeményezett módosítása értelmében kilencedik tagozatként a művészetelméleti szakembereket magukba foglaló tagozat is

330 Vö. VISEGRÁDY: Jog- és állambölcselet. 202. old., valamint 220–222. old.

331 CSEPORÁN Zsolt – KOCSIS Miklós: A jog hatékonyságának egyes kérdései a Magyar Művészeti Akadémia kodifikációjának tükrében. In: NOCHTA Tibor – MONORI Gábor (szerk.): IUS EST ARS – Ünnepi tanulmányok Visegrády Antal professzor 65. születésnapja tiszteletére. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 2015. 141–158. old.

megalakult. Ennek kapcsán is megállapítható, hogy a köztestület vezetői figyelemmel voltak a művészeti ágak sokszínűségére, hiszen a nyolc művészeti tagozat az elméleti tagozat megalakításához kapcsolódóan egy-egy – azaz azonos létszámú – levelező tag személyére tehetett javaslatot az elnökség útján a közgyűlésnek).

Elmondható továbbá az is, hogy az MMA alapítását követően folyamatosan zajlott a tagfelvétel, így mára az alapítói körrel azonos – sőt azt kevéssel meghaladó – az elmúlt két esztendőben akadémiussá választott tagok létszáma.

Ehhez kapcsolódóan elmondható, hogy az MMA kezdeményezésére az eredeti 200-ról 250-re bővült a felvehető rendes tagok száma, törvényben lett meghatározva a levelező tagok 50 fős kvótája, s az alapításhoz képest megszűnt a jogok tekintetében a különbözőség a levelező és rendes tagok között (azaz kialakult a szavazati jog, a választhatóság és választás tekintetében a jogegyenlőség).³³²

Mindezekkel kapcsolatban még egy megállapítást kell tenni: a köztestületi megalakulás időszakában a tagság közelítőleg 2/3-át a képzőművészeti és irodalmi területek képviselői alkották. Bár egy – a kiválóságon alapuló – tagság esetében nem feltétlenül kell és lehet a „külvilág” matematikai-statisztikai jellemzőit érvényesíteni (sőt már önmagában az is kérdéses, hogy lehet-e, hiszen a rendelkezésre álló adatok is eltérőek a különböző szempontú „leválogatások” lehetősége okán), de a törvény által leírt összművészeti jelleg, a jogszabályi feladat-meghatározás, illetve mindezeket túl egyfajta beszámítós szemlélet okán (azaz a köztestületi feladatevellátás végrehajtását könnyíti az érintetteknek a folyamat kezdetétől történő bevonása) is az MMA elnöksége – a bővítések során – az eredendően kisebb létszámú népművészeti, ipar-, és tervezőművészeti, építőművészeti, zeneművészeti, film- és fotóművészeti, valamint színházművészeti területekhez rendelt jelentősebb kvótákat a bővítések során. Mindezek eredményeképpen – egyezően az alkotmányossági követelményekben leírtakkal – számos újabb művészeti ág művelői jelentek meg az akadémiusok körében.

A művészeti köztestület 2013. évi májusi közgyűlése elfogadta az úgynevezett társadalmasítási elveket, illetve kodifikációs szövegtervezetet. Ennek értelmében – illetve a vonatkozó törvénymódosítás 2014. március 1-jei hatályba lépését, s az arra alapuló májusi alapszabály-módosítást követően – megkezdődhetett a nem akadémikus köztestületi tagság kialakításának köre. A jogszabály és a köztestület által kialakított díj és elismerésrendszer alapján – hasonlóan a Magyar Tudományos Akadémia köztestületi tagi struktúrájához – az akadémiai körbe nem tartozó művészek és művészetelméleti szakemberek felvételüket kérhetik a művészeti köztestület, a továbbiakban ezen tagsági kör választott képviselőin keresztül vesz részt a tagozatok, illetve a közgyűlés munkájában. Ezen gyakorlat is ellentétes az ombudsmani indítványban leírtakkal, s ugyancsak egyező irányt mutat az alkotmányos követelménnyel, hiszen egy általános meghíváson keresztül széles személyi kör csatlakozhat – saját döntése alapján az MMA-hoz, a sokszínűség elvei alapján.

332 Ez alól az egyetlen kivétel szimbolikus jellegű: az eddig még be nem töltött tiszteletbeli elnöki tisztségre kizárólag rendes tag választható.

Az MMA-tagság, pontosabban taggá válás kérdéskörében még egy szervezeti döntés hangsúlyozandó: a művészeti köztestületi alapszabály megalkotása során az előterjesztők és a döntéshozók nem éltek az MMA tv. 8. § (1) bekezdésének „illetve az Alapszabályban” szövegrésze biztosította lehetőséggel, azaz a többletkritériumok meghatározásával, így a belső szabályozó megalkotásakor, továbbá a tagbővítések során sem valósult meg alaptörvényesítés. Ezt a tényt sem az indítvány, sem a határozat sem vizsgálta. Tényszerű, hogy ugyancsak a köztestület álláspontjával egyezően helyezte hatályon kívül az Országgyűlés az idézett bekezdést, így a kérdésben az AB határozata okafogyottságot állapított meg.³³³

Ugyancsak az AB határozatában foglaltakra reagálva leírható: az MMA tagozatai összecszerúságában egyező nagyságú belső költségvetéssel rendelkeznek, s ez az elv érvényesül a pályázati-támogatási javaslatok, a díjak és ösztöndíjak keretösszegeinél is.

³³³ Kocsis Miklós – Kucsera Tamás Gergely: A Magyar Művészeti Akadémia működésének vizsgálata az Alkotmánybíróság határozatának fényében. Magyar Művészet 2014. 3-4. sz.

VII. ÖSSZEZÉS

Az oktatás mellett a kulturális jogok között szereplő tudomány és művészet szabadságának intézményi garanciarendszerének fejlesztése nyomán az Alkotmánnyal ellentétben az Alaptörvény kifejezetten nevesíti a tudomány akadémiaja mellett a művészet akadémiaját is, az MMA-t, aminek létrehozásával megszűnt az az egyoldalúság, ami az Alkotmányt jellemezte: az egyaránt védett tudomány és művészet mellett csak az egyik szféra részére volt biztosított az akadémiai háttér, annak minden szakmai és pénzügyi előnyével együtt. Az Alaptörvény megalapozta a művészetnek a tudománnyal való, e tekintetben is egyenrangúként és azonos fontosságúként való kezelését, komolyan véve a biztosítási kötelezettség teljesítését.

Az ennek nyomán megalkotott MMA tv.-t és annak módosításainak folyamatszerű vizsgálata alapján megállapítható, hogy a jogalkotó hasznosította az MTA kialakult szabályozási megoldásait, sőt, az ahhoz vezető, közel kétszáz éves folyamat tapasztalatait is. Konzekvens módon, lépésről lépésre igyekezett biztosítani az MMA-nak a kulturális életben alkotmányos szervként betöltendő szerepéhez igazodó feladat- és hatásköröket, valamint az ahhoz rendelt eszközöket. Rögzítendő, hogy az MMA működésének megkezdése óta aktív, kezdeményező szerepet vállal a kultúraszervezés területén, és az ennek hátteret biztosító jogi szabályozás előkészítése vonatkozásában is. Így az optimális jogalkotás jogbölcseleti követelménye, azaz a joghatékonyság kívánalma magas fokban realizálódik, amelyet a jogalkalmazás hatékonyságát képviselő alkotmánybírói álláspont egyaránt megerősít.

A művészeti köztestület 2013. évi májusi közgyűlése elfogadta az úgynevezett társadalmasítási elveket, illetve kodifikációs szövegtervezetet. Ennek értelmében – illetve a vonatkozó törvénymódosítás 2014. március 1-jei hatályba lépését, s az arra alapuló májusi alapszabály-módosítást követően – megkezdődhetett a nem akadémikus köztestületi tagság kialakításának köre. A jogszabály és a köztestület által kialakított díj és elismerésrendszer alapján – hasonlóan az MTA köztestületi tagi struktúrájához – az akadémikusi körbe nem tartozó művészek és művészetelméleti szakemberek felvételüket kérhetik a művészeti köztestülete, a továbbiakban ezen tagsági kör választott képviselőin keresztül vesz részt a tagozatok, illetve a közgyűlés munkájában.

A hazai kulturális igazgatás intézményi struktúrájának felvázolása és részletes elemzése meglátásom szerint olyan rendszerezett képet nyújt a XXI. századi kultúra és az állam közötti relációról, amely európai mértékkel szemlélve is egyedi irányokra enged következtetni.

A magyar kultúraigazgatás szervezetrendszere kapcsán hármass felosztásba tömörítve tárgyaltam az egyes intézmények funkcióját. Ez a triász a) a központi államigazgatási szintet, b) a szakmai-közintézeti modellt, illetve a c) a helyi kulturális feladatokat tartalmazza. Az egyes igazgatási platformok szerepéről, az feladat-és hatáskörök mentén vizsgálva, valamint egységes rendszerbe ágyazva, a következőket szűrhetjük le.

- a) A kormányzati kulturális feladatok felelős irányítója az emberi erőforrások minisztere, amelynek kompetenciái e körben sajátosan alakulnak az egyes ágazatok függvényében. Le kell szögezni ugyanis, hogy a tudomány és a művészet igazgatása, valamint

az oktatásügyi szervezési feladatok között eltérések mutatkoznak. Míg az előbbi ágazatokban alapvetően koordináló és együttműködő funkciót tölt be, addig az utóbbi kapcsán érdemi jogosítványokkal rendelkezik. Ezen túl természetesen kiemelendő, hogy a kultúraigazgatás egészére nézve, országos szinten a legjelentősebb normatív hatalom az emberi erőforrások minisztere számára biztosított, ami a rendeletalkotási felhatalmazásban testesül meg.

- b) A központi államigazgatási szinten a közelmúltban működött kormányhivatali jogállású szerv meghatározó tényezője volt a hazai kultúra, azon belül is a kutatási innováció stratégiai tervezése tárgyában. E körben többnyire tervezési, illetve pénzügyi támogatási feladatok mentén mozogva igyekezett elősegíteni a kormányzat által megfogalmazott közép- és hosszú távú innováció hatékony gazdasági, valamint nemzetközi érvényesítését.
- c) A központi igazgatási szervektől elszakadva, de még az országos hatókörben maradván a szakmai-közintézményi struktúra jelenléte a következő szint. A hazai kulturális szféra állami részvételének sajátossága az a tendencia, hogy az érdemi és kulturális szaktudást igénylő kérdésekben az állam nem kíván döntő befolyást gyakorolni a területre, hanem a közfeladatok ellátására a köztisztviselési modellt tartja a legalkalmasabbnak. E körben a két alkotmányos intézmény, az MTA és az MMA rendelkezik a szükséges alaptörvényi, illetve törvényi felhatalmazással.
- d) Végül a legalsóbb szinten, immár nem országos és nem szakmai igazgatási paraméterekkel jellemezhető helyi önkormányzati rendszer említendő. Itt a közigazgatási feladatok a helyi közügyekhez igazodva a kulturális tevékenységek infrastruktúráját és támogatását biztosító szerepvállalást írják elő.

A kutatás kezdetekor megfogalmazott hipotézisem szerint az alkotmányjog-tudomány által egységében kulturális jogokként kezelt oktatási jog, valamint a tudomány és művészet szabadsága eltérő szabályozási jellemzőket mutat: míg a felsőoktatási jog területén centralizációs, addig a tudomány és művészet szabadsága esetében decentralizációs törekvéseket fedezhetünk fel.

Ennek igazolásához a fentiekben elvégeztem a tudomány és a művészet igazgatásával kapcsolatos decentralizációs lépések vizsgálatát és a jogalkotói lépések elemzését, kimutatva a hipotézist direkt és indirekt módon is igazoló törekvéseket. Megítélésem szerint az egyes fejezetekben levont alkotmányjogi és igazgatás-tudományi következtetések további kutatások kiindulópontjaként szolgálhatnak annak érdekében, hogy a fentiekben igazolt, a kulturális jogi jogalkotást jellemző „széttartó” megoldások – ti. az, hogy a (felső)oktatás centralizációs törekvéseivel szemben a tudomány és a művészet területén decentralizációs folyamatot azonosíthatunk – trendje a későbbiekben is vizsgálható legyen.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Abrams, F.: Speaking Freely: Trials of the First Amendment. Penguin, London, 2006
- Ádám Antal: A magyar Alkotmányból hiányzó alapértékekről. Közjogi Szemle, 2009. 1. sz.
- Ádám Antal: Alkotmányi értékek és alkotmánybíráskodás. Osiris Kiadó, Budapest, 1998.
- Ádám Antal: Bölcsélet, vallás, állami egyházjog. Dialóg Campus, Budapest–Pécs, 2007.
- Alexander, A.: Is There a Right to Freedom of Expression?. Cambridge Studies in Philosophy and Law, Cambridge, 2005.
- Alexy, Robert: The theory of Constitutional rights. Oxford University Press, 2002.
- Allen, D.: Freeing the first Amendment: Critical Perspectives on Freedom of Expression. New York University Press, New York, 1995.
- Alston, Philip – Goodman, Ryan: International Human Rights – The Successor to International Human Rights in Context. Oxford University Press, 2012.
- Aradi Nóra – Fukász György: Technika és művészet. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1974.
- Arendt, Hannah: A kultúra válsága, In Múlt és jövő közt, Osiris Kiadó – Readers Internacional, Budapest, 1995.
- Arendt, Hannah: A sivatag és az oázisok. Gond Kiadó – Palatinus Kiadó, Budapest, 2002.
- Atkins, R. – Mintcheva, S.: Censoring Culture: Contemporary Threats to Free Expression. New Press, 2006.
- Baehr, Peter R.: Human Rights: Universality in Practice. Palgrave Macmillan, 2009.
- Baker, C. Edwin Human Liberty and Freedom of Speech. Oxford University Press, Oxford, 1989.
- Balogh Zsolt: Az Alkotmány fogalmi kultúrája és az alkotmánybíráskodás. Fundamentum, 1999/2. sz.
- Bárány V. Fanny: A felsőoktatás-igazgatás rendszerének átalakítása Magyarországon. Kodifikáció és közigazgatás, 2015. 1. sz. 89–100. old. kodifikator.hu/letoltes/category/16-2015-evi-i-szam?download=94:barany-v-fanny-a-felsooktatas-igazgatas-rendszerenek-atalakitasa-magyarorszagon.
- Bárány V. Fanny: A hazai felsőoktatási autonómia története az 1900-as évektől a kancellári rendszerig. <http://www.arsboni.hu/a-hazai-felsooktatasi-autonomia-tortenete-az-1900-as-evektol-a-kancellari-rendszerig.html>.
- Bárány V. Fanny: Új irányok a felsőoktatási igazgatásban – a kancellári rendszer közjogi és (szak)politikai dilemmái. <http://www.arsboni.hu/uj-iranyok-a-felsooktatasi-igazgatasban-a-kancellari-rendszer-kozjogi-es-szakpolitikai-dilemmai.html>
- Baum, Daniel J.: Freedom of Expression. Dundurn, 2014.
- Bencsik András (szerk.): Közigazgatási jog. Különös rész. Budapest-Pécs, Dialóg Campus, 2012.
- Bernal, John Desmond: Tudomány és történelem. Gondolat Kiadó. Budapest, 1963.

- Braun, S.: *Democracy off Balance: Freedom of Expression and hate Propaganda Law in Canada.*: University of Toronto Press, Toronto, 2004.
- Buckley, Steve – Duer, Kreszentia M. – Mendel, Toby – Siochru, Sean O: *Broadcasting, Voice, and Accountability: A Public Interest Approach to Policy, Law, and Regulation.* The New Media World, 2008.
- Budai Balázs Benjámin: *A közigazgatás újragondolása. Alkalmazkodás, megújulás, hatékonyság.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 2017.
- Carmilly, Moshe: *Fear of Art: Censorship and Freedom of Expression in Art.* Rr Bowker Llc., 1986.
- Chemerinsky, Erwin *Constitutional Law – Casebook.* Wolters Kluwer, 2013.
- Chronowski Nóra – Drinóczi Tímea – Petrétei József – Tilk Péter – Zeller Judit: *Magyar alkotmányjog III. Alapvető jogok.* Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2006.
- Chronowski Nóra – Drinóczi Tímea (szerk.): *Európai kormányformák rendszertana.* Budapest, HVG ORAC, 2007.
- Cohen, J.: “Freedom of Epression,” in *Philosophy and Public Affairs*, Vol 22, No.3. 1993.
- Cover, J. A. – Curd, Martin – Pincock, Christopher: *Philosophy of Science: The Central Issues.* 2nd edition. W. W. Norton & Company, 2012.
- Cox, Archibald: *Freedom of Expression.* Harvard University Press, 1981.
- Curtis, M.K.: *Free Speech, “The People's Darling privilege”:* Struggles for Freedom of Expression in American History. Duke University Press, North Carolina, 2000.
- Cseporán Zsolt – Kocsis Miklós: *A jog hatékonyságának egyes kérdései a Magyar Művészeti Akadémia kodifikációjának tükrében.* In: Nochtá Tibor – Monori Gábor (szerk.): *IUS EST ARS – Ünnepi tanulmányok Visegrády Antal professzor 65. születésnapja tiszteletére.* Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 2015.
- Cseporán Zsolt – Kocsis Miklós: *A kulturális igazgatás aktualitásai Magyarországon.* Új Magyar Közigazgatás, 2014/3. sz.
- Cseporán Zsolt – Kocsis Miklós: *Az Alkotmánybíróság határozata a Magyar Művészeti Akadémiáról.* JeMa: Jogesetek Magyarázata. 2014. 4. sz.
- Cseporán Zsolt – Kocsis Miklós: *Az Alkotmánybíróság határozata a Magyar Művészeti Akadémiáról. A művészet szabadsága és pluralitása.* JeMa: Jogesetek Magyarázata, 2014/4. sz.
- Cseporán Zsolt: *A művészet szabadsága a képzőművészetben.* Jogtudományi Közlöny 2014. 7-8. sz.
- Cseporán Zsolt: *A művészet szabadságának mozgásteret az Alaptörvény keretei között.* Scriptura, 2014. 1. sz.
- Cseporán Zsolt: *A művészet szabadságával élő személyek alapjogi helyzete Magyarországon.* In: Kocsis Miklós – Tilk Péter (szerk.): *A művészet szabadsága – alkotmányjogi megközelítésben.* Kodifikátor Alapítvány, Pécs 2013.
- Cseporán Zsolt: *Az Alkotmánybíróság jogfejlesztő joggyakorlata, különös tekintettel az ítéletek hivatkozhatóságára – Az Alkotmánybíróság esetjogának közjogi szempontú vizsgálata az Alaptörvény negyedik módosítása tükrében.* Scriptura, 2014. 1. sz.
- Cseporán Zsolt: *Kérdések a köztisztviselőkkel szembeni fizetésképtelenségi eljárások kapcsán.* Magyar Jog, 2015. 7-8. sz.

- Cseporán Zsolt: Művészet és jog. In Falusi Márton (szerk.): Túl posztokon és izmusokon. MMA Ösztöndíjas Tanulmányok 1. Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet – L'Harmattan, Budapest, 2015.
- Csink Lóránt – Kocsis Miklós: A felsőoktatási autonómia aktuális kérdései. Dikaiosz Logosz. Tanulmányok Kovács István emlékére (szerk. Trócsányi László). Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2012. 49–55. old.
- Csink Lóránt: Gondolatok az Alaptörvény X. cikkéről. http://www.jogiforum.hu/files/felsooktatasi_jog/20110629csink_lorant__gondolatok_az_alaptorveny_x_cikkerol%5Bjogi_forum%5D.pdf
- Deák Tamás – Klukovicsné Paróczy Katalin – Ráczné Mojzes Katalin – Szabó Éva: Halasy-Nagy József írásai. Bibliográfia. Irodalom- és művészettörténelmi tanulmányok. A Móra Ferenc Múzeum évkönyve, Szeged, 1999.
- Dieter Lorenz: Wissenschaft zwischen Hochschulautonomie und Staatsintervention. Juristischenzeitung, 1981.
- Domino, John C: Civil Liberties and Human Rights in the 21st Century. 3rd edition, Routledge, 2015.
- Domino, John C: Civil Rights & Liberties in the 21st Century. 3rd edition, Routledge, 2015.
- Donnelly, Jack: Universal Human Rights in Theory and Practice. Cornell University Press, 2013.
- Drinóczi Tímea: A művészet szabadsága összehasonlító jogi megközelítésben. In: Kocsis Miklós – Tilk Péter (szerk.): A művészet szabadsága – alkotmányjogi megközelítésben. Kodifikátor Alapítvány, Pécs 2013.
- Dunne, Tim – Wheeler, Nicholas J.: Human Rights in Global Politics. Cambridge University Press, 1999.
- Edelman, Murray: A politika szimbolikus valósága, L'Harmattan, Budapest, 2004.
- Epstein, Lee (Author), Walker, Thomas G.: Constitutional Law: Rights, Liberties and Justice 8th Edition (Constitutional Law for a Changing America). CQ Press, 2012.
- Fábrián Adrián: Kommentár az önkormányzati törvényhez. Complex Kiadó. Budapest 2013
- Fábri György: A tudomány szabadságáról. In Trócsányi László (szerk.): A mi alkotmányunk. Complex, Budapest, 2007.
- Fábri György: Egyetemi átalakulás és tudományos gondolkodás a mai Magyarországon. In Tóth Tamás (szerk.): Az európai egyetem funkcióváltásai. Professzorok Háza, Budapest, 2001.
- Fazekas Marianna (szerk.): Közigazgatási jog. Különös rész. Budapest, Osiris, 2011.
- Fazekas Marianna: A köztisztviselők szabályozásának egyes kérdései. Rejtjel, Budapest, 2008.
- Fazekas Marianna: Új határok a köztisztviselők köz- és magánjogi szabályozásában. In Csefkó Ferenc (szerk.): Ünnepi kötet Ivancsics Imre egyetemi docens, decan emeritus 70. születésnapjára. Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécs Publicata, Pécs, 2008.
- Federico, Giacomo Di: The EU Charter of Fundamental Rights: From Declaration to Binding Instrument: 8. Ius Gentium: Comparative Perspectives on Law and Justice.

- Springer, 2010. 1-340. o. Federico Fabbrini: *Fundamental Rights in Europe*, Oxford Studies in European Law. Oxford University Press, 2014.
- Feintuck, Mike: 'The Public Interest' in Regulation. Oxford University Press, 2005.
 - Feyerabend, Paul K.: *The Tyranny of Science*. Polity, 2011.
 - Feyerabend, Paul.: *Against Method*. NLB, London, 1975.
 - Feyerabend, Paul.: *Philosophical Papers Vol. I-II*. Cambridge U.P., Cambridge, 1981.
 - Feyerabend, Paul.: *Science in a Free Society*. NLB, London, 1978.
 - Fläming, C.: *Die Rolle der Forschung in wissenschaftlichen Hochschulen*. WissR, 1979.
 - Forrai Gábor: *Lakatos Imre tudományfilozófiája: vázlat*. <http://www.c3.hu/scripta/scripta0/replika/2324/01forr.htm>
 - Forsthoff, Ernst: *Lehrbuch des Verwaltungsrecht. Allgemeiner Teil*. München und Berlin, 1958.
 - Foucault, Michael: *Il faut défendre la société*. Hautes Études, Gallimard Seuil. Cours au College de France, 1976.
 - Freeman, Michael A.: *Human Rights – An Interdisciplinary Approach*. 2nd edition. Blackwell Publishing, 2011.
 - G. Karácsony Gergely: *Állami szerepek a felsőoktatásban. Doktori értekezés*, Győr 2014. <http://szerep.sze.hu/jadox/portal/displayImage.psmI?offset=1&docID=46689>
 - Gallas, Andreas: *Die Staatsaufsicht über Wissenschaftlichen Hochschulen*. Duncker&Humblot, Berlin, 1976.
 - Gárdos-Orosz Fruzsina: *Alapjogok korlátozása*. In Jakab András (szerk.): *Az Alkotmány kommentárja I. Századvég Kiadó, Budapest, 2009*.
 - Gáspár Csaba László: *Művészet és filozófia. Kutatási koncepció*. Kézirat, Budapest, 2015.
 - Giordano, Simona – Coggon, John – Cappatop, Marco: *Scientific freedom*. Bloomsbury Publishing Plc, London and New York, 2012.
 - *Grundgesetz Kommentar Band I*. (Hrsg. Horst Dreier) Mohr Siebeck, Tübingen 2004.
 - Gyenge Anikó: *Szerzői jogi korlátozások és a szerzői jog emberi jogi háttere*. HVG-ORAC, Budapest, 2010.
 - Hackink, Ian: *Styles of Scientific Reasoning*. In J. Rajchman – C. West (szerk.): *Post-Analytic Philosophy*. Columbia University Press, New York, 1985.
 - Hadi Nikolett: *A művészeti élet szabadsága*. Studium Iuvenum Iurisperitorium. (szerk. Drinóczi Tímea). Pécs, 2006.
 - Hailbronner, Kay: *Wissenschaftsfreiheit als Funktionsgrundrecht*. Hansischer Gildenverlag Heitmann, Hamburg, 1980.
 - Hailbronner, Kay: *Die Freiheit der Forschung und Lehre als Funktionsgrundrecht*. Hansischer Gildenverlag Heitmann, Hamburg, 1979.
 - Halasy-)Nagy József: *Egyetemi szervezeti problémák. Különnyomat a Minerva 6-10. számaiból*. Budapest, 1926.
 - Halmi Gábor – Tóth Gábor Attila (szerk.): *Emberi jogok*. Osiris Kiadó, Budapest, 2003.
 - Harris, Marvin: *The Rise of Anthropological Theory: A History of Theories of Culture*. AltaMira Press, 2001.
 - Hasenclever, Wolfgang – Trepte, Andreas: *Koordinierte Autonomie? Wissenschaftsrecht – Wissenschaftsverwaltung – Wissenschaftsförderung*. Mohr Siebeck, Tübingen, 1993.

- Hegedüs András: A tudományos kutatás szakigazgatásáról. Magyar Tudomány, 1967/7-8. sz.
- Ho, Lok-sang: Public Policy and the Public Interest. Routledge, 2011.
- Hoffmann, Werner: Die gesellschaftliche Verantwortung der Universität. In Universität, Ideologie, Gesellschaft, Beiträge zur Wissenschaftssoziologie. Frankfurt am Main, 1968.
- Holger Asche: Hochschulautonomie – Wissenschaftsfreiheit im Abseits. Luchterhand, Darmstadt, 1975.
- Horcheimer, Max – Adorno, Theodor W.: A felvilágosodás dialektikája, Gondolat – Osiris, Budapest, 1995.
- Horváth Pál: A tudomány szabadságának történelmi szerepváltásai és az 1848: 19. tc. Jogtudományi Közlöny, 1999. 10. sz.
- Hume, David: Tanulmány az erkölcs alapelveiről, Osiris Kiadó, Budapest, 2003.
- Hunt, Lynn: Inventing Human Rights. W. W. Norton Compyan Inc., New York, 2008.
- Hunt, Lynn: The French Revolution and Human Rights: A Brief Documentary History. Bedford Cultural Editions Series, Bedford, 1996.
- Inkei Péter: Állami kultúrátámogatás és kulturális politika Magyarországon az elmúlt húsz évben. <http://www.budobs.org/pdf/kulturafinanszirozás2011.pdf> 10–11. old.
- Ishay, Micheline: The Human Rights Reader: Major Political Essays, Speeches, and Documents from Ancient Timesto the Present. 2nd edition, Routledge, 2007.
- Jellinek, Georg: System der subjektiven öffentlichen Recht. J. C. B. Mohr, Tübingen, 1905.
- Jherig, Rudolf von: Geist der Römischen Recht auf den verschiedenen Stufen seiner Entwicklung. I-III. Breitkopf und Härtel, Leipzig, 1871.
- Kahl, Wolfgang: Hochschule und Staat. Mohr Siebeck, Tübingen, 2004.
- Kalin, Walter – Muller, Lars – Wyttenbach, Judith: The Face of Human Rights. Lars Muller Publishers, 2004.
- Kamali, Mohammad Hashim: Freedom of Expression in Islam. Islamic Texts Society, 1997.
- Kántás Péter: A közérdek fogalma a közigazgatásban. In Közérdek és közigazgatás (szerk. Szamel Katalin). MTA Jogtudományi Intézet. Budapest, 2008.
- Karpen, Ulrich – Freund, Manuela: Hochschulgesetzgebung und Hochschulautonomie. Studien zum öffentlichen Recht und zur Verwaltungslehre. 49. köt. München, 1992.
- Kearns, Paul: Freedom of Artistic Expression. Hart Publishing Ltd, Oxford 2013.
- Kilényi Géza (szerk.): A közigazgatási jog nagy kézikönyve. Complex Kiadó. Budapest, 2008.
- Kilényi Géza: A közigazgatásra vonatkozó általános szabályok a közigazgatási szervezeti törvényben. Magyar Közigazgatás, 2004/7. sz.
- Kimminich, Otto: Wissenschaft. In Ingo von Münch (szerk.): Besonderes Verwaltungsrecht. Walter de Gruyter, Berlin & New York, 1988.
- Knemeyer, Franz-Ludwig: Hochschulautonomie/Hochschulselbstverwaltung. In: Christian Flämig – Otto Kimminich – Hartmut Krüger – Ernst-Joachim Meusel – Hans-Heinrich Rupp – Dieter Scheven – Hermann Josef Schuster – Friedrich Graf Stenbock-Fermor (szerk.): Handbuch des Wissenschaftsrechts. Springer, Berlin – Heidelberg – New York, 1996.

- Kocsis Miklós – Kucsera Tamás Gergely: A Magyar Művészeti Akadémia működésének vizsgálata az Alkotmánybíróság határozatának fényében. Magyar Művészet, 2014. 3-4. sz.
- Kocsis Miklós – Kucsera Tamás Gergely: Művészet – szabadság – humor – erkölcs. Magyar Művészet, 2015. 2. sz. 158–162. old.
- Kocsis Miklós – Kucsera Tamás: A kultúraigazgatás aktuális közjogi és közpolitikai kérdéseiről – a Magyar Művészeti Akadémia megjelenéséhez kapcsolódóan. In A művészet szabadsága – alkotmányjogi megközelítésben (Szerk. Kocsis Miklós – Tilk Péter). Kodifikátor Alapítvány, Pécs, 2013.
- Kocsis Miklós: A felsőoktatási autonómia elmélete és gyakorlata Magyarországon. ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/kocsis-miklos/kocsis-miklos-vedes-ertekezes.pdf
- Kocsis Miklós: A felsőoktatási autonómia fogalmáról és annak középkori gyökereiről. Tudásmenedzsment, 2008. 2. sz.
- Kocsis Miklós: A felsőoktatási autonómia közjogi keretei Magyarországon. Topbalaton, Budapest, 2011.
- Kocsis Miklós: A felsőoktatási joggal összefüggő korai alkotmánybírói határozatokról, Jura, 2007. évi 2. sz.
- Kocsis Miklós: A felsőoktatási joggal összefüggő újabb alkotmánybírói határozatokról, Jura, 2008. évi 1. sz.
- Kocsis Miklós: A tudomány művelői – avagy röviden a felsőoktatási autonómia alanyairól. Collega, 2009. 1-2. sz. 17–21. old.
- Kocsis Miklós: A tudomány szabadságának új konstitucionális keretei. Közjogi Szemle, 2011/4. sz.
- Kocsis Miklós: Köztes szervezetek a felsőoktatási igazgatásban. Közjogi Szemle, 2010/1. sz.
- Koltay András: A művészet szabadsága: a nem létező alapjog. Pázmány Law Working Papers, 2016/4. sz.
- Koltay András: A szólásszabadság alapvonalai – magyar, angol, amerikai és európai összehasonlításban. (PhD-értekezés) Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar Jog- és Államtudományi Doktori Iskola, Budapest, 2007.
- Koltay András: A szólásszabadság alapvonalai. Századvég Kiadó, Budapest, 2009.
- Köhler, Ludwig von: Grundlehren des Deutschen Verwaltungsrecht. Berlin, 1936.
- Kubes, Vladimir: Theorie der Gesetzgebung. Springer-Verlag. Wien-New York, 1987.
- Kucsera Tamás Gergely: Összegzés a köztestületként működő Magyar Művészeti Akadémia közel két esztendejéről. Magyar Művészet, 2013. 1. sz.
- Kuhn, Thomas S.: The Structure of Scientific Revolutions: 50th Anniversary Edition. 4th edition, University of Chicago Press, 2012.
- Küpper, Herbert: A helyi önkormányzás joga. In Az Alkotmány kommentárja (szerk. Jakab András). Századvég Kiadó. Budapest, 2009.
- Lakatos Imre: The Methodology of Scientific Research Programmes: Volume 1: Philosophical Papers. Philosophical Papers. Cambridge University Press, Cambridge, 1980.
- Lakrovits Elvira (szerk.): Változó civil világ – Kézikönyv civil szervezetek számára. Complex Kiadó, Budapest, 2014.

- Láncoş Petra: A tudományos és mővészeti élet szabadsága. In Az Alkotmány kommentárja (szerk. Jakab András). Századvég, Budapest, 2009.
- Lauren, Rudolf von: Das freie Ermessen. Leipzig-Wien, 1910.
- Lepsius, Rainer: Die Autonomie der Universität in der Krise. In: Was wird aus der Universität? (szerk. Schulz, Gerhard). Tübingen, 1969.
- Lohmar, Ulrich: Non-Profit-Universitäten als Teil der Hochschulreform. DUZ 1970. 8. sz.
- Lohmar, Ulrich: Wirtschaft und Wissenschaft. Bertelsmann Universitätsverlag, Düsseldorf, 1976.
- Lorenz, Dieter: Wissenschaft zwischen Hochschulautonomie und Staatsintervention. Juristenzeitung, 1981.
- Losee J: A Historical Introduction to the Philosophy of Science. Oxford U.P., Oxford, 1980.
- Lőrincz Lajos: A tudományos kutatások állami irányítása. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1969.
- Lübtow, Ulrich v.– Harder, Manfred: Autonomie und Heteronomie der Universitäten. Klostermann, Frankfurt, 1966.
- Macklem, Patrick: Human Rights in International Law: Three Generations or One?. 2014. 1–46. old. http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2573153
- Magee, James J.: Freedom of Expression. Greenwood Press, 2002.
- Magyary Zoltán: A magyar tudományos nagyüzem megszervezése. Danubia Könyvkiadó, Budapest, 1931.
- Manent, Pierre: Politikai filozófia felnőtteknek, Osiris Kiadó, Budapest, 2003.
- Mannheim, Karl: Ideology and Utopia: An Introduction to the Sociology of Knowledge. Mariner Books, 1955.
- Maunz, Theodor – Dürig, Günter (Hrsg.): Grundgesetz Kommentar. Verlag CH Beck, München, 1958.
- Mayer, Otto: Deutsches Verwaltungsrecht. München, 1924.
- Mcleod, K.: Freedom of Expression: Resistance and Repression in the Age of Intellectual Property. University of Minnesota Press, Minneapolis, 2007.
- Meusel, Ernst-Joachim: Grundprobleme des Rechts der außeruniversitären „staatlichen“ Forschung. Darmstadt, 1982.
- Mill, David van: Freedom of Speech. Stanford Encyclopedia of Philosophy. <http://stanford.library.usyd.edu.au/archives/spr2012/entries/freedom-speech/>
- Mock, William B.T.: Human Rights in Europe: Commentary on the Charter of Fundamental Rights of the European Union. Carolina Academic Press, 2010.
- Moeckli, Daniel, Shah, Sangeeta, Sivakumaran, Sandesh: International Human Rights Law. Oxford University Press, 2010.
- Moór Gyula: Bevezetés a jogfilozófiába In Kornis Gyula (szerk.): Filozófiai Könyvtár. Pfeifer Ferdinánd (Zeidler Testvérek) Nemzeti Könyvkereskedésének Kiadása, Budapest, 1923.
- Mumford, Lewis: Kunst und Technik. Stuttgart, 1957.
- Mővészet a Magyar Tudományos Akadémián (Sipos Júlia összeállítása). Magyar Tudomány. 2011/7. sz.

- Nagy Marianna – Hoffman István (szerk.): A Magyarország helyi önkormányzatairól szóló törvény magyarázata. HVG-ORAC. Budapest, 2014.
- Nánay Bence: Filozófia és a tudományok. <http://www.matud.iif.hu/2011/12/09.htm>
- Nelson, S.P.: Beyond the First Amendment: The Politics of Free Speech and Pluralism. Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1994.
- Olay Csaba: Hegel és Gadamer. <http://www.vilagossag.hu/pdf/20080513115341.pdf>
- Osiatyński, Wiktor : Human Rights and their Limits. Cambridge University Press, 2009.
- Patyi András – Varga Zs. András: Általános közigazgatási jog (az Alaptörvény rendszerében). Dialóg Campus, Budapest-Pécs, 2013.
- Patyi András: Egyes önkormányzati alapjogok viszonylagossága. Magyar Közigazgatás, 1998. 9. sz.
- Peisert, Hansgert: Hochschule und Staat. Bildung in neuer Sicht. Schriftenreihe des MWK. Baden-Württemberg, 1980. 41. sz.
- Péter Inkei: Cultural sponsorship in East-Central Europe. Public hearing on cultural sponsorship of the Committee on Culture, Youth, Education, the Media and Sport of the European Parliament in Brussels, 30th of September 2003, http://www.europarl.europa.eu/hearings/20030930/cult/inkei_en.pdf
- Peters, Hans: Rechtliche Grenzen und Möglichkeiten einer Hochschulreform. In Festschrift für Herman Jahrreiß. Carl Heymanns, Köln, 1964.
- Petrétei József: Az alkotmányos demokrácia alapintézményei. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2011.
- Petrétei József: Az önkormányzatok fogalmáról, jellegéről és alkotmányi szabályozásáról. Jura, 1995. 1. sz.
- Pinaire, B.: The Constitution of Electoral Speech Law: The Supreme Court and Freedom of Expression in Campaigns and Elections. Stanford University Press, Stanford, 2008.
- Pléh Csaba: A tudomány szabadsága a pénz világában. Élet és Irodalom, 2006. 21. sz. http://www.es.hu/pleh_csaba;a_tudomany_szabadsaga_a_penz_vilagaban;2006-05-28.html
- Polányi Mihály: A tudomány fejlődése és a társadalom. <http://www.kfki.hu/chemonet/polanyi/9812/fejlodes.html>.
- Polányi Mihály: A tudományos kutatás szabadságának alapjai. <http://www.kfki.hu/chemonet/polanyi/9812/alap.html>
- Popper, Karl.: Conjectures and Refutations. Routledge, London, 1969.
- Popper, Karl.: Objective Knowledge. Clarendon, Oxford, 1972.
- Popper, Karl: The Logic of Scientific Discovery. 2nd edition, Routledge, 2002.
- Post, S.G.: Human Nature and the Freedom of Public Religious Expression. University of Notre Dame Press. 2003.
- Raiser, Ludwig Die Universität im Staat. Quelle & Meyer, Heidelberg, 1958.
- Ratiu, Dan-Eugen: A hermeneutika ontológiai fordulata. <http://kellek.adatbank.transindex.ro/?cid=184>
- Rixer Ádám: A köz természete – Új irányok a magyar közigazgatásban és közigazgatástudományban. Patrocinium Kiadó, Budapest, 2013.
- Rixer Ádám: Humán közszolgáltatások igazgatása. Budapest, Patrocinium Kft. 2011.
- Russell, Bertrand: The Basic Writings of Bertrand Russell. Routledge Classics, Routledge, 2009.

- Rüter, Bernd s: *Universität und Gesellschaft*. Konstanz, 1980.
- Sári János – Somody Bernadette: *Alapjogok. Alkotmánytan II*. Osiris Kiadó, Budapest, 2008.
- Sárközy Tamás: *Államszervezetünk potenciazavarai*. HVG-ORAC, Budapest, 2006.
- Sárközy Tamás: *Kormányzástan. Adalékok a viszonylag jó kormányzáshoz*. hvgorac, Budapest, 2017.
- Schanda Balázs – Balogh Zsolt (szerk.): *Alkotmányjog – Alapjogok*. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar, Budapest, 2013.
- Sleinis, E.E.: *Art and Freedom*. University of Illinois Press, Urbana and Chicago, 2003.
- Smend, Rudolf: *Das Recht der Freien Meinungsäußerung*. Veröffentlichungen der Vereinigung der Deutschen Staatsrechtslehrer, 1928. 4. sz.
- Smith, Philip – Riley, Alexander: *Cultural Theory*. 2nd edition. Wiley-Blackwell, 2008.
- Sólyom László: *Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon*. Budapest, Osiris Kiadó, 2001.
- Sólyom Péter: *A művészetek szabadsága és az esztétikai ítéletek*. *Iustum Aequum Salutare*, 2007/2. sz.
- Stein, Lorenz von: *Die vollziehende Gewalt*. <https://archive.org/details/dievollziehende00steigoog>
- Stern, Klaus: *Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland*. Band III. C. H. Beck'sche Verlagbuchhandlung, München, 1984.
- Szamel Katalin: *A közigazgatás közérdekűségének elvi jelentőségéről és gyakorlati használhatóságáról*. In Szamel Katalin (szerk.): *Közérdek és közigazgatás*. MTA Jogtudományi Intézet. Budapest, 2008.
- Szenté Zoltán: *Az önkormányzatok szabályozása az új alkotmányban*. *Magyar Közigazgatás*, 1993/2-3. sz.
- Szigeti Péter – Takács Péter: *A jogállamiság jogelmélete*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2004.
- The Kingdom of Denmark. In Lucas Prakke – Constantijn Kortmann (eds.): *Constitutional Law of the 15 EU Member States*. Kluwer, 2004.
- The Kingdom of Sweden. In Lucas Prakke – Constantijn Kortmann (eds.): *Constitutional Law of the 15 EU Member States*. Kluwer, 2004.
- *The University within the research System: An international comparison; Science and society, Constitutional problems, the national experiences* (szerk. Andrea Orsi Battaglini – Fabio Roversi Monaco). Nomos, Baden-Baden, 1991.
- Thieme, Hans: *Die Freiheit der Künste und Wissenschaften*. Franz Vahlen Verlag, München, 1967.
- Tilk Péter: *A művészet szabadságának szabályozási modellje az Alaptörvényben*. In Kocsis Miklós – Tilk Péter (szerk.): *A művészet szabadsága – alkotmányjogi megközelítésben*. Kodifikátor Alapítvány, Pécs, 2013.
- Tocqueville, Alexis de: *Az amerikai demokrácia*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1993.
- Topitsch Ernst: *Die Freiheit der Wissenschaft und der politische Auftrag der Universität*. Luchterhand, Neuwied, 1968.
- Torma András: *Kulturális igazgatás*. In: Kilényi Géza (szerk.): *A közigazgatási jog nagy kézikönyve*. Budapest, Complex, 2008.

- Váczi Péter: Kulturális igazgatás. In Gyurita Erzsébet Rita (szerk.): Közigazgatási jog III.. Győr, Universitas-Győr Nonprofit Kft. 2008.
- Virchow, Rudolf: The Freedom of Science in the Modern States. Bibliolife LLC, 2009.
- Visegrády Antal: Jog- és állambölcselet. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2003.
- Vries, Sybe de -Bernitz, Ulf – Weatherill, Stephen: The EU Charter of Fundamental Rights as a Binding Instrument: Five Years Old and Growing. Studies of the Oxford Institute of European and Comparative Law. Hart Publishing, 2015.
- Waluchow, W.J.: Free Expression: Essays in Law and Philosophy. Oxford University Press, Oxford, 1994.
- Wang, Wen-Yeu: Codification in International Perspective: Selected Papers from 2nd IACL Thematic Conference. Springer International Publishing, Switzerland, 2014.
- Windscheid, Bernhard: Lehrbuch des Pandektenrechts. I-III. Rütten und Loening, Frankfurt, 1906.
- Zeh, Wolfgang: Finanzverfassung und Autonomie der Hochschule Duncker & Humblot, Berlin, 1973.

Felhasznált alkotmánybíróági határozatok

- 8/1990. (IV. 23.) AB határozat, ABH 1990
- 64/1991. (XII. 17.) AB határozat, ABH 1991
- 30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992
- 22/1994. (IV. 16.) AB határozat, ABH 1994
- 34/1994. (VI. 24.) AB határozta, ABH 1994
- 1310/D/1990. AB határozat, ABH 1995
- 24/1996. (VI. 25.) AB határozat, ABH 1996
- 39/1997. (VII. 1.) AB határozat, ABH 1997
- 861/B/1996. AB határozat, ABH 1998
- 14/2000. (V. 12.) AB határozat, ABH 2000
- 41/2005. (X. 27.) AB határozat, ABH 2005
- 1098/B/2006. AB határozat, ABH 2007
- 198/D/2008. AB végzés, ABH 2009
- 22/2012. (V. 11.) AB határozat ABH 2013
- 18/2014. (V. 30.) AB határozat ABH 2014

Felhasznált jogforrások

- Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.)
- A Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. XX. törvény
- A felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. törvény
- A felsőoktatásról szóló 2005. évi CXXXIX. törvény
- A nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény
- A Magyar Művészeti Akadémiáról szóló 2011. évi CIX. törvény
- A Magyar Tudomány Akadémiáról szóló 1994. évi XL. törvény
- Magyarország 2015. évi központi költségvetésének megalapozásáról szóló 2014. évi XCIX. törvény
- A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény

- A Polgári Törvénykönyv egyes rendelkezéseinek módosításáról szóló 1993. évi XCII. törvény
- A települési önkormányzatok fekvőbeteg-szakellátó intézményeinek átvételéről és az átvételhez kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló 2012. évi XXXVIII. törvény
- Az egyesülési jogról, a közhasznú jogállásról, valamint a civil szervezetek működéséről és támogatásáról szóló 2011. évi CLXXV. törvény
- 208/2013. (VI. 17.) Korm. rendelet a Magyar Művészeti Akadémia tagjainak életjáradékáról, valamint életjáradékban részesített tagjának elhalálozása esetén megállapítható hozzátartozói ellátásokról
- A Kormány tagjainak feladat-és hatásköréről szóló 152/2014. (VI. 6.) Korm. rendelet
- A köztársasági elnök 19/2012. (I. 11.) KE határozata a Magyar Művészeti Akadémia elnöki tisztségében való megerősítésről. KEH ügyszám: IV-7/00105/2012

Egyéb források

- A Magyar Művészeti Akadémia közgyűlése 15/2013. (05.31.) sz. határozata
- A Magyar Művészeti Akadémia Történetéről. <http://www.mma.hu/az-mma-torteneterol>
- A Magyar Művészeti Akadémiáról szóló 2011. évi CIX. törvény módosításáról szóló T/12976. számú törvényjavaslat
- A Magyar Tudományos Akadémia története, <http://mta.hu/hatteranyagok/a-magyar-tudomanyos-akademia-tortenete-105670>
- A non-profit szektor bevételeinek 40%-a az államtól származik. A kultúra vonatkozásában a szponzorációból szerzett támogatás elenyésző, csupán 3,9 %. Bővebben lásd: http://www.parlament.hu/documents/10181/73472/Infojegyzet_2014_14_kulturafinanszirozasi.pdf/52374a19-fafd-40f4-9459-de6d448ed979
- A tudományos kutatásról, fejlesztésről és innovációról szóló T/1768. számú törvényjavaslatához fűzött indokolás, <http://www.parlament.hu/irom40/01768/01768.pdf>
- Az 1789 augusztus 26-án elfogadott Emberi és polgári jogok nyilatkozata
- Az MMA Elnöksége 140/2013. (12.10.) sz. határozata
- Az NKFI Alapról. <http://nkfi.kormany.hu/az-nkfi-alaprol>
- Financing the arts and culture in the European Union. Study, Brussels, European Parliament 2006 http://www.culturalpolicies.net/web/files/134/en/Financing_the_Arts_and_Culture_in_the_EU.pdf
- Fokozatváltás a felsőoktatásban. A teljesítményelvű felsőoktatás fejlesztésének irányvonalai. http://www.kormany.hu/download/5/65/20000/Fels%C5%91oktat%C3%A1si%20strat%C3%A9gia_2014_10_21.pdf
- How the United States funds the Arts, National Endowment for the Arts, Arts Work, November 2012, <http://www.nea.gov/pub/how.pdf>
- Productions Avanti Ciné Vidéo Inc. v. Favreau, [1999] R.J.Q. 1939 (C.A.)
- T/9236. számú törvényjavaslat

A Nemzeti Közszolgálati Egyetem kiadványa

Kiadó:

Nemzeti Közszolgálati Egyetem;
Közigazgatási Továbbképzési Intézet
www.uni-nke.hu

Felelős kiadó:

Prof. Dr. Kis Norbert rektorhelyettes
Címe: 1083 Budapest, Üllői út 82.

Kiadói szerkesztő:

Kelemen Dóra

Tördelőszerkesztő:

Friebert Máté

ISBN 978-963-498-101-5 (elektronikus)